

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών

Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

**Επιστήμες της αγωγής: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής
Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

**Οι Υπουργοί Παιδείας των Κυβερνήσεων του Ελευθερίου
Βενιζέλου**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χρήστος Καλλιγιάς

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή

Επιβλέπων: Παναγιώτης Κιμουρτζής

Πρώτος Αξιολογητής: Τριαντάφυλλος Δούκας

Δεύτερος Αξιολογητής: Ιωάννης Μπέτσας

ΦΛΩΡΙΝΑ, 2022

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Επιβλέπων: Κιμουρτζής Παναγιώτης, Καθηγητής Εκπαιδευτικής Πολιτικής και Ιστορίας της Εκπαίδευσης - Πανεπιστήμιο Αιγαίου/ Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης.

Πρώτος Αξιολογητής: Δούκας Τριαντάφυλλος, Διδάκτωρ Ιστορίας Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Πατρών.

Δεύτερος Αξιολογητής: Μπέτσας Ιωάννης, Επίκουρος Καθηγητής του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, με γνωστικό αντικείμενο: Ιστορία της Εκπαίδευσης.

Ημερομηνία εξέτασης: 09/05/2022

Φύλλο εξέτασης

1. Επόπτης: _____ Παναγιώτης Κιμουρτζής _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία: 9/05/2022

2. Επόπτης: _____ Τριαντάφυλλος Δούκας _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία: 9/05/2022

3. Επόπτης: _____ Ιωάννης Μπέτσας _____

Βαθμός: _____

Υπογραφή:

Ημερομηνία: 9/05/2022

Ο συγγραφέας.....Καλλιγιάς Χρήστος.....βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

9/05/2022

*Το σχολείον της γενικής μορφώσεως πλάττει τον άνθρωπον. Δίδει αὐτῷ τὴν
ἠθικὴν, τὴν θρησκευτικὴν, τὴν ἐθνικὴν ἀγωγὴν.*

(Τσιριμώκος. 1913 (Πρακτικά Βουλῆς, Μπουζάκης:1994).

Ἡ παιδεία, καθάπερ εὐδαίμων χώρα, πάντα τ' ἀγαθὰ φέρει.

Σωκράτης, 469-399 π.Χ

*The principal goal of education is to create individuals who are capable of doing new things,
not simply of repeating what other generations have done.*

Jean Piaget (1896-1980)

Πίνακας Περιεχομένων

Συνοτομογραφίες.....	11
Περίληψη/Λέξεις κλειδιά.....	12
Abstract/Key words.....	13
Πρόλογος-Ευχαριστίες.....	14
Εισαγωγή.....	16
Κεφάλαιο 1: Ιστορικό Πλαίσιο της περιόδου (1910-1933).....	19
Κεφάλαιο 2: Η Εκπαιδευτική Πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου	28
2.1 Η Εκπαίδευση πριν από τον Ελευθέριο Βενιζέλο.....	28
2.2 Η Εκπαιδευτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου.....	31
Παράρτημα Πίνακα Υπουργών Παιδείας και Κυβερνήσεων 1910 – 1933.....	33
Κεφάλαιο 3: Οι Υπουργοί Παιδείας των Κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου.....	35
Κεφάλαιο 3: Απόστολος Αλεξανδρής (19 Οκτωβρίου 1910 - 13 Ιουνίου 1912).....	35
3.1 Βιογραφικά στοιχεία	35
3.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωματών ανά έτος.....	38
3.3 Εκπαιδευτική Πολιτική.....	38
3.4 Νομοσχέδια Απόστολου Αλεξανδρή.....	42
Κεφάλαιο 4: Ιωάννης Τσιριμώκος (13 Ιουνίου 1912 - Μάρτιο 1915).....	43
4.1 Βιογραφικά στοιχεία.....	43
4.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωματών ανά έτος.....	46
4.3 Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα.....	46
4.4 Παράρτημα Πίνακα Εκπαιδευτικού Δικτύου 1913.....	51
4.5 Νομοσχέδια Ιωάννη Τσιριμώκου.....	51
Κεφάλαιο 5: Γεώργιος Μ. Αβέρωφ (19 Οκτωβρίου 1916 - 27 Ιουνίου 1917).....	52
5.1 Βιογραφία.....	52
5.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωματών ανά έτος.....	53
5.3 Σύμβουλος της Ανώτατης Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαίδευσης.....	53
Κεφάλαιο 6: Δημήτριος Δίγκας (14 Ιουνίου 1917 - 4 Νοεμβρίου 1920).....	55
6.1 Βιογραφία.....	55
6.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωματών ανά έτος.....	58

6.3 Μεταρρυθμιστικό έργο του Δημητρίου Λίγκα (1917-1920).....	59
Κεφάλαιο 7: Ιωάννης Βαλαλάς (11 Ιουνίου 1924 - 6 Φεβρουαρίου 1924).....	63
7.1 Βιογραφία.....	63
7.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος.....	65
7.3 Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης.....	66
Κεφάλαιο 8: Κωνσταντίνος Γόντικας (4 Ιουνίου 1928 - 2 Ιανουαρίου 1930).....	67
8.1 Βιογραφικά στοιχεία	67
8.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος.....	70
8.3 Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση 1928-1932.....	70
8.4 Παράρτημα Πίνακα Εκπαιδευτικού Δικτύου 1929-1930.....	73
8.5 Πίνακας Νομοσχεδίων του 1929.....	75
Κεφάλαιο 9: Γεώργιος Παπανδρέου (2 Ιανουαρίου 1930 - 26 Μαΐου 1932).....	76
9.1 Βιογραφία.....	76
9.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος.....	80
9.3 Εκπαιδευτική Πολιτική 1930-1932	81
Κεφάλαιο 10: Παναγιώτης Πετρίδης (5 Ιουνίου 1932 - 3 Νοέμβριου 1932).....	85
10.1 Βιογραφικά στοιχεία	85
10.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος.....	86
10.3 Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας.....	86
Κεφάλαιο 11: Αλέξανδρος Μυλωνάς (16 Ιανουαρίου 1932 – 6 Μαρτίου 1933).....	87
11.1 Βιογραφία.....	87
11.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος.....	88
11.3 Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας.....	89
12 Σημαντικές Προσωπικότητες της εποχής.....	90
12.1 Δημήτριος Γληνός (1882-1943).....	92
12.2 Αλέξανδρος Δελμούζος (1880-1956).....	93
12.3 Μανώλης Τριανταφυλλίδης (1883-1959).....	94
12.4 Ευάγγελος Κακούρος.....	95
12.5 Μίλτος Κουντουράς (1889-1940).....	95
12.6 Μιχάλης Παπαμαύρος (1893-1963).....	96

<i>12.7 Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή (1873-1950)</i>	97
Επίλογος- Συμπεράσματα- Συζήτηση.....	98
Βιβλιογραφία-Δικτυογραφία.....	106
ΦΕΚ.....	111
Κατάλογος και προέλευση των εικόνων.....	112

Συντομογραφίες

ΕΑΜ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο

ΕΑΠ: Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων

ΟΚ: Οργάνωση Κωνσταντινουπόλεως

ΑΟΣ: Ανώτατο Οικονομικό Συμβούλιο

ΑΤΕ: Αγροτική Τράπεζα Ελλάδος

ΠΕΕΑ: Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης

Δ.Σ.Κ.: Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα

Ε.Κ.: Ενώσεως Κέντρου

Ε.Π.Ε: Εθνικής Πολιτικής Ενώσεως

Ε.Σ.: Ελληνικός Συναγερμός

Περίληψη

Η εργασία αναφέρεται στους Υπουργούς Παιδείας των κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου και στην εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησαν κατά τη διάρκεια της θητείας τους, κατά το διάστημα των ετών 1910-1933. Σκοπός της εργασίας είναι να προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τους Υπουργούς Παιδείας ως προς τη ζωή και το έργο τους, αλλά και ως προς τις μεταρρυθμίσεις που θεσμοθέτησαν, τα άτομα με τα οποία συνεργάστηκαν, καθώς και τις δυσκολίες των συνθηκών που είχαν να αντιμετωπίσουν. Η εργασία αναδεικνύει το έργο τους στη σύγχρονη εκπαίδευση, ενώ επίσης διερευνά τον βαθμό στον οποίο επιτεύχθηκαν οι αρχικές στοχεύσεις που έθεσε για την εκπαίδευση ο Ελ. Βενιζέλος. Η εργασία χωρίζεται σε δύο βασικά μέρη. Στο πρώτο παρουσιάζονται οι συνθήκες (πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές) που όριζαν την εποχή των κυβερνήσεων του Ελ. Βενιζέλου. Επίσης και το πολιτικό όραμα που ανέπτυξε ο Ελ. Βενιζέλος για την εκπαίδευση. Στο δεύτερο μέρος παρουσιάζεται η ζωή και το έργο των Υπουργών Παιδείας.

Ως μέθοδος χρησιμοποιήθηκε η βιβλιογραφική έρευνα, νεότερων πηγών σχετικά με την εκπαιδευτική πολιτική του Ελ. Βενιζέλου. Τα συμπεράσματα της εργασίας αναδεικνύουν ότι ήταν σημαντικός ο ρόλος των υπουργών παιδείας στην εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθηθηκε. Τα καινοτόμα και φιλελεύθερα εκπαιδευτικά μέτρα που εφαρμόστηκαν άλλαξαν την εκπαιδευτική κατάσταση της χώρας και πολλά από αυτά επηρέασαν τις εκπαιδευτικές εξελίξεις και αργότερα.

Λέξεις κλειδιά

Κυβερνήσεις Ελευθερίου Βενιζέλου, Υπουργείο Παιδείας, Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις, Κόμμα Φιλελευθέρων, Φιλελευθερισμός, Νέα αγωγή, Γλωσσικό ζήτημα.

Abstract

This diploma thesis is being referred to the ministers of education of the governments of Eleftherios Venizelos and the educational policy they followed during their term of their office, during the years 1910-1933. The purpose of this thesis is to try to sketch the Ministers of Education in terms of their lives and work, but also in terms of the reforms they have instituted, the people that they have worked with, as well as the difficulties of the conditions they had to face. This thesis re-emerges their work in the modern education, while also investigating the extent to which the initial goals set for education set by Eleftherios Venizelos were achieved. The thesis is divided into two main parts. In the first- one the conditions are presented (political, economical, social) that defined the era of El Venizelos governments. Also the political vision developed by El. Venizelos for education. The second part presents the life and work of the ministers of education.

The method used was the bibliographic research of various sources on the educational policy of El. Venizelos. The conclusions of the work show that the role of the ministers of education in the educational policy pursued was important. The innovative and liberal educational measures that were implemented changed the educational situation of the country and many of them influenced the educational developments and later.

Key words

Eleftherios Venizelos governments, ministry of education, educational reforms, liberal party, liberalism, new education, language issue

Πρόλογος-Ευχαριστίες

Σε γενικές γραμμές μια ιστορική έρευνα έχει ως στόχο, είτε να αποκαλύψει άγνωστες πτυχές του παρελθόντος και να φέρει στο φως νέα στοιχεία, είτε απλώς να καταγράψει γεγονότα που έγιναν και επηρέασαν το παρόν. Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο να καταγράψει τη ζωή και το έργο των υπουργών παιδείας του Ελ. Βενιζέλου και να προσπαθήσει μέσα από τα δεδομένα των πηγών να σκιαγραφήσει τις προσωπικότητές τους και τη συνεισφορά τους στην εκπαίδευση. Στόχο έχω να κατανοήσω και να απαντήσω με τη χρήση των πηγών σε ερωτήματα όπως: ποιοι ήταν, ποιο το έργο τους, αν κατάφεραν να ολοκληρώσουν το όραμα του Ελ. Βενιζέλου για την εκπαίδευση και αν και κατά πόσο ακολούθησαν φιλελεύθερη πολιτική. Να δώσω επίσης, απαντήσεις στο παρόν της εκπαίδευσης, κοιτώντας μέσα από το έργο τους στο παρελθόν. Αν και, τα εργαλεία του ιστορικού προσφέρουν στον ερευνητή τη δυνατότητα της απόστασης, καλό θα ήταν να παραδεχτούμε πως το παρόν επηρεάζει τα ερωτήματα που θέτουμε στο παρελθόν, και πως το παρελθόν είναι αυτό που καθορίζει την οπτική μας στο παρόν.

Η προσωπικότητα, η ζωή και το έργο του Ελευθερίου Βενιζέλου πάντα με γοήτευε και ήθελα να μελετήσω για την εκπαιδευτική του πολιτική και τη συνεισφορά του σε αυτή. Συνήθως, ο Ελ. Βενιζέλος έχει συνδεθεί από πολλούς με έναν ηγέτη, ο οποίος διακρίθηκε κυρίως για την εξωτερική του πολιτική και για αυτό το λόγο οι περισσότεροι μελετητές του επικεντρώνονται σε αυτό το κομμάτι. Ελάχιστοι είναι αυτοί οι οποίοι επικεντρώθηκαν στη συνεισφορά του σε άλλους τομείς (οικονομία, γεωργία, εμπόριο) αλλά φυσικά και στην εκπαίδευση. Η περίοδος διακυβέρνησής του υπήρξε ταραγμένη και τα πρόσωπα τα οποία τον στήριξαν και ανέλαβαν θέσεις στα υπουργεία σίγουρα είχαν να αναλάβουν ένα δύσκολο και μεγάλο έργο. Αυτός είναι και ο λόγος που πιστεύω πως αξίζει κάποιος να παρακολουθήσει και να καταγράψει τη ζωή και το έργο αυτών των ανθρώπων, οι οποίοι επιχείρησαν να επιφέρουν αλλαγές στην εκπαίδευση και όμως επισκιάστηκαν από τη λαμπρή προσωπικότητα του Ελ. Βενιζέλου. Τα ερωτήματα από τα οποία προέκυψε αυτή η διπλωματική εργασία γεννήθηκαν κατά τη φοίτησή μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου της Φλώρινας με τίτλο: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα υψηλού επιστημονικού επιπέδου, με πολύτιμη συμβολή των καθηγητών και καθηγητριών μου. Πρώτα από όλα ο επόπτης και καθηγητής μου, Παναγιώτης Κιμουρτζής, ο οποίος εδώ και αρκετό καιρό με καθοδηγεί και συμβάλλει στη διαμόρφωση της σκέψης και τον τρόπο συγγραφής μιας διπλωματικής

εργασίας. Για αυτό του οφείλω πολλά. Επίσης, τους καθηγητές και καθηγήτριες του μεταπτυχιακού μου, αρχικά τη Διευθύντρια του μεταπτυχιακού Σοφία Ηλιάδου-Τάχου, Ανδρέα Ανδρέου, Γεώργιο Κόκκινο, Στράτο Δορδανά, Γιάννη Μπέτσα, Πέτρο Παπαπολυβίου, Τριαντάφυλλο Δούκα, χάρη στους οποίους αποκόμισα αρκετές γνώσεις και με βοήθησαν στη συγκρότηση της ιστορικής μου σκέψης και κατάρτισης.

Στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας συνέβαλαν πολλοί και πολλές συνάδελφοι/συναδέλφισσες και φίλοι/φίλες. Ο Νίκος Τσούκας και ο Ανδρέας Κορδαλής μοιράστηκαν μαζί μου τις ιστορικές ανησυχίες τους, ενώ παράλληλα με στήριξαν με κάθε δυνατό τρόπο στη συγγραφή της εργασίας μου. Με την επισήμανση τεκμηρίων, πηγών και συμβουλές για την οργάνωση της διπλωματικής μου εργασίας βοήθησαν, οι Τριαντάφυλλος Τσιολάκης, Γεωργία-Δήμητρα Κυριάκου και η Άννα-Σπυριδούλα Νταλαούτη, οι οποίοι με στήριξαν με τις γνώσεις τους, μέσα από ενδιαφέρουσες συζητήσεις.

Ευχαριστώ, επίσης το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, για την αποδοχή του στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα, το οποίο μου έδωσε την ευκαιρία να διευρύνω τους πνευματικούς μου ορίζοντες και να εμπλουτίσω τις γνώσεις μου.

Τέλος, οι πιο μεγάλες και πιο πολλές ευχαριστίες απευθύνονται στους γονείς μου, Γεώργιο και Αθανασία, που με υποστήριξαν σε κάθε απόφασή μου και είναι δίπλα μου κάθε στιγμή. Αυτός είναι και ο λόγος που θα ήθελα να τους αφιερώσω αυτή τη διπλωματική εργασία.

Εισαγωγή

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως σήμερα πολλοί ήταν οι ηγέτες που διακρίθηκαν. Κάποιοι ωστόσο επηρέασαν και διαμόρφωσαν την εικόνα της χώρας μακροχρόνια. Αναμφίβολα, θα χαρακτηρίζαμε τον Ελευθέριο Βενιζέλο ως έναν από της σημαντικότερους πολιτικούς της Ελλάδας. Με το έργο του και την πολιτική του διακρίθηκε και άλλαξε το πρόσωπο της χώρας. Πλήθος βιβλία, άρθρα, ιστορικές έρευνες, μελέτες και αναφορές έχουν γίνει για αυτή τη χαρισματική προσωπικότητα. Η οξυδέρκεια, ο ρεαλισμός και η λειτουργικότητά του στις δύσκολες στιγμές, ήταν αυτά που τον χαρακτηρίζανε. Η εδαφική επέκταση του κράτους, ο φιλελεύθερος αέρας που τον διέπνεε, η άμεση επίλυση κρίσιμων ζητημάτων, κατέστησαν την Ελλάδα ένα σύγχρονο αστικό κράτος. Παράλληλα με τις διακρίσεις του στην εξωτερική πολιτική, την οικονομία, το εμπόριο και το στρατό, ο Ελ. Βενιζέλος, ασχολήθηκε και με την εκπαίδευση του κράτους. Το έργο του, άλλαξε τα μέχρι τότε δεδομένα στην εκπαίδευση. Αξίζει να αναρωτηθεί κανείς, ποιοι ήταν αυτοί που βρέθηκαν δίπλα του; Ποιοι πρωταγωνίστησαν στην εκπαίδευση, ως υπουργοί παιδείας και ανέλαβαν να φέρουν σε πέρας αυτό το δύσκολο έργο στην εκπαίδευση; Πώς και με ποιόν τρόπο το κατάφεραν; Κάτω από ποιες συνθήκες και σε συνεργασία με ποιους; Σίγουρα, ο Ελ. Βενιζέλος, ήταν μπροστά και πίσω από όλα αυτά, αλλά χωρίς τη συμβολή αυτών των ανθρώπων, τίποτα δεν θα ήταν το ίδιο. Έτσι λοιπόν, θα πρέπει κάποιος να κοιτάξει τα πρόσωπα, τα οποία έδρασαν και συνεισέφεραν πίσω από τον Ελ. Βενιζέλο. Φυσικά, η προσωπικότητα του ίδιου επισκιάζει τους πολιτικούς της εποχής του. Άλλωστε, ο Ελ. Βενιζέλος, όπως σημειώνει στην εισαγωγή του βιβλίου του ο Θάνος Βερέμης: «Δεν φοβήθηκε ποτέ να στέκονται δίπλα του άτομα με εξαιρετικές ικανότητες και ανάλογη με τη δική του βουλευτικότητα».¹ Οι πολιτικοί που τον ακολούθησαν, ήταν άτομα πιστά, μορφωμένα, με καινοτόμες ιδέες. Αυτοί αγωνίστηκαν για να δομηθεί το σύγχρονο ελληνικό κράτος και κατά επέκταση και η εκπαίδευση. Με τα ζητήματα της εκπαιδευτικής πολιτικής του Ελευθερίου Βενιζέλου, έχουν ασχοληθεί αρκετοί Έλληνες ερευνητές: στο βιβλίο του ο Α. Δημαράς² και ο Σ. Μπουζάκης.³ Γενικότερα, ήταν ένα θέμα που απασχόλησε αρκετούς ιστορικούς και ερευνητές. Οι παραπάνω έρευνες, έχουν δώσει απαντήσεις σε κρίσιμα ερωτήματα για την εκπαίδευση κατά την περίοδο διακυβέρνησης του

¹Θάνος Βερέμης (2017), *Ελευθέριος Βενιζέλος ο οραματιστής του εφικτού*, πρώτη έκδοση, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.18-29.

²Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το “Ανακοπτόμενο Άλμα” Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, [επιμέλεια] Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο.

³Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα: Gutenberg.

Ελευθερίου Βενιζέλου. Φυσικά, υπάρχουν αρκετά βιβλία όπου αναφέρονται, τόσο αυτοί όσο και η πολιτική που ακολούθησαν, ωστόσο δεν κατάφερα να εντοπίσω κάποια εμπειριστατωμένη έρευνα να επικεντρώνεται αποκλειστικά σε αυτούς και το έργο τους. Αυτό αποτέλεσε αφορμή για εμένα να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα στη διπλωματική μου εργασία.

Για αυτό το λόγο, η παρούσα εργασία δεν επιδιώκει να θέσει νέα ερωτήματα, και να απαντήσει σε αυτά, αλλά να παρουσιάσει τους υπουργούς παιδείας του Ελ. Βενιζέλου. Να γνωρίσουμε τη ζωή και το έργο τους. Ενώ στο τέλος, θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε στα ερωτήματα: τελικά κατάφεραν να επηρεάσουν μέσα από το έργο τους τη σύγχρονη εκπαίδευση και εφαρμόστηκε φιλελεύθερη πολιτική σε όλη τη διάρκεια της θητείας τους. Οι υπουργοί παιδείας στην παρούσα εργασία, είναι ταξινομημένοι με χρονολογική σειρά, συνοδευόμενοι από χρονολογικούς πίνακες, και φωτογραφικό υλικό. Επιπλέον, αναφέρονται τα πρόσωπα, τα οποία βοήθησαν στο έργο τους, καθώς και στην ευρύτερη πολιτική γραμμή που ακολούθησε ο Ελ. Βενιζέλος.

Η χρονική περίοδος στην οποία αναφέρεται η παρούσα εργασία, είναι τα έτη από το 1910-1933, κατά τα οποία κυριαρχεί στην πολιτική της χώρας ο Ελ. Βενιζέλος. Στην διπλωματική αυτή εργασία, αρχικά γίνεται μια σύντομη αναφορά στα κυριότερα ιστορικά γεγονότα αυτών των ετών και τα πρόσωπα που έδρασαν.

Στο τέλος της εργασίας υπάρχει και ένα παράρτημα εικόνων, που σκοπό έχει να βοηθήσει τον αναγνώστη να γνωρίσει καλύτερα τα πρόσωπα αυτά και τη σχέση τους με τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Η εργασία, κατά το μεγαλύτερο μέρος της στηρίχθηκε σε μεγάλο μέρος στα βιβλία: του Σ. Μπουζάκη,⁴ Κ. Κάτσικα,⁵ Α. Δημαρά,⁶ Θ. Χατζηστεφανίδη,⁷ καθώς και αρκετές διαδικτυακές πηγές.

⁴Τα βιβλία του Σήφη Μπουζάκη είναι: Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα: Gutenberg Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg Σήφης Μπουζάκης (2011), *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Όψεις και Απόψεις*, Τόμος Β΄, Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010, Αθήνα: Σήφης Μπουζάκης (2013), *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913), Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II*, Αθήνα.

⁵Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας.

⁶Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το “Ανακοπτόμενο Άλμα” Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, [επιμέλεια] Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο.

⁷Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης (2010), *Ιστορία της Νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*,(τέταρτη έκδοση), Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.

Τέλος, από την παρούσα διπλωματική εργασία, θα μπορούσε να δοθεί αφορμή για μελλοντική έρευνα σχετικά με το εάν η εκπαιδευτική πολιτική του Ελ. Βενιζέλου βοήθησε την ελληνική εκπαίδευση, αν υπήρξε μία καθολική εκπαίδευση για όλους και αν τελικά έλυσε τα ζητήματα της παιδείας στην Ελλάδα μέσα από την πολιτική που ακολούθησε και συνδυαστικά να δούμε τις αλλαγές που συμβαίνουν στην εκπαίδευση από τις αντίπαλες παρατάξεις όταν αυτές ανεβαίνουν στην εξουσία και τη στάση τους στο γλωσσικό ζήτημα. Η παρούσα μελέτη, είναι μία εργασία, η οποία απευθύνεται σε όσους ενδιαφέρονται για την ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, αλλά και για την περίοδο που έζησε και έδρασε ο Ελ. Βενιζέλος γενικότερα.

1. Ιστορικό πλαίσιο (1910 -1933)

Το χρονικό κατά το οποίο έδρασε ο Ελευθέριος Βενιζέλος στο ελληνικό κράτος και εφάρμοσε το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα, ήταν από το 1910 έως το 1933, οπότε και άσκησε καθήκοντα πρωθυπουργού κατά τα διαστήματα, 1910-1915, 1916-1920, 1924, 1928-1930, 1932 και 1933. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, πριν το 1910 υπήρξε πολιτικός στην Κρήτη και ήταν γνωστός στην Ελλάδα για τους αγώνες του εκεί. Ωστόσο, στα ελληνικά πράγματα τον έφεραν τα γεγονότα στο Γουδί (1909). Η πολιτική του δράση ξεκίνησε το 1910 και ολοκληρώθηκε το 1933, όταν αποχώρησε οριστικά από την πολιτική σκηνή.⁸ Πρώτη φορά έφτασε στην Αθήνα από την Κρήτη στις 28 Δεκεμβρίου του 1909, ενώ η φήμη του από την Κρήτη τον έκανε αμέσως αγαπητό στον ελληνικό λαό, ο οποίος έβλεπε στο πρόσωπό του τον ηγέτη που μπορούσε να αναδιοργανώσει την χώρα. Η πολύχρονη διακυβέρνησή του τον ανέδειξε σε έναν από τους σημαντικότερους Έλληνες πολιτικούς. Ξεχώρισε για την οξυδέρκεια του, τη διπλωματία του και την ικανότητά του να δίνει άμεσες λύσεις σε καίρια ζητήματα. Σήμερα είναι γνωστός κυρίως για την εξωτερική του πολιτική, όμως διακρίθηκε και για τις αλλαγές που επέφερε στην εσωτερική ανάπτυξη της χώρας.

1910: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ίδρυσε το κόμμα των Φιλελευθέρων και στις 28 Νοεμβρίου αναδείχθηκε πρωθυπουργός κερδίζοντας τις εκλογές με μεγάλη διαφορά από τα υπόλοιπα κόμματα. Στις 6 Οκτωβρίου ορκίστηκε στη βουλή και μία νέα σελίδα για την Ελληνική ιστορία ξεκίνησε. Ο ίδιος, μέσα από τις ομιλίες του, παρουσίασε το πολιτικό του πρόγραμμα, τις μεταρρυθμίσεις και αλλαγές που σχεδίαζε να υλοποιήσει σε όλους τους τομείς. Πρωταρχικός του στόχος ήταν η ψήφιση νέου Συντάγματος. Επιπλέον, το 1910 στη χώρα ιδρύονται εκπαιδευτικές οργανώσεις όπως ο Εκπαιδευτικός Όμιλος.⁹

1911: Με το νέο έτος ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ψηφίζει το νέο Σύνταγμα της χώρας, το οποίο επέφερε ριζικές αλλαγές στην οικονομική, στρατιωτική και διοικητική οργάνωση της χώρας. Πιο συγκεκριμένα, οι νέες καινοτομίες του Συντάγματος ήταν: η επανίδρυση του Συμβουλίου Επικρατείας, η μονιμοποίηση των δημοσίων υπαλλήλων, η ελευθεροτυπία, η υποχρεωτική και δωρεάν εκπαίδευση και η υποχρεωτική στρατιωτική θητεία. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές έβαλαν νέες βάσεις στη βασιλευομένη Δημοκρατία. Επίσης, παρόλο που στην εκπαίδευση έγιναν τα πρώτα σημαντικά βήματα για την αναβάθμισή της ωστόσο, ως επίσημη γλώσσα του κράτους

⁸Θάνος Βερέμης (2017), *Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο οραματιστής του εφικτού*, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.46.

⁹Κώστας Κωστής (2018), *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος}-20^{ος} αιώνας*, Αθήνα: Πατάκης, σ.529.

ορίστηκε η καθαρεύουσα, παρά την υποστηρικτική στάση του Ελ. Βενιζέλου προς τους δημοτικιστές.¹⁰

1912: Είναι η χρονιά που τέθηκε σε εφαρμογή το νέο Σύνταγμα της χώρας. Οι ενέργειες των Φιλελευθέρων για την αναδιοργάνωση της Ελλάδας υπήρξαν σημαντικές και απέκτησαν σύντομα την υποστήριξη του λαού. Αυτός ήταν και ο λόγος της δεύτερης εκλογικής νίκης τους στις εκλογές του Μαρτίου. Ωστόσο, τα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν ήταν μεγάλα. Ο αναλφαβητισμός, η φτώχεια και η έλλειψη κρατικής μέριμνας δυσκόλευαν τη ζωή των ανθρώπων της εποχής σε αρκετές περιοχές. Επιπλέον, τα σύννεφα ενός επικείμενου πολέμου είχαν αρχίσει να εμφανίζονται στη Βαλκανική χερσόνησο.¹¹ Όμως, ο Ελευθέριος Βενιζέλος φάνηκε από νωρίς να επιλέγει στρατόπεδο για να προλάβει τις εξελίξεις. Στις 29 Φεβρουαρίου υπέγραψε συμμαχία με τη Σερβία και στις 17 Μαΐου με τη Βουλγαρία. Ο Ελληνικός στρατός εξοπλίστηκε σύντομα με σύγχρονα όπλα της εποχής και πρόσθεσε στις ναυτικές του δυνάμεις το καταδρομικό Αβέρωφ.¹² Στις 4 Οκτωβρίου, ο Πρώτος Βαλκανικός πόλεμος ξέσπασε και απέφερε θετικά για την Ελλάδα αποτελέσματα απέναντι στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η νικηφόρα έκβασή του σε στεριά και θάλασσα έδωσε νέα εδάφη και διπλασίασε την έκταση της χώρας. Επίσης, απελευθερώθηκαν σπουδαίες περιοχές όπως η Θεσσαλονίκη στις 26 Οκτωβρίου. Παράλληλα στη θάλασσα έγινε η ναυμαχία της Έλλης στις 3 Δεκεμβρίου και με αυτόν τον τρόπο έκλεισε το 1912 με επιτυχίες για την Ελλάδα και τον Ελευθέριο Βενιζέλο κάνοντας το όνειρο της Μεγάλης Ιδέας να παίρνει σάρκα και οστά.¹³

1913: Οι νίκες του Ελληνικού στρατού, επέκτειναν τα σύνορα της χώρας. Όμως στο εσωτερικό της χώρας ακολούθησε μία σειρά γεγονότων που δεν είχαν θετικά αποτελέσματα. Στις 5 Μαρτίου, δολοφονήθηκε ο Βασιλιάς Γεώργιος στη Θεσσαλονίκη και στις 18 Μαρτίου στο θρόνο ανέβηκε ο διάδοχος Κωνσταντίνος, ο οποίος δεν είχε καλές σχέσεις με τον Ελ. Βενιζέλο όπως έδειξαν τα γεγονότα των Βαλκανικών πολέμων.¹⁴ Επίσης, στις 17 Μαΐου, υπογράφεται Συνθήκη ειρήνης στο Λονδίνο και λίγους μήνες μετά η συνθήκη συμμαχίας μεταξύ Σερβίας-Ελλάδας. Ένας δεύτερος πόλεμος ήταν αναπόφευκτος. Σύντομα ξέσπασε ο Δεύτερος Βαλκανικός πόλεμος, αυτή τη φορά εναντίον της Βουλγαρίας. Για την Ελλάδα αυτός ο πόλεμος υπήρξε αρκετά αιματηρός, περισσότερο από τον προηγούμενο. Ωστόσο, έληξε με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου στις 28 Ιουλίου. Η διπλωματική ευελιξία του Ελευθερίου

¹⁰Στο ίδιο, σ.530.

¹¹Θάνος Βερέμης, *Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο οραματιστής του εφικτού*, ό.π.,59.

¹²Στο ίδιο, σ.63.

¹³Στο ίδιο, σ.64.

¹⁴Στο ίδιο, σ.67.

Βενιζέλου, φάνηκε στην Ευρώπη και η Ελλάδα βγήκε αρκετά ευνοημένη από τους δύο πολέμους με αρκετά νέα εδάφη. Το 1913, ήταν και η χρονιά που η Κρήτη ενώθηκε με την υπόλοιπη Ελλάδα.¹⁵ Τα νέα σύνορα της χώρας έκαναν την Ελλάδα μία νέα υπολογίσιμη δύναμη στην περιοχή. Οι Βαλκανικοί πόλεμοι ανέδειξαν τον Ελ. Βενιζέλο ως έναν ικανό πολιτικό για τη χώρα, όμως ο ίδιος δεν ενδιαφερόταν μόνο για την εξωτερική πολιτική αλλά και για το εσωτερικό της χώρας. Έδωσε βάση στην οικονομία, τη γεωργία και το εμπόριο και παράλληλα ίδρυσε το Υπουργείο Γεωργίας, Εμπορίου και Εθνικής Οικονομίας.¹⁶

1914: Για την Ελλάδα και τον Ελευθέριο Βενιζέλο, οι Βαλκανικοί πόλεμοι δεν ήταν το τέλος, αλλά η αρχή ενός μεγαλύτερου πολέμου. Το 1914, ξέσπασε ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος με τραγικές συνέπειες για όλο τον κόσμο. Ένας πόλεμος που άλλαξε τις διεθνείς ισορροπίες.¹⁷ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, από νωρίς αντιλήφθηκε ότι η Ελλάδα δε θα μπορούσε να μείνει αμέτοχη, και πως έπρεπε να ενταχθεί στο πλευρό της Αντάντ. Ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος, από την άλλη ήθελε την ουδετερότητα.¹⁸ Η ρήξη των δύο ηγετών δυσκόλευαν την πολιτική γραμμή της χώρας και με αυτόν τον τρόπο η Ελλάδα οδηγήθηκε στον Εθνικό Διχασμό, ο οποίος δημιούργησε πολλά προβλήματα στο εσωτερικό.¹⁹

1915: Με το νέο έτος οι συγκρούσεις των δύο άρχισαν να γίνονται εντονότερες. Ο Ελ. Βενιζέλος, προτείνει τη συμμετοχή της Ελλάδας στην επιχείρηση της Καλλίπολης και έρχεται σε σφοδρή σύγκρουση με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο. Στις 21 Φεβρουαρίου, ο Ελ Βενιζέλος υποβάλει την παραίτησή του και ο Δ. Γούναρης αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση έως τις εκλογές στις 31 Μαΐου, οπότε επέστρεψε ξανά στην εξουσία ο Ελ. Βενιζέλος. Ωστόσο, η παραμονή του υπήρξε σύντομη καθώς ξανά παραιτήθηκε όταν ο Βασιλιάς αρνήθηκε τη συμμετοχή της χώρας στον πόλεμο σχετικά με την τήρηση της συμφωνίας με τη Σερβία. Αυτή τη φορά αντικαταστάτης του, ήταν ο Αλ. Ζαΐμης.²⁰ Ο Ελ. Βενιζέλος, κάλεσε τις δυνάμεις της Αντάντ να κάνουν απόβαση στρατευμάτων στη Θεσσαλονίκη ως βοήθεια προς τη Σερβία. Το 1915, δημιουργήθηκε το Μακεδονικό μέτωπο, το οποίο αποτελούνταν από ξένες δυνάμεις.²¹ Πέρα από τα πολεμικά γεγονότα το 1915 υπήρξε και μία χρονιά αρκετά παραγωγική για τη χώρα, καθώς επιτεύχθηκε ενίσχυση της οικονομίας και της βιομηχανίας. Ωστόσο, το κράτος λόγω των προηγούμενων πολέμων είχε εξωτερικά δάνεια, ενώ το κυριότερο πρόβλημα της χώρας

¹⁵Στο ίδιο, σ.69.

¹⁶Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος}-20^{ος} αιώνας*,ό.π.,σ.546.

¹⁷Στο ίδιο, σ.554.

¹⁸*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών,σ.15.

¹⁹Θάνος Βερέμης, *Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο οραματιστής του εφικτού*, ό.π., σ.71.

²⁰*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών,σ.21.

²¹Αντώνης Λιάκος (2019), *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση, Αθήνα: Πόλις,σ.68.

ήταν οι ασθένειες, όπως ο τύφος, η χολέρα και η ευλογιά, που αφάνιζαν μεγάλο μέρος του πληθυσμού.²²

1916: Ο Εθνικός Διχασμός, οδήγησε στο κίνημα της Εθνικής Αμύνης, στις 29 Αυγούστου στη Θεσσαλονίκη. Η Ελλάδα χωρίστηκε στα δύο, με νέα κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου στη βόρεια Ελλάδα, ενώ παράλληλα μπήκε στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Οι εξελίξεις σε όλη τη χώρα πήραν μεγάλες διαστάσεις και ένα εμφύλιος ξεκίνησε με αποκορύφωμα τα Νοεμβριανά στην Αθήνα και τον αποκλεισμό της από τις συμμαχικές δυνάμεις.²³ Η Ελλάδα έγινε προτεκτοράτο. Παντού υπήρχαν ξένες δυνάμεις.²⁴ Από την άλλη, ο βασιλιάς επέτρεψε στις κεντρικές δυνάμεις να εισβάλουν στην Καβάλα και να αιχμαλωτίσουν ελληνικές δυνάμεις.²⁵

1917: Αυτή η χρονιά ήταν καθοριστική για τα ελληνικά πράγματα. Στις 30 Μαΐου, ο βασιλιάς παραιτείται από το θρόνο του, λόγω των πιέσεων της Αντάντ και ο Ελευθέριος Βενιζέλος επιστέφει στην Αθήνα ως πρωθυπουργός. Είναι η χρονιά που επίσημα η Ελλάδα μπαίνει στον πόλεμο με το πλευρό των συμμάχων.²⁶ Παρόλα αυτά, η οικονομική κατάσταση της χώρας δεν είναι σε καλό επίπεδο και δεν μπορεί να ανταπεξέλθει στις ανάγκες του πολέμου. Για αυτό το λόγο, έλαβε μεγάλη οικονομική βοήθεια από το εξωτερικό.²⁷ Επιπλέον, όσον αφορά τα εσωτερικά της χώρας, υπήρξε για πρώτη φορά η αγροτική μεταρρύθμιση και οι απαλλοτριώσεις μεγάλων εδαφών με σκοπό να μοιραστούν στους ακτήμονες. Στον τομέα της υγείας ιδρύθηκε το Υπουργείο Υγείας, με σκοπό την πρόληψη των θανατηφόρων ασθενειών που έπλητταν τη χώρα.²⁸ Αντίθετα, στο πλαίσιο του πολέμου η Ελλάδα ενίσχυσε το Μακεδονικό μέτωπο και άλλαξε τον συσχετισμό των δυνάμεων στα Βαλκάνια.²⁹

1918: Ήταν η χρονιά που σημειώθηκαν οι περισσότερες και πιο καθοριστικές νίκες του Ελληνικού στρατού στη Μακεδονία, όπως στη μάχη του Σκρά το Μάιο. Στις 17 Σεπτεμβρίου η Βουλγαρία συνθηκολόγησε και στις 17 Οκτωβρίου ακολούθησε και η Τουρκία με την Ανακωχή του Μούδρου.³⁰ Ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος έδειχνε να τερματίζει και να

²² Αντώνης Λιάκος, *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση,ό.π.,σ.80.

²³ Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος}-20^{ος} αιώνας*,ό.π.,σ.560.

²⁴ Αντώνης Λιάκος, *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση,ό.π.,σ.80.

²⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών,σ.39.

²⁶ Αντώνης Λιάκος, *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση,ό.π.,σ.73.

²⁷ Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος}-20^{ος} αιώνας*,ό.π.,σ.569.

²⁸ Αντώνης Λιάκος, *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση,ό.π.,σ.127.

²⁹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών,σ.58.

³⁰ Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος}-20^{ος} αιώνας*,ό.π.,σ.577-579.

επέρχεται η τάξη στην Ευρώπη με το Συνέδριο Ειρήνης που έγινε το Δεκέμβριο. Επίσης, εκείνη την εποχή εμφανίζεται η αριστερά στην Ελλάδα. Το 1918, ιδρύθηκε το ΣΕΚΕ και έγιναν οι πρώτες εργατικές κινητοποιήσεις, οι οποίες είχαν βίαιη αντιμετώπιση από το κράτος. Την περίοδο αυτή άρχισε να φαίνεται στην Ελλάδα ένα όραμα αλλαγής. Πολλοί ξεριζωμένοι Έλληνες γύριζαν στις πατρίδες τους μέσω του επαναπατρισμού, ενώ παράλληλα η βιομηχανία και το εμπόριο άρχισαν να ανθίζουν.³¹

1919: Τη χρονιά αυτή πραγματοποιήθηκε η Διάσκεψη των Παρισίων, με την οποία έληξε επίσημα ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος. Η Διάσκεψη επέβαλε κυρώσεις στους ηττημένους. Επίσης, ο ελληνικός στρατός αποβιβάστηκε στη Σμύρνη, στις 2 Μαΐου και πήρε μέρος στην Κριμαϊκή Εκστρατεία. Μια ακόμη διπλωματική νίκη του Ελευθερίου Βενιζέλου ήταν η υπογραφή της συνθήκης του Νεϊγύ στις 27 Νοεμβρίου, σχετικά με την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Βουλγαρίας.³² Ενώ στο εσωτερικό της χώρας στον τομέα της γεωργίας ολοκληρώθηκε η απαλλοτρίωση των μεγάλων τσιφλικιών.³³

1920: Στις 28 Ιουλίου, υπογράφηκε η Συνθήκη των Σεβρών, η οποία έδωσε στην Ελλάδα αρκετά προνόμια έναντι της Τουρκίας και άνοιξε το δρόμο για την υλοποίηση της Μεγάλης Ιδέας. Για πρώτη φορά στη Σμύρνη έφτασε η Ελληνική αρμοστεία για την τήρηση της τάξης. Ο εξωτερικός θρίαμβος του Ελευθερίου Βενιζέλου με την υπογραφή της συνθήκης δεν έδειξε να παίρνει την ίδια ανταπόκριση στο εσωτερικό της χώρας. Στο Παρίσι έγινε η πρώτη απόπειρα δολοφονίας από πολιτικούς του αντιπάλους. Ωστόσο, ο ίδιος δεν αντιλήφθηκε την αγανάκτηση του λαού από τους συχνούς πολέμους και έτσι στις 1 Νοεμβρίου έχασε τις εκλογές. Απογοητευμένος, αποχώρησε αυτοεξόριστος για το εξωτερικό, όπου έζησε τα επόμενα χρόνια της ζωής του. Η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα άρχισε να παίρνει άσχημη τροπή και οι κυβερνήσεις να διαδέχονται η μία την άλλη χωρίς αποτέλεσμα.³⁴

1921: Συνεχίζεται η εκστρατεία στη Μικρά Ασία με τα ελληνικά στρατεύματα να εισέρχονται στην ενδοχώρα της Τουρκίας. Την περίοδο αυτή διεξάγονται σπουδαίες μάχες στον ποταμό Σαγγάριο τον Αύγουστο, στο Εσκή Σεχίρ και στο Αφιόν Καραχισάρ. Ωστόσο, στην Ελλάδα τα πράγματα δεν πήγαιναν πολύ καλά, οι κυβερνήσεις διαδέχονταν η μια την άλλη χωρίς να υπάρχει μια σταθερή πολιτική γραμμή και στο μέτωπο οι αντιδράσεις αρχίζουν να δημιουργούν προβλήματα.³⁵

³¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ.103-106.

³² Αντώνης Λιάκος, *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση, ό.π., σ.53.

³³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ.296.

³⁴ Θάνος Βερέμης, *Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο οραματιστής του εφικτού*, ό.π., σ.107-108.

³⁵ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ.174.

1922: Αυτή η χρονιά σημάδεψε την Ελληνική ιστορία με άσχημο τρόπο. Όταν ξεκίνησε η Τουρκική αντεπίθεση τον Αύγουστο, σύντομα επήλθε η κατάρρευση του μετώπου με αποτέλεσμα τη Μικρασιατική καταστροφή. Χιλιάδες πρόσφυγες έφταναν με κάθε μέσο στην Ελλάδα για να βρουν σωτηρία. Μια τεράστια ανθρωπιστική κρίση ξέσπασε και σκοτεινές σελίδες γράφτηκαν κατά το έτος αυτό. Στις 12 Σεπτεμβρίου, έγινε στρατιωτική επανάσταση από τον Νικόλαο Πλαστήρα, ενώ ακολούθησε και η παραίτηση του βασιλιά Κωνσταντίνου. Ακόμη, σχετικά με τις ευθύνες για την καταστροφή έγινε η δίκη και η εκτέλεση των έξι το Νοέμβριο. Παρόλα αυτά, η Ελλάδα έπρεπε να αντιμετωπίσει μια πρωτοφανή καταστροφή και να αποκαταστήσει γρήγορα τους πρόσφυγες που έφταναν κατά χιλιάδες.³⁶ Για να αντιμετωπίσει αυτό το δύσκολο έργο, απευθύνθηκε για ακόμη μια φορά στην Κοινωνία των Εθνών για εξωτερικό δάνειο. Άλλωστε, η οικονομία του κράτους είχε καταστραφεί ολοκληρωτικά και δύσκολα θα μπορούσε να ανορθωθεί.³⁷

1923: Ξεκίνησε με πολλά προβλήματα για την Ελλάδα. Το έργο της αποκατάστασης των προσφύγων ανέλαβε η ΕΑΠ μαζί με την οικονομική βοήθεια από την Κοινωνία των Εθνών. Ενώ στις 24 Ιουλίου υπογράφηκε η Συνθήκη της Λωζάνης, η οποία καθόρισε και τα νέα σύνορα της χώρας. Επίσης, εκτός από τις αναταραχές με την Τουρκία υπήρξαν και αναταραχές με την Ιταλία, η οποία βομβάρδισε την Κέρκυρα με αφορμή την δολοφονία του Τελίνι.³⁸ Από την άλλη, στο εσωτερικό της χώρας υπήρξαν σφοδρές αντιπαραθέσεις, κινητοποιήσεις και επαναστάσεις. Το προσφυγικό ζήτημα δημιουργούσε κοινωνικές, δημογραφικές και πληθυσμιακές αναταράξεις σε όλη τη χώρα.³⁹

1924: Η Ελλάδα με τον καιρό άρχισε να επανέρχεται από την καταστροφή του 1922, και να παίρνει το δρόμο της ανάπτυξης σε όλους τους τομείς.⁴⁰ Εκείνη τη χρονιά ιδρύθηκε το Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και αρκετές βιομηχανικές μονάδες σε ολόκληρη τη χώρα. Ωστόσο, οι εσωτερικές κρίσεις συνέχιζαν και οι κυβερνήσεις ήταν σύντομες. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος επέστρεψε στην Ελλάδα και παρόλο που ανέβηκε στην εξουσία με εκλογές στις 11 Ιανουαρίου, στις 4 Φεβρουαρίου παραιτήθηκε με αφορμή το πολιτειακό ζήτημα. Ακόμη, ένα σημαντικό γεγονός στην εξωτερική πολιτική της χώρας, ήταν η υπογραφή του πρωτοκόλλου Πολίτη-Καλφώφ, που αφορούσε τις μειονότητες στη Μακεδονία.⁴¹

³⁶Θάνος Βερέμης, *Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο οραματιστής του εφικτού*, ό.π., σ.117.

³⁷Αντώνης Λιάκος, *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση,ό.π.,σ.125.

³⁸Θάνος Βερέμης, *Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο οραματιστής του εφικτού*, ό.π., σ.160.

³⁹Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος}-20^{ος} αιώνας*,ό.π.,σ.600.

⁴⁰*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών,σ.300-301.

⁴¹Αντώνης Λιάκος, *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση,ό.π.,σ.159.

1925: Την εξουσία της χώρας ανέλαβε η δικτατορική κυβέρνηση του Θ. Πάγκαλου στις 25 Ιουνίου, η οποία μάλιστα στις 29 Σεπτεμβρίου διέλυσε τη Βουλή των Ελλήνων.⁴²

1926: Ανατρέπεται η δικτατορία του Θ. Πάγκαλου τον Αύγουστο και ακολουθεί με εκλογές στις 7 Νοεμβρίου η Οικουμενική κυβέρνηση του Αλ. Ζαΐμη, ενώ για πρώτη φορά γίνονται εκλογές με αναλογικό εκλογικό σύστημα.⁴³

1927: Ιδρύθηκε η Τράπεζα της Ελλάδος, ψηφίστηκε το πρώτο σύνταγμα της Ελλάδας ως Αβασίλευτη Δημοκρατία και εφαρμόστηκε η στρατιωτική επετηρίδα.⁴⁴

1928: Είναι η χρονιά που επέστρεψε ο Ελευθέριος Βενιζέλος σε μία μακρόχρονη θητεία ως πρωθυπουργός της χώρας. Επίσης, η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων έδωσε τέλος στην πολιτική αναταραχή της χώρας με τις διαδοχικές κυβερνήσεις και τα πραξικοπήματα. Μια νέα περίοδος ανάπτυξης και ευημερίας ξεκίνησε για την Ελλάδα. Το εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα του Ελ. Βενιζέλου ξεκίνησε με γοργούς ρυθμούς. Εξωτερικά δάνεια ήρθαν στη χώρα για την ανάπτυξη και την αναβάθμισή της σε πολλούς τομείς. Ενώ, όσον αφορά την εξωτερική πολιτική της χώρας υπογράφηκε στις 23 Σεπτεμβρίου το σύμφωνο φιλίας με την Ιταλία του Μπενίτο Μουσολίνι.⁴⁵

1929: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος συνεχίζει την φιλελεύθερη πολιτική του για την ανάπτυξη της Ελλάδας. Ιδρύεται η Αγροτική Τράπεζα που στήριζε τον τομέα της οικονομίας και της γεωργίας και το Συμβούλιο της Επικρατείας. Στην εκπαίδευση ξεκίνησαν να χτίζονται σχολεία σε όλη τη χώρα και να μπαίνει σε εφαρμογή η νέα εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, η οποία επέφερε αρκετές καινοτομίες στην παιδεία. Από την άλλη, στην εξωτερική πολιτική της χώρας, ο Ελευθέριος Βενιζέλος συνεχίζει να συσφίγγει τις σχέσεις της Ελλάδας με γειτονικούς λαούς και να υπογράφει σύμφωνα συνεργασίας (όπως με τη Γιουγκοσλαβία στις 27 Μαρτίου). Όμως παρά τις ενέργειες του Ελ. Βενιζέλου, η παγκόσμια οικονομική κρίση πρόσβαλε και την Ελλάδα με αποτέλεσμα να επέλθει πτώση στην οικονομία.⁴⁶

1930: Υπήρξε μια χρονιά που η Ελλάδα προσπαθεί να επαναφέρει την ευημερία στο εσωτερικό της. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από ανάπτυξη στις τέχνες, ενώ στα πλαίσια

⁴²Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος}-20^{ος} αιώνας*,ό.π.,σ.595.

⁴³Θάνος Βερέμης, *Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο οραματιστής του εφικτού*, ό.π., σ.137.

⁴⁴Στο ίδιο, σ.138-139.

⁴⁵Στο ίδιο, σ.149.

⁴⁶Αντώνης Λιάκος, *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση,ό.π.,σ.149.

της εξωτερικής πολιτικής του, ο Ελευθέριος Βενιζέλος υπέγραψε Σύμφωνο φιλίας με την Τουρκία στην Άγκυρα στις 30 Οκτωβρίου.⁴⁷

1931: Η Ελλάδα, λόγω της οικονομικής κρίσης του 1929 αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τον κανόνα του χρυσού συναλλάγματος και δημιουργήθηκε σημαντικό πρόβλημα στην οικονομία της χώρας. Τα πράγματα χειροτέρευαν και η προσπάθεια αναζήτησης μιας λύσης ήταν αναγκαία. Επίσης, τον Οκτώβριο στην Κύπρο ξεκίνησε η εξέγερση ενάντια στις αποικιακές δυνάμεις και διεκδικήθηκε η ένωση της νήσου με την Ελλάδα.

1932: Η άσχημη οικονομική κατάσταση της χώρας οδηγεί τον Ελευθέριο Βενιζέλο στην αναζήτηση εξωτερικού δανείου. Ωστόσο, παρά τις υπεράνθρωπες προσπάθειες η πτώχευση ήταν αναμενόμενη. Στις 21 Μαΐου, η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων παραιτείται και την εξουσία αναλαμβάνει η προσωρινή κυβέρνηση του Α. Παπαναστασίου, έως τις 5 Ιουνίου που ανέλαβε για άλλη μια φορά ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Έτσι, το 1932 ξεκίνησε ξανά μια αστάθεια στην πολιτική σκηνή της χώρας προσπαθώντας μάταια η μία μετά την άλλη οι κυβερνήσεις να δώσουν λύση.⁴⁸

1933: Συνεχίζεται η ίδια κατάσταση στην πολιτική και οι κυβερνήσεις αλλάζουν συνεχώς. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανέβηκε ξανά στην εξουσία στις 16 Ιανουαρίου, όμως η κυβέρνησή του δεν διήρκεσε πολλούς μήνες και σύντομα τον διαδέχθηκε ο Ν. Πλαστήρας. Οι αναταραχές στο εσωτερικό της χώρας ξέφυγαν από τον έλεγχο τα επόμενα χρόνια και η κατάσταση οδήγησε στη δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά στις 4 Αυγούστου του 1936.⁴⁹

Μέσα σε αυτά τα δύσκολα χρόνια, αναδείχθηκε η πολιτική προσωπικότητα του Ελ. Βενιζέλου. Η περίοδος από το 1910 έως το 1933, χαρακτηρίστηκε από πολιτικές αναταραχές, πολέμους, παγκόσμια οικονομική κρίση, καταστροφές, πληθυσμιακές αναταραχές και κοινωνικοπολιτικά ζητήματα. Υπήρξε η περίοδος ανάμεσα στους δύο μεγάλους πολέμους. Τα κράτη αναδιαμορφώνονται και ο συσχετισμός των δυνάμεων αλλάζει. Ο Ελ. Βενιζέλος έβαλε την Ελλάδα στο παιχνίδι της παγκόσμιας κυριαρχίας και κέρδισε την επέκτασή της. Στο εσωτερικό, νέες ιδεολογίες, τεχνολογίες και εφευρέσεις κάνουν την εμφάνισή τους. Οι δύο αυτές δεκαετίες χάραξαν την πορεία του εικοστού αιώνα και οι προσωπικότητες που έζησαν και έδρασαν σε αυτές έμειναν στην ιστορία. Η Ελλάδα έζησε τη νίκη και την ήττα, την άνοδο και την πτώση, την ανάπτυξη και τη στασιμότητα. Άλλοτε υπήρξε πρωτοπόρα και άλλοτε

⁴⁷Κώστας Κωστής, *Τα κακομαθημένα παιδιά της Ιστορίας, η διαμόρφωση του Νεοελληνικού κράτους 18^{ος}-20^{ος} αιώνας*,ό.π.,σ.596.

⁴⁸Θάνος Βερέμης, *Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο οραματιστής του εφικτού*, ό.π., σ.164.

⁴⁹*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών,σ.10.

έμενε στην αφάνεια. Επίσης, στον τομέα της εκπαίδευσης υπήρξαν όπως ήταν φυσικό, αναταραχές: το γλωσσικό ζήτημα, τα οικονομικά προβλήματα και οι πληθυσμιακές ανακατατάξεις δυσκόλευαν την ανάπτυξη της παιδείας. Ωστόσο, ο Ελ. Βενιζέλος, οι Υπουργοί Παιδείας και οι εκπαιδευτικοί της εποχής, επιδίωξαν τις αλλαγές εκείνες που θα άλλαζαν το εκπαιδευτικό σύστημα και θα το προσάρμοζαν στις απαιτήσεις της εποχής.

2. Η Εκπαιδευτική Πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου

2.1 Η Εκπαίδευση πριν από τον Ελευθέριο Βενιζέλο

Το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα εμφανίστηκε για πρώτη φορά με την ίδρυση του ελληνικού κράτος και τον ερχομό του Ιωάννη Καποδίστρια το 1828. Άλλωστε, ο Ιωάννης Καποδίστριας ήταν ο μεγάλος οραματιστής του. Σχεδίαζε ένα εκπαιδευτικό σύστημα σύμφωνα με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα, το οποίο στόχο θα είχε να απαλλάξει τον λαό από τον αναλφαβητισμό και παράλληλα να τον μορφώσει. Να εξελίξει την ελληνική κοινωνία και να δημιουργήσει στο λαό μία εθνική ενότητα. Κάτι τέτοιο στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος φάνταζε ακατόρθωτο, καθώς η Ελλάδα τότε δεν διέθετε ούτε τις βασικές υποδομές για την εκπαίδευση. Δεν υπήρχαν σχολεία, ούτε βιβλία, αλλά ούτε και δάσκαλοι.⁵⁰ Για να δώσει μία αφετηρία στην εκπαίδευση όρισε την αλλοδακτική ως μέθοδο διδασκαλίας των μαθητών. Παράλληλα, ενδιαφέρθηκε για την εκπαίδευση των δασκάλων, καθώς ίδρυσε το Κεντρικό σχολείο το 1829. Επιπλέον, ο Ιωάννης Καποδίστριας έδειξε μέριμνα για τα άπορα παιδιά με την ίδρυση του Ορφανοτροφείου στην Αίγινα το 1829. Ο Ιωάννης Καποδίστριας, έδωσε μεγάλη βάση στην εκπαίδευση, γιατί πίστευε πως ήταν ο μόνος τρόπος για την ανάπτυξη της χώρας. Ακόμη, ίδρυσε το Προκαταρκτικό, το Εκκλησιαστικό και το Γεωργικό σχολείο. Παρόλα αυτά, οι βλέψεις του για την εκπαίδευση δεν ολοκληρώθηκαν λόγω της δολοφονίας του το 1832. Ωστόσο, ήταν ο πρώτος που έβαλε τις βάσεις για τη σύγχρονη εκπαίδευση.⁵¹ Οι επόμενες μεγάλες καινοτομίες στην εκπαίδευση έγιναν μετά το θάνατο του Ιωάννη Καποδίστρια με τον ερχομό του βασιλιά Όθωνα.⁵² Οι δύο σπουδαιότερες νομοθεσίες που θεσπίστηκαν την περίοδο αυτή ήταν ο νόμος «Περί Δημοτικών σχολείων» το 1834 και ο νόμος «Περί κανονισμού των Ελληνικών σχολείων και Γυμνασίων» το 1837.⁵³ Επί της ουσίας, οι Βαυαροί έδωσαν μια δομή στο εκπαιδευτικό σύστημα που έλλειπε από την Ελλάδα.⁵⁴ Το νέο εκπαιδευτικό σύστημα όρισε ένα επτατάξιο δημοτικό σχολείο υποχρεωτικό για όλους, ένα τριτάξιο γυμνάσιο και το πρώτο Πανεπιστήμιο.⁵⁵ Το Βαυαρικό σύστημα συνέχισε την

⁵⁰Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας,σ.30.

⁵¹Στο ίδιο, σ.32.

⁵²Στο ίδιο, σ.39.

⁵³Αλέξης Δημαράς (2013), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Το ανακοπτόμενο άλμα, Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*. Επιμέλεια Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο,σ.5.

⁵⁴Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π.,σ.40.

⁵⁵Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Το ανακοπτόμενο άλμα, Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*. Επιμέλεια Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, ό.π., σ.6.

αλλοδιδακτική μέθοδο που είχε προτείνει ο Ιωάννης Κοκκώνης, και τους στόχους στην εκπαίδευση για την εξάλειψη του αναλφαβητισμού. Υπεύθυνοι για την ίδρυση και χρηματοδότηση των σχολείων ορίστηκαν οι δήμοι, τόσο για την ανέγερση, λειτουργία και συντήρηση των σχολείων, όσο και για τους δασκάλους. Αυτό φυσικά δημιούργησε μεγάλα προβλήματα: είτε έλλειψη σχολείων σε πολλές περιοχές που δεν μπορούσαν να το συντηρήσουν οικονομικά, είτε δασκάλων που δεν μπορούσε να πληρώσει μία μικρή κοινότητα. Επίσης, όσον αφορά τη γλώσσα είχαν οριστεί τα αρχαία ελληνικά. Διότι οι Βαυαροί επιδίωξαν μία εθνική συνέχεια και σύνδεση της Ελλάδας με τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό.⁵⁶ Ακόμη, σχετικά με την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, ίδρυσαν το 1834 το πρώτο Διδασκαλείο και το Πρότυπο σχολείο για την πρακτική άσκηση των δασκάλων. Αυτό ήταν ένα σημαντικό βήμα για την εκπαιδευτική κατάρτιση. Οι Βαυαροί, όπως και πριν από αυτούς ο Ιωάννης Καποδίστριας, επιχείρησαν να δομήσουν ένα εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα παρείχε μία εθνική ομοιογένεια και εθνική ταυτότητα και δεν έδωσαν βάση τόσο στην βαθύτερη μόρφωση των πολιτών.⁵⁷ Αμέσως μετά του Βαυαρούς, ήρθε το 1862 ο νέος βασιλιάς Γεώργιος Γλυξμπουργκ της Δανίας. Την περίοδο της βασιλείας του το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα χαρακτηρίστηκε από μία στασιμότητα αρκετών χρόνων που διήρκεσε έως το 1881.⁵⁸ Με εξαίρεση τις προσπάθειες του Χαράλαμπου Χριστόπουλου.⁵⁹ Την περίοδο αυτή αρκετά εκπαιδευτικά ιδρύματα έκλεισαν, όπως το Διδασκαλείο, το οποίο επανιδρύθηκε το 1878 με το νόμο ΧΘ'. Επίσης, το 1863 ιδρύθηκε και ο Σύλλογος προς διάδοσιν των ελληνικών γραμμάτων, ένας από τους σημαντικότερους συλλόγους που έπαιξε σπουδαίο ρόλο στα εκπαιδευτικά πράγματα. Ενώ, το 1880 θεσπίστηκε για πρώτη φορά στα ελληνικά σχολεία η συνδιδασκτική μέθοδος ως μέθοδος διδασκαλίας, η οποία είχε ψηφιστεί με το νόμο ΧΘ' το 1878.⁶⁰ Την περίοδο αυτής της στασιμότητας άλλαξε με την άνοδό του στην κυβέρνηση ο Χαρίλαος Τρικούπης.⁶¹ Ο Χαρίλαος Τρικούπης έφερε νέες μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, με το νόμο ΑΣΞΓ' στις 26 Ιουλίου του 1885 κατήργησε τα σχολικά δίδακτρα και με αυτόν το τρόπο αύξησε σε μεγάλο βαθμό τον αριθμό των μαθητών στα σχολεία. Πολλά ελληνόπουλα δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να πάνε μέχρι τότε στα

⁵⁶Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π.,σ.47.

⁵⁷Στο ίδιο, σ.67.

⁵⁸Στο ίδιο, σ.70.

⁵⁹Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Το ανακοπτόμενο άλμα, Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*. Επιμέλεια Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, ό.π.,σ.34.

⁶⁰Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π.,σ.80.

⁶¹Στο ίδιο, σ.95.

δημοτικά.⁶² Ακόμη, το 1888 θεωρήθηκε μία κομβική χρονιά για την ιστορία της εκπαίδευσης φυσικά και για το γλωσσικό ζήτημα. Ένα άλυτο πρόβλημα, το οποίο δίχαζε πολιτικούς και εκπαιδευτικούς για αρκετές δεκαετίες, ως προς τη γλώσσα που θα έπρεπε να διδάσκεται.⁶³ Επίσης, μία ακόμη μεγάλη καινοτομία πριν φύγει ο αιώνας ήταν ο νόμος Δημητρίου Πετρίδη, ΒΤΜΘ' (2349) του 1895, ο οποίος ρύθμιζε τη λειτουργία των σχολείων και τη δομή τους. Ειδικότερα, ο νόμος αυτός όρισε τα κοινά δημοτικά των τεσσάρων τάξεων, τα πλήρη εξατάξια, τα Γραμματοδιδασκαλεία τεσσάρων τάξεων ή έξι και τα Ελληνικά σχολεία τεσσάρων τάξεων. Ενώ, παράλληλα θεσπίστηκε και για πρώτη φορά ο θεσμός των επιθεωρητών της εκπαίδευσης με σκοπό την εύρυθμη λειτουργία των σχολικών μονάδων. Την περίοδο αυτή γίνονται και οι πρώτες συστηματικές προσπάθειες για την εκπαίδευση των γυναικών, με τη δημιουργία Οικοκυρικών σχολών.⁶⁴ Στη συνέχεια σταθμός στην ιστορία της εκπαίδευσης ήταν τα νομοσχέδια του Αθανασίου Ευταξία, το 1899 «Περί δημοτικής εκπαίδευσης» με σκοπό τη δημιουργία ενός λαϊκού σχολείου, το οποίο θα ήταν πιο κοντά στους μαθητές και του Σπυρίδωνος Στάη, το 1900, για την ίδρυση Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης, τα οποία όμως δεν ψηφίστηκαν από τη Βουλή.⁶⁵ Στις αρχές του νέου αιώνα το γλωσσικό ζήτημα διογκώθηκε και οι εντάσεις μεταξύ των εκπαιδευτικών δημιούργησαν επεισόδια. Το 1901 πρώτα τα Ευαγγελικά, το 1903 τα Ορεσטיακά και το 1908, η υπόθεση του Παρθεναγωγείου στο Βόλο.⁶⁶ Με την είσοδο του νέου αιώνα έγινε και είσοδος ξένου κεφαλαίου στη χώρα. Η Ελλάδα ακολουθούσε τα πρότυπα της Δύσης και η ανάπτυξη έφτασε γρήγορα στη χώρα μας. Με τον καιρό το κράτος προσπαθούσε να μετατραπεί από αγροτικό σε βιομηχανικό. Υπήρχε η ανάγκη να δομηθεί ένα σύγχρονο και ισχυρό κράτος που θα ακολουθούσε την βιομηχανική ανάπτυξη. Ο Χαρίλαος Τρικούπης ήταν ο πρώτος που επιχείρησε την πολυπόθητη ανάπτυξη και τη δημιουργία ενός αστικού κράτους. Φυσικά για να μπορέσει το σχολείο να ακολουθήσει τις ανάγκες της κοινωνίας και οικονομίας θα έπρεπε να γίνουν μεγάλες μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση. Ωστόσο, τα δεδομένα που υπήρχαν στην Ελλάδα δεν βοηθούσαν ιδιαίτερα την ανάπτυξη. Τα ποσοστά του αναλφαριθμητισμού ξεπερνούσαν το 50% του πληθυσμού στην εκπαίδευση, δεν υπήρχε διπλό σχολικό δίκτυο για τεχνικό-επαγγελματική εκπαίδευση, υπήρχε κοινωνική ανισότητα και γεωγραφική ανισορροπία στα σχολεία. Επίσης, οι δαπάνες για την

⁶² Στο ίδιο, σ.98.

⁶³ Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Το ανακοπτόμενο άλμα, Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*. Επιμέλεια Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, ό.π.,σ.86.

⁶⁴ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π.,σ.100.

⁶⁵ Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Gutenberg: Αθήνα,σ.63.

⁶⁶ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π.,σ.119-121.

εκπαίδευση ήταν χαμηλές και οι δάσκαλοι ήταν ελάχιστοι με μηδαμινή κατάρτιση. Μέσα σε όλα αυτά και το γλωσσικό ζήτημα επιβάρυνε την κατάσταση. Αυτά τα προβλήματα δημιουργούσαν μία στασιμότητα για αρκετά χρόνια και όσες προσπάθειες έγιναν για αλλαγές απορρίφθηκαν. Η εκπαίδευση είχε την ανάγκη για μεταρρυθμίσεις, όπως και όλη η κοινωνία. Η κατάσταση αυτή έφτασε στο απροχώρητο και κατέληξε σε εξέγερση στου Γουδή το 1909. Στην εξουσία ήρθε τότε ο Ελευθέριος Βενιζέλος για να δώσει λύση στα προβλήματα της κοινωνίας, αλλά και της εκπαίδευσης.⁶⁷

2.2 Η εκπαιδευτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου

Το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα απαιτούσε άμεσες μεταρρυθμίσεις τις οποίες ο Ελευθέριος Βενιζέλος γνώριζε και σχεδίαζε ώστε να τις επιφέρει. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ήδη από την περίοδο που ήταν πολιτικός στην Κρήτη οραματιζόταν ένα νέο εκπαιδευτικό σύστημα εκσυγχρονισμένο, κοντά στα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Άλλωστε, πίσω από την εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησε υπήρχαν οι φιλελεύθερες ιδέες του. Επηρεασμένος από το φιλελευθερισμό, προσπάθησε να τον εφαρμόσει σε όλους τους τομείς ακόμη και στην εκπαίδευση.⁶⁸ Από τα πρώτα του κιόλας βήματα στην πολιτική είχε ως στόχο για την εκπαίδευση τη δημιουργία ενός διπλού σχολικού δικτύου. Σε ομιλίες του μάλιστα στην Κρήτη αναφερόταν συχνά σε αυτό. Ενώ σχεδίαζε να εφαρμόσει και τη δωρεάν και υποχρεωτική εκπαίδευση. Οι πρωταρχικές του βλέψεις για το εκπαιδευτικό σύστημα διατηρήθηκαν αναλλοίωτες.⁶⁹ Το 1910, όταν ανέβηκε στην εξουσία της χώρας προσπάθησε να υλοποιήσει την φιλελεύθερη εκπαιδευτική πολιτική του. Οι πρωταρχικοί στόχοι του Ελευθερίου Βενιζέλου, ως υποστηρικτής της δημοτικής ήταν να θέσει ως επίσημη γλώσσα του κράτους τη δημοτική.⁷⁰ Δεν το κατάφερε άμεσα, καθώς στο σύνταγμα του 1911 επέβαλε ως επίσημη γλώσσα του κράτους την καθαρεύουσα και οι πρώτες προσπάθειες για την εδραίωση της δημοτικής ξεκίνησαν το 1913. Επίσης, έδειξε μέριμνα για τους αναλφάβητους και για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Έδωσε προνόμια στις γυναίκες και δημιούργησε το διττό εκπαιδευτικό σύστημα που οραματίστηκε. Αυτό το σύστημα έδωσε ευκαιρίες για την είσοδο των μαθητών

⁶⁷Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*,ό.π.σ.53-54.

⁶⁸Χάρης Ν. Μελετιάδης, Νικόλαος Εμμ. Παπαδάκης (επιμέλεια) (2014), *Ελευθέριος Βενιζέλος, Η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του, Εκπαιδευτική πολιτική και ιδεολογία του Ελευθερίου Βενιζέλου: αναζητήσεις για μια αντικειμενική συστοιχία*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων,σ.194.

⁶⁹Στο ίδιο, σ.198.

⁷⁰ Στο ίδιο, σ.200.

στην τεχνικό-επαγγελματική εκπαίδευση.⁷¹ Η εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις του Ελ. Βενιζέλου, από το 1910 έως το 1932, υπήρξε καινοτόμα για την εποχή της και κατάφερε να δώσει τη μεταρρύθμιση εκείνη που είχε ανάγκη το κράτος. Πιο συγκεκριμένα, κατάφερε να δημιουργήσει ένα διττό εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις της κοινωνίας και της οικονομίας. Παράλληλα, θα έδινε ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές. Σημαντικό ήταν πως πέτυχε εκπαιδευτική κατάρτιση για τους δασκάλους μέσα από τα Διδασκαλεία. Απάλλαξε τις τοπικές κοινότητες από τα έξοδα της εκπαίδευσης και αύξησε τον αριθμό των μαθητών, καθώς έκανε το σχολείο δωρεάν και υποχρεωτικό. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος επίσης, άλλαξε το πρόγραμμα σπουδών σε όλες τις βαθμίδες και ίδρυσε σχολές και σχολεία σε όλη την Ελληνική επικράτεια. Το εκπαιδευτικό του σύστημα διαμορφώθηκε μέσα σε ένα δύσκολο περιβάλλον για τη χώρα. Την περίοδο εκείνη η Ελλάδα βρίσκεται συνεχώς σε πολέμους, οι κυβερνήσεις είναι ασταθείς, υπάρχει αναλφαβητισμός και αλλόγλωσσοι πληθυσμοί κυρίως στα νέα εδάφη. Τα γεωγραφικά όρια της Ελλάδας επεκτάθηκαν, με αποτέλεσμα να πρέπει να εδραιωθεί και στις νεοαποκτηθείσες περιοχές εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο δεν υπήρχε. Μέσα σε όλες αυτές τις δυσκολίες, ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατάφερε να δημιουργήσει ένα σχολικό δίκτυο που έδινε μόρφωση, γνώση, ελπίδα και διαμόρφωνε αγαθούς πολίτες με επαγγελματική κατάρτιση για την ανάπτυξη της κοινωνίας και της οικονομίας. Φυσικά, στο πλευρό του σε αυτό το δύσκολο έργο ήταν, οι υπουργοί Παιδείας του και προσωπικότητες της εκπαίδευσης, όπως τα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου που πρωταγωνίστησαν στις μεταρρυθμίσεις. Αυτοί ανέλαβαν να φέρουν εις πέρας αυτό το δύσκολο έργο. Η εκπαιδευτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου συνέβαλε στην ανάπτυξη της χώρας και αρκετές από τις διατάξεις του επικρατούν ακόμη και σήμερα.⁷²

⁷¹Θάνος Βερέμης (2017), *Ελευθέριος Βενιζέλος. Ο οραματιστής του εφικτού*, πρώτη έκδοση, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.156.

⁷²Στο ίδιο, σ.157.

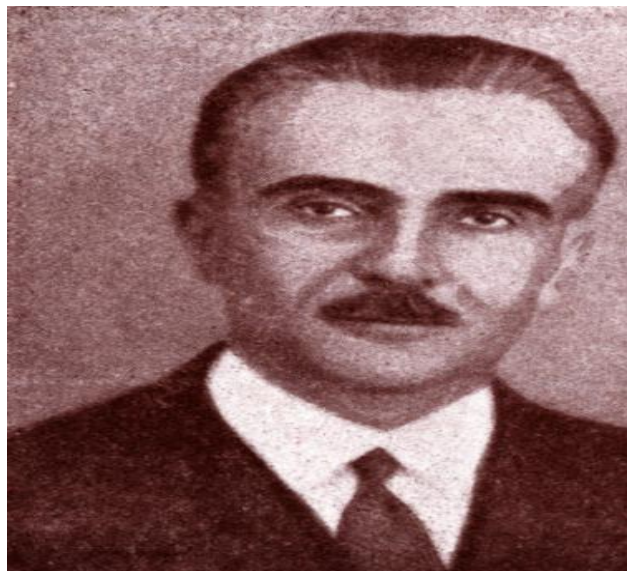
Παράρτημα Πίνακα Υπουργών Παιδείας και Κυβερνήσεων 1910 – 1933

Υπουργοί Παιδείας	Διάρκεια	Κυβέρνηση
Α. Αλεξανδρή	19/8/1910 – 13/6/1912	Ελ. Βενιζέλου
Ι. Τσιριμώκος	13/6/1912 – 25/2/1915	Ελ. Βενιζέλου
Χ. Βοζίκης	25/2/1915 – 10/8/1915	Δ. Γούναρης
Γ.Ν Θεοτόκης	9/6/1915 – 3/9/1915	Α. Ζαΐμης
Α. Μιχελιδάκης	4/9/1915 – 9/6/1916	Σ. Σκουλούδη
Κ. Λιδωρίκης	9/6/1916 – 3/9/1916	Α. Ζαΐμης
Α. Κάναρης	3/9/1916 – 27/9/1916	Ν. Καλογερόπουλου
Σπ. Λάμπρος	17/9/1916 – 21/4/1917	Σπ. Λάμπρου
Δ. Αιγινίτης	21/4/1917 – 14/6/1917	Α. Ζαΐμης
Γ.Μ Αβέρωφ	26/9/1916 – 14/6/1917	Ελ. Βενιζέλου
Δ. Δίγκας	14/6/1917 – 4/11/1920	Ελ. Βενιζέλου
Θ. Ζαΐμης	4/11/1920 – 24/1/1921	Δ. Ράλλη
Θ. Ζαΐμης	24/1/1921 – 26/3/1921	Ν. Καλογερόπουλου
Θ. Ζαΐμης	26/3/1921 – 2/3/1922	Δ. Γούναρη
Κω/νος Πολυγένης	2/3/1922 – 3/5/1922	Δ. Γούναρη
Δ. Χατζίσκος	3/5/1922 – 9/5/1922	Ν. Στράτου
Κω/νος Πολυγένης	9/5/1922 – 28/8/1922	Π. Πρωτοπαπαδάκη
Θ. Σκούφος	28/8/1922 – 16/9/1922	Ν. Τριανταφυλλάκου
Ι. Σιώτης	16/9/1922 – 17/9/1922	Α. Χαραλάμπη
Ι. Σιώτης	17/9/1922 – 14/11/1922	Σ. Κροκίδα
Ι. Σιώτης	14/11/1922 – 1/3/1923	Σ. Γονατά
Κ. Γόντικας	3/3/1923 – 18/10/1923	Σ. Γονατά
Ανδ. Χατζηκυριάκος	18/10/1923 – 11/1/1924	Σ. Γονατά
Ι. Βαλαλάς	11/1/1924 – 6/2/1924	Ελ. Βενιζέλου
Κω/νος Σπυρίδης	6/2/1924 – 12/3/1924	Α. Παπαναστασίου
Θ. Βελλιανίτης	24/6/1924 – 7/10/1924	Θ. Σοφούλη
Ι. Μανέτας	7/10/1924 – 26/6/1925	Α. Μιχαλακόπουλου
Γ. Χατζηκυριάκος	26/6/1925 – 9/7/1925	Θ. Πάγκαλου
Ι. Τσιριμώκος	9/7/1925 – 6/11/1925	Θ. Πάγκαλου
Ρ. Λιβαθινόπουλος	6/11/1925 – 6/3/1926	Θ. Πάγκαλου
Δ. Αιγινήτης	6/3/1926 – 17/6/1926	Θ. Πάγκαλου
Γ. Σπυρίδωνος	17/6/1926 – 19/7/1926	Θ. Πάγκαλου
Γ. Πωπ	19/7/1926- 23/8/1926	Α. Ευταξία
Αλ. Παπάς	23/8/1926 – 16/9/1926	Γ. Κονδύλη
Γ. Διδάχος	16/9/1926 – 4/12/1926	Γ. Κονδύλη
Αθ. Αργυρός	4/12/1926 – 17/8/1927	Α. Ζαΐμης
Θεολόγος Νικολούδης	17/8/1927 – 8/2/1928	Α. Ζαΐμης
Κω/νος Γόντικας	4/6/1928 – 2/1/1930	Ελ. Βενιζέλου
Γ. Παπανδρέου	2/1/1930 – 26/5/1932	Ελ. Βενιζέλου
Περικλής Καραπάνος	26/5/1932 – 5/6/1932	Α. Παπαθανασίου
Π. Πετρίδης	5/6/1932 – 3/11/1932	Ελ. Βενιζέλου
Δ.Ν. Χατζίσκος	4/11/1932 – 16/1/1933	Π. Τσαλδάρη
Αλ. Μυλωνάς	16/1/1933 – 6/3/1933	Ελ. Βενιζέλου

Στον παραπάνω πίνακα βλέπουμε τις κυβερνήσεις και τους Υπουργούς Παιδείας, από το 1910 έως το 1933. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανέβηκε εννέα φορές στην εξουσία της χώρας, σε μία περίοδο που οι κυβερνήσεις διαδέχονταν η μία την άλλη. Επί της ουσίας, στο διάστημα αυτό ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε μεγάλης διάρκειας παρουσία στη διακυβέρνηση της χώρας, όπως φαίνεται από τον παραπάνω πίνακα, περισσότερο από οποιονδήποτε πολιτικό. Άλλωστε, η πολιτική γραμμή που ακολούθησε χαρακτηρίζει την περίοδο αυτή σε μεγάλο βαθμό, τόσο στην εξωτερική όσο και στην εσωτερική πολιτική. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος χαρακτηρίστηκε χαρισματικός ηγέτης και πολιτικός από το λαό, ο οποίος τον στήριξε. Στο διάστημα από το 1910 έως το 1933 έγιναν μεγάλες ανατροπές στα σύνορα της χώρας και δημιουργήθηκε δημογραφικό ζήτημα με τις νέες περιοχές. Το δύσκολο έργο που είχαν να αναλάβουν οι κυβερνήτες της χώρας φάνταζε σχεδόν ακατόρθωτο. Μέσα σε ένα κλίμα αναταραχών, συχνών πολέμων και προσάρτησης νέων περιοχών, ο πολιτικός που ξεχώρισε, ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Από κάθε άποψη λοιπόν η περίοδος αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως Βενιζελική περίοδος. Από την πλευρά των υπουργών παιδείας ο πίνακας μας γνωστοποιεί πως ο Ελ. Βενιζέλος δεν άλλαζε κατά τη διάρκεια της θητείας του, τους υπουργούς παιδείας και επίσης, όλοι οι υπουργοί του μένουν για αρκετό διάστημα στο υπουργείο παιδείας. Αυτό μας κάνει να αντιληφθούμε τη σταθερότητα που επιδίωκε ο Ελ. Βενιζέλος στην υλοποίηση της πολιτικής του γραμμής στο χώρο της εκπαίδευσης. Ακόμη και η επιλογή των υπουργών υπήρξε για αυτόν πολύ σημαντική και προσηλωμένη απόφαση.

3. Οι Υπουργοί Παιδείας των Κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου

3. Απόστολος Αλεξανδρής

Εικόνα 1

(Απόστολος Αλεξανδρής, ο πρώτος Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης του Ελευθερίου Βενιζέλου (19/10/1910-13/6/1912), Πηγή: Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών).

3.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Απόστολος Αλεξανδρής γεννήθηκε στη Λαμία το 1879. Η καταγωγή του ήταν από το Λιάσκοβο (Πετρωτό) Αργιθέας. Δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Γνωρίζουμε μόνον ότι, σε πολύ μικρή ηλικία οι γονείς του μετακόμισαν από τη Λάρισα στην Καρδίτσα, όπου και μεγάλωσε. Πατέρας του ήταν ο Γεώργιος Αλεξανδρής Αθανασίου (1836-1889) και μητέρα του η Αγγελική Κουκορίκου (1844-1922). Ο Απόστολος Αλεξανδρής είχε έναν μεγαλύτερο αδερφό, τον Περικλή Αλεξανδρή (1864-1922), με τον οποίο διατηρούσε καλές σχέσεις. Τα δύο αδέρφια αφού ολοκλήρωσαν τις σπουδές τους στη Νομική Αθηνών, ακολούθησαν το δρόμο της πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, ο Περικλής εκλέχθηκε βουλευτής Καρδίτσας το έτος 1923, Τρικάλων το 1926 και στη συνέχεια της ζωής του πέρασε ακόμη και από το αξίωμα του Γερουσιαστή (Τρικάλων) με το κόμμα των Φιλελευθέρων.⁷³ Από την άλλη, ο Απόστολος Αλεξανδρής, σε αντίθεση με τον αδερφό του, ακολούθησε μια

⁷³Hellenicaworld(2019).<http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/ApostolosAlexandris.html> {πρόσβαση 4/11/2021}.

πιο λαμπρή καριέρα στην πολιτική. Το 1906, όντας αρκετά νέος διετέλεσε βουλευτής με το κόμμα των Ιαπώνων,⁷⁴ το 1910 πέρασε στο κόμμα των Φιλελεύθερων, ενώ εκλέχθηκε βουλευτής Τρικάλων στις εκλογές του Αυγούστου και του Νοεμβρίου του 1910. Την περίοδο εκείνη ήρθε σε επαφή με τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η συνεργασία των δύο ανδρών έπαιξε καθοριστικό ρόλο στα εκπαιδευτικά πράγματα την περίοδο που ανέλαβε χρέη Υπουργού Παιδείας. Ο Απόστολος Αλεξανδρής διατήρησε τη θέση του στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης για δύο περίπου χρόνια, από τις 19 Οκτωβρίου του 1910 έως τις 13 Ιουνίου του 1912. Παρά την ολιγόχρονη παραμονή του, η προσφορά του στην εκπαίδευση αναδείχθηκε αρκετά σημαντική μέσα από τα νομοσχέδια που κατέθεσε στη Βουλή για τη βελτίωση της εκπαίδευσης. Ωστόσο, σε σύντομο χρονικό διάστημα στο Υπουργείο τον διαδέχθηκε στις 13 Ιουνίου ο επόμενος Υπουργός Παιδείας, Ιωάννης Τσιριμώκος. Ο Α. Αλεξανδρής αποτέλεσε επίσης και ένα από τα ιδρυτικά μέλη στον Εκπαιδευτικό Όμιλο το 1910 και στενός συνεργάτης του Ελ. Βενιζέλου, τον οποίο μάλιστα ακολούθησε ακόμα και στον αγώνα του με το κίνημα Εθνικής Αμύνης στη Θεσσαλονίκη μέχρι και το 1917.⁷⁵ Η πολιτική του καριέρα όμως μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου έμελλε να συνεχιστεί έξω από τα σύνορα της χώρας. Συγκεκριμένα το έτος 1917 έλαβε το αξίωμα του πρεσβευτή στη Βέρνη της Ελβετίας και ύστερα από ένα χρόνο έως το 1920 συνέχισε στο Βερολίνο. Ωστόσο, το 1922, όταν την εξουσία της χώρας ανέλαβε η επαναστατική κυβέρνηση του Στυλιανού Γονατά, ο Α. Αλεξανδρής βρέθηκε μπροστά στην ευκαιρία να αντικαταστήσει τον Κωνσταντίνο Ρέντη και να αναλάβει ο ίδιος το Υπουργείο Εξωτερικών, από τις 28 Νοεμβρίου του 1922 έως τις 5 Νοεμβρίου του 1923. Το 1924 επέστρεψε ξανά στο αξίωμα του πρέσβη, αυτή τη φορά στο Παρίσι, όπου παρέμεινε για τέσσερα ολόκληρα χρόνια έως το 1928. Η επιστροφή του στην Ελλάδα έγινε με αφορμή τις εκλογές του 1928, στις οποίες συμμετείχε με το κόμμα των Φιλελεύθερων και επανεκλέχθηκε βουλευτής Καρδίτσας. Στη συνέχεια της πολιτικής του σταδιοδρομίας ανέλαβε το Υπουργείο Γεωργίας, από τις 22 Δεκεμβρίου του 1930 έως τις 26 Μαΐου 1932, αντικαθιστώντας τον Κωνσταντίνο Σπυρίδη. Εκτός όμως από τις επιτυχίες του στη πολιτική, υπάρχει και μια σκοτεινή σελίδα του Α. Αλεξανδρή. Πρόκειται για τα έτη 1930-1931, όταν απέτυχε να δημιουργήσει το δικό του αγροτικό κόμμα. Παρόλα αυτά, το 1932 του

⁷⁴Η ομάδα των Ιαπώνων (1906-1908) υπήρξε μια πολιτική ομάδα αρκετά μαχητική με ριζοσπαστικές ιδέες που τα μέλη της προέρχονταν κυρίως από την διαλυμένη Δηλιγιαννική παράταξη. Το όνομα το πήραν λόγω της τόλμης και της γενναιότητας που έδειξαν οι Ιάπωνες στον Ρωσο-Ιαπωνικό πόλεμο του (1904-1908). Τα μέλη της ήταν άτομα που πίστευαν στον εκσυγχρονισμό και αναδείχθηκαν αργότερα σπουδαίοι πολιτικοί. Στην ομάδα ανήκαν ο Δ. Γούναρης, Σ. Δραγούμης, Ε. Ρεπούλης, Π. Πρωτοπαπαδάκης, Α. Αλεξανδρής.

In (2019). <https://www.in.gr/2019/03/26/plus/features/omada-ton-iaponon/> {πρόσβαση 4/11/2021}.

⁷⁵hellenicaworld(2019).<http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/ApostolosAlexandris.html> {πρόσβαση 4/11/2021}.

δόθηκε άλλη μία ευκαιρία να εκλεγεί βουλευτής στην περιφέρεια Τρικάλων. Το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930, όταν ανέβηκε στην εξουσία της χώρας η δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά και τα πράγματα δυσκόλεψαν για τους φιλελεύθερους πολιτικούς, εγκατέλειψε την πολιτική σκηνή της χώρας επιστρέφοντας ξανά στη διάρκεια της Κατοχής (1941-1944), με σκοπό να ασχοληθεί ξανά με την πολιτική. Έτσι, το 1942 συγκρότησε ένα μεταρρυθμιστικό κόμμα, με το οποίο υπέβαλε υποψηφιότητα στις εκλογές του 1946, χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία. Ωστόσο, στο διάστημα της κατοχής ο Α. Αλεξανδρής συνεργάστηκε με τους κατακτητές και έπαιξε μάλιστα πρωταγωνιστικό ρόλο στη δημιουργία των Ταγμάτων ασφαλείας στην περιοχή της Θεσσαλίας. Το γεγονός αυτό προκάλεσε μεγάλη αντιπάθεια στους ψηφοφόρους του και έχασε την εκτίμηση που έτρεφαν στο πρόσωπό του τα προηγούμενα χρόνια. Τα γεγονότα αυτά, άνοιξαν μία μαύρη σελίδα στην ιστορία του πολιτικού. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου συνέχισε την πολιτική του καριέρα. Από τις 4 Απριλίου έως τις 18 Απριλίου 1946 υπηρέτησε ως Υπουργός Εθνικής Οικονομίας στην κυβέρνηση Παναγιώτη Πουλίτσα και κατόπιν στην κυβέρνηση Κωνσταντίνου Τσαλδάρη έως τις 4 Νοεμβρίου 1946. Ακολούθως, διετέλεσε Υπουργός Άνευ Χαρτοφυλακίου έως τις 24 Ιανουαρίου του 1947. Η πολιτική του σταδιοδρομία συνεχίστηκε επί κυβερνήσεως Δημητρίου Μάξιμου, όταν ανέλαβε το Υπουργείο Εσωτερικών από τις 24 έως τις 27 Ιανουαρίου του 1947, το Υπουργείο Δικαιοσύνης από τις 27 Ιανουαρίου 1947 έως τις 29 Αυγούστου 1947 και παράλληλα, το Υπουργείο Ναυτιλίας και το Επί Ταχυδρομείων, Τηλεγράφων και Τηλεφώνων. Η πολύχρονη πολιτική του καριέρα ξεκίνησε να δύνει τα επόμενα χρόνια, με αποτέλεσμα να αποσυρθεί από το πολιτικό σκηνικό της χώρας μετά τη δεκαετία του 1950 έως το θάνατό του στις 12 Απριλίου 1961.⁷⁶

⁷⁶ Αντώνης Μακρυδημήτρης (2000), *Οι υπουργοί εξωτερικών της Ελλάδας 1829-2000*, Απόστολος Αλεξανδρής (1879-1961), Αθήνα: σ. 80-81.

3.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος

Έτος	Αξίωμα
1906	Βουλευτής (κόμμα των Ιαπώνων)
1910	Βουλευτής (Φιλελεύθερους)
19/10/1910 – 13/6/1922	Υπ. Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης
1917	Πρέσβης (Βέρνη)
1920	Πρέσβης (Βερολίνο)
28/9/1922 – 5/11/1923	Υπ. Εξωτερικών
1924 – 1928	Πρέσβης (Παρίσι)
1928	Βουλευτής
22/12/1930 – 26/5/1932	Υπ. Γεωργίας
1932	Βουλευτής
4/6/1946 – 19/4/1946	Υπ. Εθνικής Οικονομίας
4/11/1946 – 24/1/1947	Υπ. Άνευ Χαρτοφυλακίου
24/1/1946 – 27/1/1947	Υπ. Εσωτερικών
27/1/1947 – 29/8/1947	Υπ. Δικαιοσύνης
27/1/1947 – 29/8/1947	Υπ. Ναυτιλίας
27/1/1947 – 29/8/1947	Υπ. Ταχυδρομείων, Τηλεγράφων και Τηλεφώνων

1.2 Εκπαιδευτική Πολιτική

Ο Απόστολος Αλεξανδρής ήταν ο πρώτος κατά σειρά Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου. Ο ίδιος ανέλαβε χρέη Υπουργού τον Οκτώβριο του 1910 και για περίπου δύο χρόνια έως τον Ιούνιο του 1912, σε μια περίοδο που το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα βρισκόταν σε άσχημη κατάσταση. Το πρόβλημα του αναλφαριθμισμού μάστιζε ολόκληρη τη χώρα, υπήρχαν ελάχιστες υποδομές, το εκπαιδευτικό προσωπικό δεν είχε την απαραίτητη παιδαγωγική

κατάρτιση και το γλωσσικό ζήτημα διογκωνόταν όλο και περισσότερο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το έργο που κλήθηκε να διεκπεραιώσει φάνταζε ακατόρθωτο εκείνη την εποχή για τα δεδομένα της μικρής Ελλάδας. Ο Θεσσαλός υπουργός μέσα, σε μόλις δύο χρόνια που διετέλεσε Υπουργός Παιδείας είχε υποβάλει στη Βουλή δεκαεννέα μεταρρυθμιστικά νομοσχέδια, τα οποία συνέταξε ο Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως, ο Γεώργιος Παπασωτηρίου. Τα εκσυγχρονιστικά και ριζοσπαστικά νομοσχέδια του Α. Αλεξανδρή βρήκαν εμπόδια στην υλοποίησή τους και μόνο ελάχιστα από αυτά ψηφίστηκαν από την Ελληνική Βουλή.⁷⁷ Τα περισσότερα από αυτά αφορούσαν το διδακτικό προσωπικό, την εκπαιδευτική δομή και την οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης. Πιο αναλυτικά, κατά το έτος 1910, ο Α. Αλεξανδρής είχε καταθέσει λιγότερες προτάσεις σε σχέση με το επόμενο έτος, στο οποίο η δράση του στα εκπαιδευτικά πράγματα διευρύνθηκε και έγινε πιο δραστήρια.⁷⁸ Σημείο σταθμό για το 1910 αποτέλεσε η συμμετοχή του στην ίδρυση του Εκπαιδευτικού Ομίλου⁷⁹ και της Φοιτητικής Συντροφιάς. Ενώ ένα από τα σημαντικότερα νομοσχέδια που ψηφίστηκαν την περίοδο εκείνη ήταν τον Απρίλιο του 1910, με το νόμο ΓΨΗΨ' (3718) «Περί παιδαγωγικής μορφώσεως και δοκιμασίας των λειτουργών της μέσης εκπαίδευσεως», με το οποίο είχε συσταθεί ένα νέο κρατικό εκπαιδευτικό ίδρυμα το «Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσεως».⁸⁰ Το Διδασκαλείο θα διαδραμάτιζε σπουδαίο

⁷⁷Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση. Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg, σ.50.

⁷⁸Σήφης Μπουζάκης (2011), *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Όψεις και Απόψεις*, Τόμος Β', Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010, Αθήνα: σ.162.

⁷⁹Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος ήταν ένα σωματείο, το οποίο ιδρύθηκε στην Αθήνα 10 Μαΐου 1910 και ψήφισαν το καταστατικό του 36 ιδρυτικά μέλη. Απαρτίζονταν κυρίως από δημοτικιστές εκπαιδευτικούς και στόχος του Ομίλου ήταν η γλωσσική μεταρρύθμιση, η νέα παιδαγωγική, η βελτίωση και αναβάθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και η συγγραφή διδακτικών βιβλίων (Ψηλά Βουνά) για τα σχολεία. Τα σημαντικότερα μέλη του ήταν ο Δ. Γληνός, Μ. Τριανταφυλλίδης, Α. Δελμούζος, Ν. Καζαντζάκης, Λ. Μαβίλης, Αλ. Παπαναστασίου και ο Μ. Τσιριμώκος. Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος ήταν τόσο οργανωμένος που εξέδιδε ακόμη και δικό του περιοδικό με όνομα «*Δελτίον του Εκπαιδευτικού Ομίλου*». Η δράση του Ομίλου σε συνεργασία με την Κυβέρνηση του Βενιζέλου έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν στην παιδεία. Ωστόσο, το 1927 ο Εκπαιδευτικός Όμιλος έγινε αντικείμενο διχασμού ανάμεσα στις ιδεολογικές συγκρούσεις του Γληνού και του Δελμούζου και έτσι έκλεισε οριστικά. Χρήστος Κατσικάς-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας, σ.124 και Ειρήνη Μεσσήνη, «*Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος (1910-1927) και οι μεταρρυθμίσεις για την εδραίωση και διαίωνιση της κυριαρχίας της αστικής τάξης*», Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο, 5-7 Οκτωβρίου 2012, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα. σ. 1-3· Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, (2010), *Ιστορία της Νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*, (τέταρτη έκδοση), Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, σ.180.

⁸⁰Το Διδασκαλείο Μέσης Εκπαίδευσης θα συσταθεί με το νόμο ΓΨΗΨ' του 1910 με σκοπό την μόρφωση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών μέσης εκπαίδευσης. Η διδασκαλεία ήταν μονοετής και η εισαγωγή και η αποφοίτηση γινόταν με εξετάσεις. Τα μαθήματα που δίδασκαν ήταν η ψυχολογία, ηθική, σχολική υγιεινή και ιστορία της παιδαγωγικής. Ενώ την πρακτική άσκηση θα έκαναν σε ένα πρότυπο σχολείο. Ο πρώτος διευθυντής του Διδασκαλείου ήταν ο Ν. Εξαρχόπουλος και στη συνέχεια θα τον διαδεχθεί ο Δ. Γληνός. Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το "Ανακοπτόμενο Άλμα" Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική*

ρόλο στην εκπαίδευση, τόσο των καθηγητών όσο και των μαθητών.⁸¹ Ο στόχος του Α. Αλεξανδρή με την ίδρυση του νέου αυτού ιδρύματος ήταν διττός. Από την μια να προσφέρει παιδαγωγική μόρφωση και κατάρτιση στους εκπαιδευτικούς που μέχρι τότε δεν υφίστατο και από την άλλη, να ισορροπήσει τις γλωσσικές αντιπαραθέσεις της εποχής. Ωστόσο, το 1910 δεν χαρακτηρίζεται από σπουδαίες καινοτομίες στην εκπαίδευση σε αντίθεση με το επόμενο έτος που αποτέλεσε και σημείο αναφοράς στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Βενιζέλου. Το σημαντικότερο εγχείρημά του υπήρξε ίσως η αλλαγή του πανεπιστημιακού πλαισίου λειτουργίας και ο διορισμός των καθηγητών.⁸² Το έτος 1911 ξεχωρίζει για αρκετές και καινοτόμες μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση.⁸³ Αρχικά τη χρονιά εκείνη ψηφίστηκε το νέο σύνταγμα του κράτους, το οποίο στον τομέα της εκπαίδευσης αναθεώρησε τους θεσμούς που υπήρχαν στο προηγούμενο σύνταγμα του 1864.⁸⁴ Επιπλέον, τη χρονιά εκείνη γίνονται από μεριάς του υπουργείου σημαντικές προσπάθειες για την εκπαίδευση των γυναικών και την ίδρυση του Ανώτερου Παρθεναγωγείου (εικ.2).⁸⁵ Με το Άρθρο 16, ορίστηκε η εκπαίδευση ως αρμοδιότητα του κράτους και ανέλαβε τη χρηματοδότησή της εξολοκλήρου, απαλλάσσοντας τις κοινότητες από τα έξοδα για τη μόρφωση των νέων.⁸⁶ Με αυτόν το νόμο, επί της ουσίας κατοχυρώνεται στην Ελλάδα, για πρώτη φορά, η δωρεάν και υποχρεωτική εκπαίδευση. Σημαντικό επίσης ρόλο έπαιξε και το Άρθρο 107 του ίδιου συντάγματος, το οποίο θέσπιζε ως επίσημη γλώσσα του κράτους την καθαρεύουσα.⁸⁷ Την ίδια χρονιά ψηφίζεται και ο νόμος ΓΩΚΗ' «Περί κεντρικού εποπτικού συμβουλίου της δημοτικής εκπαίδευσης», για τον καλύτερο έλεγχο στην εκπαίδευση.⁸⁸ Από την πλευρά της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ιδρύεται και η έδρα «Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής» του Πανεπιστημίου Αθηνών, με πρώτο καθηγητή

εκπαίδευση 1833-2000, [επιμέλεια] Βάσω Βασιλίου-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.132 και Παυλίνας Νικολοπούλου, Παιδαγωγική μόρφωση των εκπαιδευτικών: πρώτες προσπάθειες και αντιστάσεις, εκπαιδευτική λέσχη, διαδικτυακό περιοδικό, 7 Νοέμβριου 2021.

⁸¹Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το "Ανακοπτόμενο Άλμα" Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, (επιμέλεια) Βάσω Βασιλίου-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.132.

⁸²Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg, σ.74.

⁸³Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το "Ανακοπτόμενο Άλμα" Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, ό.π., σ.82.

⁸⁴Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας, σ.127.

⁸⁵Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*.ό.π., σ.97.

⁸⁶Το Σύνταγμα της Ελλάδος μετά την κατά το έτος 1911 αναθεώρησιν και μεταρρυθμίσειν αυτού, εκ Αθήναις του εθνικού τυπογραφείου, σ.9.

⁸⁷Στο ίδιο. σ.26.

⁸⁸Νόμος ΓΩΚΗ (3828) «Περί Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου της Δημοτικής Εκπαίδευσης» της 18 Ιουλίου 1911 (Φ.Ε.Κ. 185/18-7-1911).

τον Νικόλαο Εξαρχόπουλο (εικ.3).⁸⁹ Η έδρα θα προκαλέσει πλήθος αντιδράσεων στους ακαδημαϊκούς κύκλους, καθώς η πλειοψηφία δεν θεωρεί την παιδαγωγική ως επιστήμη αλλά ως λειτούργημα. Ο Α. Αλεξανδρής επιχείρησε την ίδρυση των πρώτων δημόσιων Νηπιαγωγείων, μικτά εξατάξια Δημοτικά σχολεία και την αντικατάσταση των παλαιών ελληνικών σχολείων με τις Προπαρασκευαστικές σχολές. Μεγάλη του όμως επιθυμία, υπήρξε η δημιουργία ενός δικτύου Τεχνικής εκπαίδευσης που θα απευθυνόταν σε όλους τους μαθητές.⁹⁰ Επίσης, έδωσε μεγάλη σημασία στη μέριμνα για την εκπαίδευση των γυναικών, των αγράμματων με την ίδρυση νυχτερινών και Κυριακών σχολείων και τη διδασκαλία των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Μέσα από νομοσχέδια που υπέβαλε, προσπάθησε για την υλοποίηση αυτών των νέων διατάξεων για την παιδεία, χωρίς όμως να έχουν μεγάλη ανταπόκριση από την πλειοψηφία των βουλευτών.⁹¹ Το 1911, αποτέλεσε τη χρονιά που ψηφίστηκε και ο πρώτος Οργανισμός του Πανεπιστημίου. Το Πανεπιστήμιο Αθηνών διχοτομείται σε Εθνικό (Θετικές επιστήμες) και Καποδιστριακό (Θεωρητικές επιστήμες) με τους νόμους ΓΩΓΚ' (3825)⁹² και ΓΩΚΕ' (1925)⁹³ αντίστοιχα, όταν ανέλαβαν τη διαχείριση της περιουσίας του Ιωάννη Δόμπολη το ίδιο το Πανεπιστήμιο και χωρίστηκε επί της ουσίας σε δύο ανεξάρτητες οντότητες. Όσον αφορά τα Πανεπιστήμια, οι νόμοι όριζαν επίσης το εξεταστικό σύστημα, το όριο ηλικίας των καθηγητών στα εβδομήντα έτη και υποχρέωναν τους καθηγητές να εκδίδουν συγγράμματα των παραδόσεων, ενώ από την άλλη το πρόγραμμα των σχολών θα υπαγόταν στις αρμοδιότητες του Υπουργείου Παιδείας.⁹⁴ Τέλος, ο Απόστολος Αλεξανδρής στον τομέα της υγείας έκανε σημαντικά βήματα για την εδραίωση ιατρικού προσωπικού στα σχολεία. Πλησιάζοντας στο τελευταίο έτος της θητείας του ως υπουργός, το 1912 υπήρξε για εκείνον μια λιγότερο εποικοδομητική χρονιά, καθώς σε λίγους μήνες θα αναλάμβανε τη θέση

⁸⁹Ο Νικόλαος Εξαρχόπουλος (1874-1960), ήταν Έλληνας παιδαγωγός, με σπουδές στο εξωτερικό. Υπήρξε μέλος της Ακαδημίας Αθηνών και Διευθυντής του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης. Επίσης ο ίδιος έκανε αγώνες για την επικράτηση της καθαρεύουσας ως γλώσσας διδασκαλίας στα σχολεία και θερμός υποστηρικτής του συντηρητισμού. Θέματα Ιστορίας, Νικόλαος Εξαρχόπουλος (1874-1960): μια βιογραφία, 5 Μαΐου 2014, Διαθέσιμο στο <https://www.istorikathemata.com/2014/05/1874-1960.html>.

⁹⁰Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π., σ.52.

⁹¹Σήφης Μπουζάκης, Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Όψεις και Απόψεις, Τόμος Β', Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010, ό.π.σ.163.

⁹²Εφημερίς της Κυβερνήσεως τεύχος Α', αριθμ.178, 12-7-1911 και ο νόμος ΓΩΚΕ (αριθμ. 3825) «Περί Καποδιστριακού Πανεπιστημίου», Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος.

⁹³Εφημερίς της Κυβερνήσεως τεύχος Α', αριθμ 183, 17/7/1911, Νόμος ΓΩΚΕ' (3825) «Περί Καποδιστριακού Πανεπιστημίου». Εφημερίς της Κυβερνήσεως, του Βασιλείου της Ελλάδος.

⁹⁴Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π., σ.85.

του ο Ιωάννης Τσιριμώκος, ο οποίος τελικά κατάφερε με επιτυχία να συνεχίσει το όραμα του Α. Αλεξανδρή και να υλοποιήσει αρκετές από τις πρωτοπόρες ιδέες του.⁹⁵

3.4 ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΑ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ⁹⁶

- Περί οργανώσεως της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως.
- Περί οργανώσεως της Μέσης Εκπαιδεύσεως.
- Περί ιδρύσεως Παρθεναγωγείων και Ανωτέρων Παρθεναγωγείων.
- Περί αναγνώρισεως ως Διδασκαλείου θηλέων τού υπό της εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας συντηρουμένου Διδασκαλείου Θηλέων Αθηνών.
- Περί ιδρύσεως Ιεροδιδασκαλείων και Περί ιδρύσεως Ιεροδιδασκαλείων (τροποποιημένο).
- Περί προπαρασκευαστικών Σχολών.
- Περί ιδρύσεως γενικής σχολής εν Αθήναις.
- Περί Οργανισμού του Εθνικού Πανεπιστημίου.
- Περί Οργανισμού του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου.
- Περί των εν τοις σχολείοις τετραδίων.
- Περί τροποποιήσεως του ΓΣΑ΄ νόμου «Περί διδακτικών βιβλίων».
- Περί διδακτηρίων εν γένει και της οργανώσεως της σχετικής υπηρεσίας.
- Περί ιδρύσεως πρότυπων μοναστηριακών αγροκηπίων.
- Περί θερινών ασκήσεων των δημοδιδασκάλων.
- Περί μεταρρυθμίσεως και συμπληρώσεως του νόμου ΓΨΙΗ΄ της 8 Απριλίου 1910 «Περί παιδαγωγικής μορφώσεως και δοκιμασίας των λειτουργών της Μέσης Εκπαιδεύσεως».
- Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων ΓΖΑ΄ του 1905 και ΓΨΛΒ΄ του 1910 περί συστάσεως Εποπτικού Συμβουλίου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως.
- Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως της Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως.

⁹⁵Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*.ό.π.,σ.109.

⁹⁶Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, (Υπόμνημα πίνακα), Αθήνα: Gutenberg,σ.51.

4. Ιωάννης Τσιριμώκος

Εικόνα 4

(Ιωάννης Τσιριμώκος, Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης (13/06/1912-25/02/1915)

Πηγή: *hellenicaworld*).

4.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Ιωάννης Τσιριμώκος είναι ο δεύτερος κατά σειρά Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης των κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου, μετά τον Απόστολο Αλεξανδρή. Γεννήθηκε το 1866 στη Λαμία και ήταν γιος του δικηγόρου και βουλευτή Φθιώτιδας Δημητρίου Τσιριμώκου (1828-1890). Ο Ιωάννης Τσιριμώκος, πριν ανέλθει στην πολιτική σκηνή της χώρας, σπούδασε Νομική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και άσκησε τη δικηγορία στη γενέτειρά του, Λαμία. Από τη νεαρή του κιόλας ηλικία αποφάσισε να ασχοληθεί με τη δημοσιογραφία τυπώνοντας, μάλιστα, και δική του εφημερίδα με το όνομα «*Νέα Εποχή*». Η πολιτική του σταδιοδρομία ξεκίνησε το 1906 και για τα επόμενα χρόνια, έως το 1915, εκλεγόταν βουλευτής Φθιώτιδας, ενώ το 1923 και το 1928 αποφάσισε να πάρει μέρος στις εκλογές με το κόμμα του Γ. Θεοτόκη. Στη συνέχεια, πέρασε ύστερα από σφοδρές αντιπαραθέσεις, στο κόμμα του Θ. Δηληγιάννη για να καταλήξει τελικά στο κόμμα του Δ. Ράλλη, χωρίς όμως να λάβει κάποια σπουδαία θέση. Μετά από όλα αυτά, η πολιτική του καριέρα έμελλε τελικά να σημαδευτεί από την ανάμιξή του με το κόμμα των Φιλελευθέρων

και τη στενή σχέση που ανέπτυξε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο.⁹⁷ Το έτος 1910 κατάφερε να δράσει ενεργά ανάμεσα στα πρωτοπόρα μέλη του νέου αυτού κόμματος και η διασύνδεσή του με τους Φιλελεύθερους ήταν τελικά αυτή που έδωσε άλλη τροπή στην πολιτική του πορεία. Ο Ιωάννης Τσιριμώκος ανακηρύχθηκε τέσσερις φορές στο αξίωμα του προέδρου της Βουλής και πέρασε από αρκετά υπουργεία στην πολιτική του καριέρα.⁹⁸ Το 1911 ανέλαβε για πρώτη φορά χρέη προέδρου της Βουλής (από τις 7 Ιουλίου 1911 έως τις 21 Δεκεμβρίου 1911) με αφορμή τη Β΄ Διπλή Αναθεωρητική Βουλή⁹⁹ και την παραίτηση του Νικόλαου Στράτου.¹⁰⁰ Το 1912, για δεύτερη φορά σε σύντομο χρονικό διάστημα εκλέχθηκε ξανά πρόεδρος στην Ελληνική Βουλή, από τις 12 Αυγούστου 1912 έως τις 2 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, ενώ η πρώτη θέση υπουργείου που ανέλαβε ήταν στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης, από τις 13 Ιουνίου 1912 έως 25 Φεβρουαρίου 1915. Την περίοδο των Βαλκανικών πολέμων και κατά την περίοδο της συμμετοχής της χώρας στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, ο Ιωάννης Τσιριμώκος διατήρησε τη θέση του στο Υπουργείο και επιχείρησε σπουδαίες μεταρρυθμίσεις στη διάρκεια της θητείας του. Όμως, οι συγκρούσεις του Βενιζέλου με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο τον ανάγκασαν να αφήσει την θέση του και να ακολουθήσει την κυβέρνηση Εθνικής Αμύνης στη Θεσσαλονίκη. Το 1916, κι ενώ ακόμη μαινόταν ο πόλεμος, ορίστηκε Αντιπρόσωπος της Επαναστατικής κυβέρνησης στην Κρήτη, όπου παρέμεινε έως το 1917. Με τη λήξη του Εθνικού διχασμού και την εδραίωση του Ελ. Βενιζέλου ξανά στην εξουσία, ο Ιωάννης Τσιριμώκος ανέλαβε θέση υπουργού στο Υπουργείο Δικαιοσύνης (από τις 14 Ιουνίου 1917 έως τις 4 Νοεμβρίου 1920).¹⁰¹ Η δράση του στο Υπουργείο αποδείχθηκε αρκετά σημαντική, μέσα από τα νομοσχέδια που θέσπισε για να πατάξει τη ληστεία, να προστατεύσει τις γυναίκες και τα κληρονομικά δικαιώματα των πολιτών. Εκτός από το Υπουργείο Δικαιοσύνης ανέλαβε παράλληλα το 1917 και το Υπουργείο Εσωτερικών, ενώ, από το 1919 έως το 1920 πήρε και το Υπουργείο Γεωργίας.¹⁰² Πιστός συνοδοιπόρος του Ελ. Βενιζέλου σε όλους του τους αγώνες, τον ακολούθησε ακόμη και στην αυτοεξορία του, για να επιστρέψει ξανά στην πολιτική σκηνή το 1923, όταν και εκλέχθηκε Πληρεξούσιος Φθιώτιδας στη Δ΄

⁹⁸Sansimera (2017). <https://www.sansimera.gr/biographies/1737> {πρόσβαση 12/11/2021}.

⁹⁹Sansimera (2017). <https://www.sansimera.gr/biographies/1737> {πρόσβαση 12/11/2021}.

⁹⁹Το 1911 με αφορμή τη ψήφιση νέου Συντάγματος και την αναθεώρηση του ισχύοντος (του 1864) συντάσσεται Νέα Αναθεωρητική Βουλή. Η Β΄ Διπλή Αναθεωρητική Βουλή μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1910. Syntagmawatch <https://www.syntagmawatch.gr/my-constitution/i-anatheorisi-tou-syntagmatos-tou-1911/> {πρόσβαση 12/11/2021}.

¹⁰⁰Wikiwand https://www.wikiwand.com/el/Ιωάννη_Τσιριμώκος {πρόσβαση 12/11/2021}.

¹⁰¹Wikiwand https://www.wikiwand.com/el/Ιωάννη_Τσιριμώκος {πρόσβαση 12/11/2021}.

¹⁰²Wikiwand https://www.wikiwand.com/el/Ιωάννη_Τσιριμώκος {πρόσβαση 12/11/2021}.

Εθνοσυνέλευση¹⁰³ και Πρόεδρος της επιτροπής του Συντάγματος το 1924. Το ίδιο έτος και κάτω από δύσκολες συνθήκες, είχε γίνει και η ανάμιξή του με το κόμμα των Συντηρητικών Φιλελεύθερων του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου. Το επόμενο έτος (1925) διορίστηκε για άλλη μια φορά στη θέση του Υπουργού Παιδείας (από τις 9 Ιουλίου 1925 έως τις 20 Οκτωβρίου 1925), αυτή τη φορά υπηρετώντας την δικτατορική κυβέρνηση του Θ. Πάγκαλου, από την οποία παραιτήθηκε μετά από λίγους μήνες. Τα επόμενα χρόνια επέστρεψε ξανά δίπλα στον Ελ. Βενιζέλο και στις εκλογές του 1928, εκλέχθηκε για άλλες δύο φορές πρόεδρος της Βουλής (από τις 19 Οκτωβρίου 1928 έως τις 3 Ιουλίου 1930), ενώ το 1932 ανέλαβε το Υπουργείο Εσωτερικών (από τις 5 Ιουνίου 1932 έως στις 4 Νοεμβρίου 1932). Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930, οι σχέσεις του με τον Ελ. Βενιζέλο θα διακυμανθούν και το 1933, οι δύο άντρες ήρθαν σε σύγκρουση, με αποτέλεσμα οι σχέσεις τους να χαλάσουν. Το ίδιο έτος, οι Φιλελεύθεροι έχασαν τις εκλογές και ο Ι. Τσιριμώκος αποσύρθηκε από την πολιτική σκηνή της χώρας, ύστερα από μία μακρόχρονη πολιτική σταδιοδρομία. Η ζωή του έξω από αυτή δε θα διαρκέσει για μεγάλο διάστημα, καθώς τον επόμενο χρόνο το 1934 απεβίωσε σε ηλικία 68 ετών στην Αθήνα. Ο Ιωάννης Τσιριμώκος άφησε πίσω του δύο γιους τον Ηλία (1907-1968) και τον Θαλή (1912-1973), οι οποίοι σπούδασαν και αυτοί στην Νομική και ασχολήθηκαν με την πολιτική.¹⁰⁴ Ο Ηλίας συγκεκριμένα, αποτέλεσε ένα από τα μέλη της κεντρικής επιτροπής του ΕΑΜ και τους ιδρυτές του, φτάνοντας μάλιστα το 1965 να διατελέσει και πρωθυπουργός στη δεύτερη «Κυβέρνηση των Αποστατών».¹⁰⁵

¹⁰³Η Δ΄ Εθνική Συνέλευση στις 2 Ιανουαρίου 1924 αποφάσιζε την κατάργηση του πολιτεύματος της βασιλευομένης δημοκρατίας. Η απόφαση ήταν αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος της 13 Απριλίου 1924. ΕΙ. uniopedia https://el.unionpedia.org/Δ΄_Συντακτική_Συνέλευση_1924 {πρόσβαση 12/11/2021}.

¹⁰⁴Αποστασία ή Ιουλιανά είναι τα γεγονότα που εξελίχθηκαν μετά τις 15 Ιουλίου 1965, όταν παραιτήθηκε λόγω του Βασιλιά Κωνσταντίνου ο Γ. Παπανδρέου ο οποίος ήθελε να αναλάβει το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης. Τα γεγονότα έφεραν στην εξουσία κυβερνήσεις από τα μέλη της Ένωσης Κεντρώων οι οποίοι θεωρήθηκαν αποστάτες. Sansimera (2019). <https://www.sansimera.gr/articles/947> {πρόσβαση 12/11/2021}.

4.2 Παράρτημα Πίνακα Αξίωμα ανά έτος

Έτος	Αξίωμα
1906 – 1915	Βουλευτής
7/7/1911 – 21/12/1911	Πρόεδρος Βουλής
12/8/1912 – 2/10/1912	Πρόεδρος Βουλής
13/6/1912 – 25/2/1915	Υπ. Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως
1916 – 1917	Αντιπρόσωπος Επαναστατικής Κυβέρνησης (Κρήτη)
14/6/1917 – 4/11/1920	Υπ. Δικαιοσύνης
1917	Υπ. Εσωτερικών
1919 – 1920	Υπ. Γεωργίας
1923	Πληρεξούσιος στη Δ' Εθνοσυνέλευση
1924	Πρόεδρος Συντάγματος
9/7/1925 – 20/10/1925	Υπ. Παιδείας
19/10/1932 – 3/7/1930	Πρόεδρος Βουλής
5/6/1932 – 4/11/1932	Υπ. Εσωτερικών

4.3 Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Ιωάννη Τσιριμώκου αποτέλεσε σταθμό στην ιστορία της εκπαίδευσης. Είναι ένα από τα πιο καινοτόμα για την εποχή του και τα νομοσχέδια που εισήγαγε κατά τη διάρκεια της θητείας του επηρέασαν ριζικά την Ελληνική εκπαίδευση.¹⁰⁶ Πρωταρχικός του στόχος, όταν ανέλαβε θέση υπουργού, ήταν να δημιουργήσει μια δομή συστήματος, που θα αντικαθιστούσε τη Βαυαρική εκπαίδευση, που ίσχυε μέχρι τότε και τη θεωρούσε αναποτελεσματική.¹⁰⁷ Η τριετία που διατέλεσε στην κεφαλή του Υπουργείου

¹⁰⁶Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg, σ.74.

¹⁰⁷Σήφης Μπουζάκης (2013), *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II, Αθήνα: σ.59-60.

Εκκλησιαστικών και Δημοσίας εκπαίδευσης ενίσχυσε με θετικό πρόσημο το μεταρρυθμιστικό έργο των Φιλελευθέρων στον τομέα της παιδείας και παρόλο που έδρασε μέσα σε ένα παραγμένο κλίμα για τη χώρα μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων, την προσάρτηση νέων εδαφών αλλά και εν όψει του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, η προσήλωσή του στο στόχο του παρέμεινε σταθερή.¹⁰⁸ Στο εκπαιδευτικό όραμα που ακολούθησε, συνέβαλε ενεργά και ο φίλος και συνεργάτης του Δημήτριος Γληνός, αλλά και τα υπόλοιπα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου (εικ.5), τα οποία έθεσαν τις βάσεις για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Άλλωστε, στις βασικότερες επιδιώξεις του Ιωάννη Τσιριμώκου ήταν η ενίσχυση της εκπαίδευσης στις παλαιές και νέες χώρες, η εκπαίδευση των γυναικών, η υποχρεωτική και δωρεάν εκπαίδευση και η ανανέωση της δομής του εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο θα παρείχε επαγγελματική κατάρτιση και μόρφωση σε όλους.¹⁰⁹ Επίσης, ο Ιωάννης Τσιριμώκος προσπάθησε να επιλύσει με κάθε τρόπο το πρόβλημα του αναλφαβητισμού στην Ελλάδα και να ενισχύσει την εκπαίδευση με σχολικές μονάδες και εκπαιδευτικούς σε όλη την επικράτεια της χώρας. Για να πετύχει κάτι τέτοιο, έπρεπε να ξεκινήσει από την βάση.¹¹⁰ Αυτό σήμαινε πως ήταν επιτακτική ανάγκη να δώσει έμφαση στην προσχολική εκπαίδευση και για να το καταφέρει αυτό, όρισε διετή υποχρεωτική εκπαίδευση των παιδιών για τις ηλικίες των τεσσάρων έως έξι ετών στο Νηπιαγωγείο. Φυσικά, μέχρι τότε τα Νηπιαγωγεία στην Ελλάδα ανήκαν στην ιδιωτική εκπαίδευση και απευθύνονταν μόνο σε ορισμένα παιδιά, γόνους αστικών οικογενειών, και όχι σε όλους. Η άποψη του υπουργού στηριζόταν στο γεγονός πως η προσχολική ηλικία και εκπαίδευση είναι καθοριστική για να μάθουν τα ελληνόπουλα τη γλώσσα, κυρίως τα αλλόγλωσσα παιδιά μέσω του Νηπιαγωγείου, αλλά και να προετοιμαστούν επαρκώς για τις επόμενες βαθμίδες της εκπαίδευσης.¹¹¹ Επιπλέον, προσέφερε ευκαιρία στις γυναίκες να μορφωθούν με τη φοίτησή τους στα Διδασκαλεία Νηπιαγωγών. Ο ίδιος στις ομιλίες του στη Βουλή, υποστήριξε ότι η εκπαίδευση των γυναικών θα έπαιζε κινητήριο ρόλο στην ανάπτυξη της παιδείας, για αυτόν τον λόγο επικεντρώθηκε αρκετά στο ζήτημα αυτό.¹¹² Πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες που θα γνώριζαν την ελληνική γλώσσα και θα την μιλούσαν στο

¹⁰⁸Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας, σ.128.

¹⁰⁹Μαριάνθη Μπέλλα, Κριτική Παιδαγωγική, *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των κυβερνήσεων Βενιζέλου (1910-1920)* 26/2/2013, διαθέσιμο στο <http://criticeduc.blogspot.com/2013/02/1910-1920.html> {προβλήθηκε 27/11/2021}.

¹¹⁰Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα: Gutenberg, σ.71.

¹¹¹Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π., σ.133.

¹¹²Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, ό.π., σ.60.

σπίτι και στα Νηπιαγωγεία, θα βοηθούσαν τη νέα γενιά να την αφομοιώσει ταχύτερα.¹¹³ Με το διάταγμα της 26^{ης} Αυγούστου του 1914 και συγκεκριμένα με το Άρθρο 9 και 10, δόθηκε άδεια για προσάρτηση Διδασκαλείων Νηπιαγωγών στα Διδασκαλεία Θηλέων και, παράλληλα, ιδρύθηκε και το Διδασκαλείο Καλλιθέας. Ο Ι. Τσιριμώκος στήριξε την εκπαίδευση των γυναικών μέσα από νομοσχέδια για την ίδρυση Νηπιαγωγείων και Διδασκαλείων αλλά και έφερε την εκπαίδευση των γυναικών στα ίδια μέτρα με αυτή των αρρένων με τα νομοσχέδια του 1913. Μετά το ζήτημα της προσχολικής αγωγής, το πρόγραμμα του υπουργείου επικεντρώθηκε στην πρωτοβάθμια υποχρεωτική και δωρεάν εκπαίδευση.¹¹⁴ Ο ίδιος επιχείρησε να ιδρύσει Δημοτικά σχολεία σε όλη την Ελλάδα.¹¹⁵ Η διδασκαλία αυτή γινόταν σε εξάχρονο Δημοτικό σχολείο και η γλώσσα που θα διδασκόταν, ήταν η καθαρεύουσα, σε αντίθεση με την αρχαία ελληνική που επικρατούσε στα σχολεία μέχρι τότε. Τα Δημοτικά σχολεία είχαν στόχο να προετοιμάσουν όλους τους μαθητές για την μετέπειτα εκπαίδευσή τους και να τους προσφέρουν γνώση και βάσεις.¹¹⁶ Για τον υπουργό όπως είχε τονίσει στη Βουλή ήταν σημαντικό να συμβαδίζουν η επαγγελματική με την ανθρωπιστική εκπαίδευση.¹¹⁷ Έτσι, το 1913 ιδρύθηκαν μονοτάξια Διδασκαλεία, στα οποία μπορούσαν να εισαχθούν απόφοιτοι του γυμνασίου, ώστε να γίνουν δάσκαλοι και ο ίδιος αναγνώριζε το Διδασκαλείο ως τη μοναδική πηγή μόρφωσης και κατάρτισης των εκπαιδευτικών.¹¹⁸ Επιπλέον, τα εξατάξια Δημοτικά ήταν σχολεία με πολλαπλό ρόλο, διότι εκτός από μόρφωση επιχειρούσαν να πλάσουν και το χαρακτήρα των μαθητών, την ηθική τους και παράλληλα να ενισχύσουν το εθνικό τους φρόνημα.¹¹⁹ Το αμέσως επόμενο στάδιο της εκπαιδευτικής προσπάθειας του Ιωάννη Τσιριμώκου ήταν διττό. Από τη μία υπήρχε το Αστικό σχολείο και από την άλλη, το Γυμνάσιο. Πιο συγκεκριμένα, το Αστικό σχολείο ήταν τριετές και μπορούσε να το παρακολουθήσει κάποιος, μετά την ολοκλήρωση της φοίτησής του στο Δημοτικό σχολείο, ενώ η εισαγωγή του σε αυτό γινόταν χωρίς εξετάσεις.¹²⁰ Ο ρόλος του Αστικού σχολείου ήταν οι μαθητές να

¹¹³Σήφης Μπουζάκης, *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, *Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II*, ό.π., σ.29-30.

¹¹⁴Στο ίδιο, σ.60.

¹¹⁵Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, ό.π.,σ.71.

¹¹⁶Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*,ό.π., σ.129.

¹¹⁷Σήφης Μπουζάκης (2013), *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, *Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II*, Αθήνα:, σ.61.

¹¹⁸Αλέξης Δημαράς (2013), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Το ανακοπτόμενο άλμα, Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*. Επιμέλεια Βάσω Βασιλίου-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.85.

¹¹⁹Σήφης Μπουζάκης, *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913)*, *Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II*, ό.π., σ.63.

¹²⁰Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*,ό.π., σ.129.

διδασκούν πρακτικά μαθήματα, ώστε να προσχωρήσουν αργότερα σε τεχνικές σχολές. Μάλιστα, θεωρούσε πως θα έπρεπε να είναι τετραετές.¹²¹ Από την άλλη, το δεύτερο σχολείο που μπορούσαν να ακολουθήσουν οι μαθητές, ήταν το Γυμνάσιο.¹²² Το Γυμνάσιο, σε αντίθεση με το Αστικό σχολείο είχε εξαετή φοίτηση και από εκεί οι μαθητές είχαν τη δυνατότητα να εισέλθουν στο Πανεπιστήμιο. Πιο αναλυτικά, η εκπαίδευση στο Γυμνάσιο είχε δύο κύκλους μαθημάτων.¹²³ Ο πρώτος κύκλος μαθημάτων ήταν διετής με κοινά μαθήματα για όλους, ενώ ο δεύτερος κύκλος είχε δύο τμήματα, το Πραγματικό (Θετικά μαθήματα) και το Φιλολογικό (Θεωρητικά μαθήματα). Από τα δύο αυτά τμήματα οι μαθητές μπορούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στα αντίστοιχα επιστημονικά πεδία στο Πανεπιστήμιο.¹²⁴ Επιπρόσθετα, το σημαντικό είναι ότι δινόταν η δυνατότητα να παρακολουθήσουν το Γυμνάσιο και μαθητές που είχαν ολοκληρώσει τη φοίτησή τους στο Αστικό σχολείο. Γενικότερα, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Ι. Τσιριμώκου έδειχνε ανοιχτά τις φιλελεύθερες ιδέες των Βενιζελικών. Η πολιτική του Ελ. Βενιζέλου στην εκπαίδευση στόχευε στην ενίσχυση της παιδείας και την προώθηση των μαθητών προς τα τεχνικά επαγγέλματα, για την ανοικοδόμηση της οικονομίας της χώρας.¹²⁵ Αυτό γινόταν φανερό μέσα από τις εισηγητικές εκθέσεις που έκανε ο ίδιος στη Βουλή, όπου τονίζε συχνά τον εκπολιτιστικό ρόλο που θα πρέπει να υπηρετεί το σχολείο για την κοινωνία. Αυτό συνεπαγόταν να εξυπηρετεί τις ελεύθερες ιδέες, τις ηθικές αρχές και αξίες, τη θρησκεία και να ενισχύει το εθνικό φρόνημα των πολιτών.¹²⁶ Η εκπαιδευτική πολιτική του σχολείου που οραματίστηκε, θα έδινε μέσω του Δημοτικού σχολείου γενικές γνώσεις στους μαθητές και παράλληλα θα ενίσχυε το πνεύμα, την εργατικότητα και τις φιλελεύθερες ιδέες, το Αστικό σχολείο στη συνέχεια, θα τους βοηθούσε να ολοκληρωθούν ως προσωπικότητες και να γίνουν άξιοι και εργατικοί άνθρωποι για τη χώρα.¹²⁷ Από την άλλη, το Γυμνάσιο κατά βάση απευθυνόταν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα της εποχής και προετοίμαζε για ηγετικές και γραφειοκρατικές θέσεις. Βέβαια, ο Ιωάννης Τσιριμώκος για να φέρει σε πέρας την αποστολή του έδωσε μεγάλη βάση στην κατάρτιση των ίδιων των εκπαιδευτικών. Αυτό αναδεικνύει μέσα στις εισηγητικές του εκθέσεις, στις οποίες αναφέρεται συχνά στο ρόλο που διαδραματίζουν στην εκπαίδευση τα Διδασκαλεία και η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Στη διάρκεια της θητείας του ίδρυσε Διδασκαλία Νηπιαγωγών, Δημοτικής, Τεχνικής και Μέσης εκπαίδευσης

¹²¹Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, ό.π.,σ.71.

¹²²Στο ίδιο, σ.76-77.

¹²³Στο ίδιο, σ.77.

¹²⁴Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*,ό.π., σ.133.

¹²⁵Στο ίδιο, σ.129.

¹²⁶Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.54.

¹²⁷Στο ίδιο, σ.55-56.

σε όλη τη χώρα.¹²⁸ Ιδιαίτερα τον Αύγουστο του 1913 εκδόθηκε Βασιλικό Διάταγμα για να ιδρυθούν τρία Μονοτάξια Διδασκαλεία, όπως το Μαρασλείο στην Αθήνα (εικ.6) και στις 26 Αυγούστου του 1914 ιδρύθηκαν με την ίδια νομοθεσία τα Τριτάξια Διδασκαλεία.¹²⁹ Ένας ακόμη στόχος του Ιωάννη Τσιριμώκου ήταν να πετύχει την αποκέντρωση στη διοίκηση της Ελληνικής Εκπαίδευσης. Αυτός είναι και ο βασικός λόγος, που έδωσε το ρόλο του επιθεωρητή εκπαίδευσης στους δασκάλους Δημοτικής Εκπαίδευσης, αφαιρώντας τον από τους καθηγητές πανεπιστημίου. Τέλος, στις προθέσεις του για το εκπαιδευτικό σύστημα, πάντα τον διακατείχε ένα αίσθημα δικαιοσύνης. Στα νομοσχέδιά του για την παιδεία όρισε πρόωρη συνταξιοδότηση στις έγγαμες δασκάλες μετά το πέρας της δεκαετούς προϋπηρεσίας τους στην εκπαίδευση.¹³⁰ Επίσης, παρείχε μέριμνα στα άπορα παιδιά και τα ορφανά πολέμου, ώστε να παρακολουθήσουν όλες τις βαθμίδες του σχολείου και τέλος, επιβράβευε εκπαιδευτικούς και μαθητές για την πρόοδό τους, είτε με απαλλαγή διδασκάντων στα Αστικά σχολεία, είτε στους εκπαιδευτικούς με εκπαιδευτικές άδειες για φοίτηση σε σχολές του εξωτερικού.¹³¹ Επίσης, κατά τη διάρκεια της θητείας του εναντιώθηκε στην ιδιωτική εκπαίδευση και τα τοπικά εποπτικά συμβούλια, τα οποία πρότεινε να απαρτίζονται από εκπαιδευτικούς εξολοκλήρου.¹³² Παράλληλα, ίδρυσε και τον θεσμό των γενικών επιθεωρητών (ανώτερου επόπτη) περιφέρειας, ο οποίος θα εποπτεύει τα σχολεία μέσης εκπαίδευσης και, ταυτόχρονα τους επιθεωρητές της δημοτικής. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Ιωάννη Τσιριμώκου αποτέλεσε συνέχεια μιας εκπαιδευτικής πολιτικής των Φιλελευθέρων για μεταρρυθμίσεις στην παιδεία και ανάπτυξη, η οποία ξεκίνησε από τον Απόστολο Αλεξανδρή και συνεχίστηκε από τους επόμενους Υπουργούς Παιδείας, έως το τέλος της διακυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου, το πρόγραμμα ωστόσο, έμελλε να προκαλέσει μεγάλες αντιδράσεις.¹³³

¹²⁸Στο ίδιο, σ.58.

¹²⁹Στο ίδιο, σ.57.

¹³⁰Στο ίδιο, σ.75.

¹³¹Στο ίδιο,σ.108.

¹³²Σήφης Μπουζάκης, *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913), Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II*, ό.π,σ.41-42.

¹³³Στο ίδιο,σ.54-56.

4.4 Παράρτημα Πίνακα Εκπαιδευτικού Δικτύου 1913

Προσχολική	Πρωτοβάθμια	Μέση Εκπαίδευση		Τριτοβάθμια
Νηπιαγωγείο, 2 έτη (Υποχρεωτικό)	Δημοτικό, 6 έτη (Υποχρεωτικό)	Αστικό Σχολείο, 3έτη (Εισαγωγή με εξετάσεις)	-Διδασκαλείο Δημοτικής, -Τεχνικές Επαγγελματικές Σχολές. (με εξετάσεις)	
		Γυμνάσιο, 6 έτη, (Εισαγωγή με εξετάσεις)		Πανεπιστήμιο (με εξετάσεις)

4.5 ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΑ ΙΩΑΝΝΗ ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΥ¹³⁴

- Περί Δημοτικής Εκπαιδύσεως
- Περί Μέσης Εκπαιδύσεως
- Περί Διδασκαλείων Δημοτικής Εκπαιδύσεως
- Περί Διδασκαλείου Τεχνικής Εκπαιδύσεως
- Περί τροποποίησης του νόμου ΓΨΙΗ΄ Περί παιδαγωγικής μορφώσεως και δοκιμασίας των λειτουργών της Μέσης Εκπαιδύσεως
- Περί διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης Εκπαιδύσεως
- Περί μισθώσεως ιδιωτικών οικημάτων ως διδακτηρίων των σχολείων του κράτους

¹³⁴Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg, σ.74. Πίνακας.

5. Γεώργιος Μ. Αβέρωφ

Σύμβουλος της Ανώτατης Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαίδευσης 19/10/1916 - 27/6/1917

5.1 Βιογραφία

Ο Γεώργιος Αβέρωφ του Μιχαήλ γεννήθηκε το 1858, απόγονος της γνωστής οικογένειας του Μετσόβου. Ο θείος του ήταν ο Γεώργιος Αβέρωφ (ο εθνικός ευεργέτης) και πατέρας του ο Μιχαήλ Αβέρωφ. Ο ίδιος και ο αδερφός του Αναστάσιος Αβέρωφ (βουλευτής Λάρισας) ασχολήθηκαν με την πολιτική. Παρόλο που υπάρχουν ελάχιστες πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του, ο Γεώργιος Αβέρωφ φαίνεται πως υπήρξε στενός συνεργάτης του Ελευθερίου Βενιζέλου και στήριξε αρκετά το έργο των Φιλελευθέρων.¹³⁵ Αποτέλεσε μάλιστα και έναν από τους βασικότερους χορηγούς του κόμματος των Φιλελευθέρων και αργότερα, της κυβέρνησης Εθνικής Αμύνης. Η πολιτική του καριέρα ξεκίνησε το 1895, όταν εκλέχθηκε για πρώτη φορά βουλευτής Χαλκίδας, ενώ επανεξελέγη το 1899 και το 1902. Η πρώτη του ανάμιξη με το κόμμα των Φιλελευθέρων έγινε στις εκλογές του Αυγούστου και Νοεμβρίου 1910, όταν εκλέχθηκε βουλευτής στην Εύβοια. Εκείνη τη χρονική περίοδο συνεργάστηκε με τον Ελευθέριο Βενιζέλο και προσχώρησε στους κύκλους των Φιλελευθέρων. Επανεκλέχθηκε βουλευτής της Εύβοιας τον Μάιο του 1915. Με αφορμή όμως την έκρηξη του Εθνικού Διχασμού στη χώρα ακολούθησε και αυτός τον Ελευθέριο Βενιζέλο στη Θεσσαλονίκη και εκεί ανέλαβε το μεγαλύτερό του αξίωμα ως πολιτικός με την κυβέρνηση της Εθνικής Αμύνης. Σε μία παραγμένη για την χώρα εποχή, ο Γεώργιος Αβέρωφ διορίστηκε στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης φέροντας τον τίτλο «Σύμβουλος της Ανώτατης Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαίδευσης», από τις 19 Οκτωβρίου 1916 έως τις 27 Ιουνίου 1917.¹³⁶ Το ολιγόχρονο αυτό διάστημα, ο Γεώργιος Αβέρωφ έφερε εις πέρας ένα μεγάλο εγχείρημα για την ελληνική εκπαίδευση, αλλάζοντας τη γλώσσα διδασκαλίας στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού από καθαρεύουσα σε δημοτική. Επρόκειτο για ένα παράτολμο εγχείρημα για την εποχή του, καθώς οι διαμάχες για το γλωσσικό ζήτημα ήταν έντονες. Το έργο του, μετά τη λήξη του Εθνικού Διχασμού και την επάνοδο του Βενιζέλου στην εξουσία της χώρας ανέλαβε στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης, ο Δημήτριος Δίγκας. Ωστόσο, ο Γεώργιος Αβέρωφ έκανε ένα σπουδαίο επίτευγμα στην εκπαίδευση που αποτέλεσε την αρχή

¹³⁵Wikiwand https://www.wikiwand.com/el/Γεώργιος_Αβέρωφ{πρόσβαση 15/11/2021}.

¹³⁶Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το "Ανακοπτόμενο Άλμα" Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, (επιμέλεια) Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2019, σ.147.

μίας μεγάλης μεταρρύθμισης που ακολούθησε τα επόμενα χρόνια και έναν ατέρμονο αγώνα για την εδραίωση της δημοτικής γλώσσας στα ελληνικά σχολεία. Επιπλέον, ο Γεώργιος Αβέρωφ έφερε και άλλους σημαντικούς τίτλους, έξω από την πολιτική σκηνή. Πιο συγκεκριμένα, στον χώρο των τεχνών διετέλεσε πρόεδρος του Ωδείου Αθηνών και στον αθλητισμό πρόεδρος της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων. Η πολιτική του σταδιοδρομία δεν στέφθηκε από μεγάλα αξιώματα, παράλα αυτά η πρωτοπόρα δράση του στην εκπαίδευση θωρήθηκε η αρχή για τις μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν. Αποσύρθηκε νωρίς από την πολιτική και ασχολήθηκε με τις οικογενειακές επιχειρήσεις. Ο Γεώργιος Αβέρωφ βρήκε τραγικό θάνατο στις 5 Μαΐου του 1930 ύστερα από εγχείρηση στο νεφρό του στο Παρίσι, όπου έμενε τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Ο ίδιος θα αφήσει πίσω του μία κόρη την Μιχαήλα Αβέρωφ (1900-1977), η οποία έγινε γνωστή Ελληνίδα συγγραφέας του εξωτερικού και μια παρακαταθήκη, που θα δώσει την αφορμή για μεγάλες μεταρρυθμίσεις τα επόμενα χρόνια που ακολούθησαν.¹³⁷

5.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος

1895	Βουλευτής
1899	Βουλευτής
1902	Βουλευτής
1910	Βουλευτής (Φιλελεύθερους)
1915	Βουλευτής (Φιλελεύθερους)
19/10/1916 – 27/6/1917	Σύμβουλος της Ανώτατης Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαιδύσεως

5.3 Σύμβουλος της Ανώτατης Διεύθυνσης Δημοσίας Εκπαίδευσης

Ως υπουργός Παιδείας της προσωρινής κυβέρνησης της Εθνικής Αμύνης, ο Γεώργιος Αβέρωφ δεν παρέμεινε για μεγάλο χρονικό διάστημα στο αξίωμά του, λόγω της

¹³⁷Wikiwand https://www.wikiwand.com/el/Γεώργιος_Αβέρωφ {πρόσβαση 15/11/2021}.

επανεγκατάστασης του Βενιζέλου στην εξουσία.¹³⁸ Το παραγμένο πλαίσιο της εποχής δεν έδινε στην κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης πλήρη εξουσία στη χώρα και οι αρμοδιότητές του ήταν αρκετά περιορισμένες. Το κυριότερο αποτέλεσμα που πέτυχε, σε συνεργασία με τον Ελ. Βενιζέλο και την τριανδρία του Εκπαιδευτικού Ομίλου, που μεταφέρθηκε μαζί του στη Θεσσαλονίκη (Δημήτριος Γληνός, Αλέξανδρος Δελμούζος, Μανώλης Τριανταφυλλίδης), ήταν η αλλαγή της γλώσσας από την καθαρεύουσα στη δημοτική.¹³⁹ Με το Διάταγμα 2585 της 11 Μαΐου 1917, ο Γεώργιος Αβέρωφ νομοθέτησε μέσα από τις εισηγήσεις του Δημήτριου Γληνού τη δημοτική γλώσσα στις τέσσερις πρώτες τάξεις του Δημοτικού σχολείου: «οφείλουσι να είναι γεγραμμένα εις την κοινήν ομιλουμένην (δημοτικήν) γλώσσα, απηλλαγμένη παντός αρχαϊσμού ή ιδιωματισμού» αλλά και στα βιβλία των μαθηματικών.¹⁴⁰ Το Διάταγμα αυτό κατοχυρώθηκε με τον νόμο 827/1917 μετά το τέλος του Εθνικού Διχασμού, από τον αμέσως επόμενο Υπουργό Παιδείας, Δημήτριο Δίγκα.¹⁴¹ Φυσικά, σε ένα παραγμένο περιβάλλον και σε μία περίοδο που το γλωσσικό ζήτημα πήρε μεγάλες διαστάσεις αποτέλεσε ένα αρκετά δύσκολο και παράτολμο εγχείρημα για τα δεδομένα της χώρας. Η ελληνική κοινωνία δεν μπορούσε εύκολα να δεχθεί κάτι τόσο ανατρεπτικό, με αποτέλεσμα πλήθος αντιδράσεων. Αλλά και στους εκπαιδευτικούς κύκλους πυροδότησε έναν νέο αγώνα για το γλωσσικό ζήτημα. Αυτό το γεγονός αποτέλεσε και τον βασικότερο παράγοντα για τον οποίο το εκπαιδευτικό σύστημα θα παρέμενε αναλλοίωτο από το 1913 έως τότε. Το μόνο που θα άλλαζε ήταν η γλώσσα και τα βιβλία στα σχολεία. Ο Γεώργιος Αβέρωφ, εκτός από τη γλώσσα διδασκαλίας, θα δώσει άδεια για την αντικατάσταση των σχολικών βιβλίων στο δημοτικό σχολείο.¹⁴² Έτσι, θα εκδοθούν σε λίγους μήνες δέκα νέα αναγνωστικά στη δημοτική, ανάμεσά τους και τα «Ψηλά Βουνά» του Ζαχαρία Παπαντωνίου και το «Αλφαβητάρι με τον Ήλιο» του Αλέξανδρου Δελμούζου. Τα δύο αυτά αναγνωστικά βιβλία της δημοτικής στηρίχθηκαν στις δύο γραμματικές του Μανώλη Τριανταφυλλίδη «Η γραμματική διδασκαλία των τριών πρώτων τάξεων του δημοτικού σχολείου» και η «γλωσσική διδασκαλία της Δ' τάξεως του Δημοτικού σχολείου». Τα πρωτοποριακά αυτά για την εποχής τους έργα, παρόλο που σχεδιάστηκαν την περίοδο του Εθνικού Διχασμού εντάχθηκαν στα σχολεία λίγα χρόνια αργότερα.

¹³⁸Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg, σ.71.

¹³⁹Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης (2010), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, (Τέταρτη έκδοση), Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα: σ.266. Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το "Ανακοπτόμενο Άλμα" Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, [επιμέλεια] Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.145.

¹⁴⁰Ν.Δ 2585/11-5-1917. Φ.Ε της προσωρινής Κυβέρνησης 96/30-5-1917).

¹⁴¹Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, ό.π,σ.266.

¹⁴²Στο ίδιο,σ.267.

6. Δημήτριος Δίγκας

Εικόνα 7

(Δημήτριος Δίγκας, Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης (14/06/1917-04/11/1920) Η εικόνα στο Σήφης Μπουζάκης, Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Αθήνα, Gutenberg, 2016, σ.90.)

6.1 Βιογραφία

Ο τρίτος στη σειρά Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης των κυβερνήσεων του Ελευθέριου Βενιζέλου είναι ένας Μακεδόνας, πρώην Οθωμανός πολίτης, ο Δημήτριος Δίγκας. Γεννήθηκε το 1876 στην Αθήνα με καταγωγή όμως από το Δραζίλοβο (Μεταμόρφωση) της Νάουσας. Ο ίδιος έμελλε να γίνει ένας από τους σημαντικότερους Μακεδόνες πολιτικούς κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου. Πατέρας του ήταν Γκέοργκι Ντίσκοφ και μητέρα του η Ευδοκία Αλεξιάδη. Ο Δημήτριος Δίγκας δεν είχε την τύχη να γνωρίσει ποτέ τον πατέρα του, καθώς έφυγε από τη ζωή λίγους μήνες μετά τη γέννησή του. Με την αφορμή αυτή, η μητέρα του εγκατέλειψε την πρωτεύουσα για να μετακομίσει δίπλα στον αδελφό της Κωνσταντίνο Αλεξιάδη στη Θεσσαλονίκη.¹⁴³ Ο Κωνσταντίνος Αλεξιάδης, θείος του Δημητρίου ήταν τότε επίτροπος του ιερού ναού Παναγούδας και μεγάλωσε τον νεαρό Δημήτριο σαν δικό του παιδί. Ο Μακεδόνας πολιτικός

¹⁴³Φιλόπτωχος αδελφότης ανδρών Θεσσαλονίκης
<https://www.faath.org.gr/uploads/files/ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ%20ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ%20ΠΡΟΕΔΡΩΝ%20ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ/ΔΙΓΚΑΣ%20ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.pdf>. {πρόσβαση 23/11/2021}.

έζησε τα παιδικά του χρόνια στη Θεσσαλονίκη και φοίτησε σε Αστική Σχολή αρχικά και, στη συνέχεια, συνέχισε τις σπουδές του στο Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης. Ως μαθητής διακρίθηκε για τις επιδόσεις του και, με την ολοκλήρωση των σπουδών του γράφθηκε στη νομική σχολή της Αθήνας το 1897.¹⁴⁴ Η φοίτησή του ως σπουδαστής της Νομικής σχολής θα ολοκληρωθεί το 1906, και αμέσως ξεκίνησε να εργάζεται ως δικηγόρος δίπλα στον Φιλώτα Παπαγεωργίου (Αντιπρόεδρο του Συμβουλίου Επικρατείας και βουλευτή).¹⁴⁵ Οι διασυνδέσεις του αυτές, του άνοιξαν σύντομα το δρόμο για την πολιτική. Το διάστημα 1908-1912 εκλέχθηκε για πρώτη φορά βουλευτής στην Οθωμανική Βουλή, στο Σαντζάκι των Σερρών, με σκοπό να εκπροσωπήσει τους ελληνικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας. Ως βουλευτής υποστήριξε τους Έλληνες της περιοχής και το έργο του χαρακτηρίστηκε από έντονα φιλελληνικά αισθήματα και μαχητική δράση.¹⁴⁶ Πιο συγκεκριμένα, συμμετείχε ενεργά στην απελευθερωτική οργάνωση Ο.Κ (Οργάνωση Κωνσταντινουπόλεως)¹⁴⁷ του Αθανασίου Σουλιώτη και Ίωνος Δραγούμη ενάντια στη βουλγαρική προπαγάνδα. Επίσης, την περίοδο εκείνη ήρθε σε επαφή με τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄ και συνεργάστηκε μαζί του για τα ζητήματα των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ο Δημήτριος Δίγκας τα επόμενα χρόνια ανέπτυξε μία έντονη αγωνιστική δράση κατά την περίοδο των αγώνων για την απελευθέρωση της Μακεδονίας και κέρδισε την συμπάθεια των πολιτών, μέσα από τη μαχητικότητά του. Η δράση του αυτή που επέφερε μεγάλη εκτίμηση από τους ελληνικούς πληθυσμούς, οι οποίοι τον αναδείξαν στις 31 Μαΐου 1915 βουλευτή Σερρών, αυτή τη φορά όμως στην Ελληνική Βουλή. Ο Δημήτριος Δίγκας τότε ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με τον Ελευθέριο Βενιζέλο, τον οποίο και ακολούθησε πιστά στους αγώνες του με την Κυβέρνηση της Εθνικής Αμύνης.¹⁴⁸ Στην

¹⁴⁴Hellenicaworld (2019). <http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/DimitriosDigkas.html> {πρόσβαση 23/11/2021}.

¹⁴⁵Ο Φιλώτας Παπαγεωργίου (1879-1947) ήταν Έλληνας δικηγόρος και βουλευτής Θεσσαλονίκης (1926-1928). Επίσης εκτελούσε χρέη Γενικού εισηγητή του θεσμού του Συμβουλίου Επικρατείας. Grandlodge.gr. <https://www.grandlodge.gr/papageorgiou-filotas-w-57786.html>. {πρόσβαση 23/11/2021}.

¹⁴⁶Φιλόπτωχος αδελφότης ανδρών Θεσσαλονίκης <https://www.faath.org.gr/uploads/files/ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ%20ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ%20ΠΡΟΕΔΡΩΝ%20ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ/ΔΙΓΚΑΣ%20ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.pdf>. {πρόσβαση 23/11/2021}.

¹⁴⁷Η Οργάνωση Κωνσταντινουπόλεως ήταν μυστική οργάνωση του ελληνισμού της Ανατολής (1908-1912) με πρωτεργάτες τον Ίωνα Δραγούμη και τον Αθανάσιο Σουλιώτη. Στόχος της οργάνωσης ήταν η αντιμετώπιση των βουλγαρικών κομιτάτων και της προπαγάνδας τους στη Μακεδονία και Θράκη. Η οργάνωση βοήθησε στον αγώνα, ενίσχυσε το ελληνικό φρόνιμα και στη δομή της έμοιαζε με την Φιλική Εταιρία. Σημαντικά πρόσωπα της εποχής έγιναν μέλη της ομάδας και συνεργάστηκαν με το υπουργείο εξωτερικών και το πατριαρχείο. Η Ο.Κ. επίσης διατηρούσε και καλές σχέσεις με τους Νεότουρκους καθώς θεωρούσε τους σλάβους και βούλγαρους ως εχθρούς. Ωστόσο η δράση της οργάνωσης θα σταματήσει στις 3 Μαΐου 1912 ύστερα από την υπογραφή της Ελληνο-βουλγαρικής συμμαχίας για τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο. Εφημερίδα Ολυμπία “Οργάνωση Κωνσταντινουπόλεως”: Η μυστική οργάνωση του Ελληνισμού της Ανατολής (1908-1912). 15/11/2018- 20:15μμ <https://www.olympia.gr/975268/ellada/organosis-konstantinoupoleos-i-myst/> {πρόσβαση 23/11/2021}.

¹⁴⁸Hellenicaworld (2019). <http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/DimitriosDigkas.html> {πρόσβαση 23/11/2021}.

επαναστατική Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης έλαβε το αξίωμα του Υπουργού Δικαιοσύνης, από τις 6 Οκτωβρίου 1916 έως τις 13 Ιουνίου 1917. Με την επαναφορά του Βενιζέλου στην κυβέρνηση διορίστηκε Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης, από τις 14 Ιουνίου 1917 έως τις 4 Νοεμβρίου 1920. Ο ρόλος που διαδραμάτισε ως υπουργός στην εκπαίδευση της Ελλάδας ήταν καταλυτικός μέσα από τις μεταρρυθμίσεις του το 1917, την ίδρυση σχολικών μονάδων, τη διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας σε όλες τις βαθμίδες του δημοτικού, αλλά και την επίλυση εκκλησιαστικών ζητημάτων. Παρόλη την πρόθυμη και αποτελεσματική δράση του ως υπουργός, δεν κατάφερε στις εκλογές του 1920 να εκλεγεί με αποτέλεσμα να απογοητευτεί και να στραφεί στη δικηγορία μέχρι το 1928. Η καριέρα του ως δικηγόρος χαρακτηρίστηκε σε μεγάλο βαθμό ευεργετική για πολλούς συμπολίτες του. Υπήρξε δίκαιος, αδέκαστος και τίμιος δικηγόρος. Ωστόσο, η απουσία του από την πολιτική σκηνή της χώρας θα διαρκέσει αρκετά χρόνια, όταν τελικά το έτος 1929 πήρε την απόφαση να συμμετάσχει στις εκλογές για τη Συγκρότηση του δεύτερου νομοθετικού σώματος. Τότε, του δόθηκε το αξίωμα του Υπουργού Δικαιοσύνης, ενώ παράλληλα διατελούσε και γεροϋσιαστής Θεσσαλονίκης. Στο Υπουργείο Δικαιοσύνης παρέμεινε μονάχα ένα έτος από το 1929 έως το 1930 διάστημα κατά το οποίο κατάφερε γρήγορα να ανασυντάξει τις επιτροπές του Αστικού Κώδικα, αλλά και να δομήσει Δικαστήριο Αηγλικών, το οποίο δεν υπήρχε μέχρι τότε. Με αφορμή όμως τον ανασχηματισμό της κυβέρνησης στις 22 Δεκεμβρίου 1930, ο Δημήτριος Δίγκας μεταφέρθηκε στο Υπουργείο Συγκοινωνιών έως το 1932. Η πολιτική του καριέρα συνεχίστηκε το 1936, όταν στις 26 Ιανουαρίου ξανά εκλέχθηκε βουλευτής Θεσσαλονίκης, χωρίς όμως ιδιαίτερη πολιτική δράση. Τα χρόνια που ακολούθησαν δεν χαρακτηρίστηκαν ως καλή περίοδος για τον πολιτικό βίο του Δημητρίου Δίγκα, άλλωστε την εποχή εκείνη πολιτικοί λόγοι τον οδήγησαν αυτοεξόριστο στη Μύκονο, από το 1928 έως το 1929. Το 1929 επέστρεψε για ακόμη μία φορά στην πολυαγαπημένη του Θεσσαλονίκη και συνέχισε τη ζωή του ασκώντας τη δικηγορία. Ο πόλεμος που ξέσπασε όμως, τα επόμενα χρόνια τον έκανε να εγκαταλείψει ξανά την καρέκλα του και να συμμετάσχει σε αντιστασιακές οργανώσεις για την απελευθέρωση της χώρας. Κατά τη διάρκεια της κατοχής στην Ελλάδα εργάστηκε ως μεταφραστής των Οθωμανικών αρχείων στη Θεσσαλονίκη και, όταν ο πόλεμος τελείωσε έστρεψε το βλέμμα του ξανά στη πολιτική. Η ευκαιρία του δόθηκε το 1946 να εκλεγεί βουλευτής Θεσσαλονίκης με την κυβέρνηση Σοφούλη-Τσαλδάρη και το επόμενο έτος να έχει τον πρώτο λόγο στο Υπουργείο Αεροπορίας, υπηρετώντας το αξίωμα του Υπουργού.¹⁴⁹ Τα

¹⁴⁹Φιλόπρωτος αδελφότης ανδρών Θεσσαλονίκης
<https://www.faath.org.gr/uploads/files/ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ%20ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ%20ΠΡΟΕΔΡΩΝ%20ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑΣ/ΔΙΓΚΑΣ%20ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ.pdf>. {πρόσβαση 23/11/2021}.

χρόνια όμως πέρασαν και η πολιτική του καριέρα είχε αρχίσει να δύνει. Το 1950 έκανε μια απόπειρα να εκλεγεί ξανά βουλευτής χωρίς επιτυχία, και τότε συνειδητοποίησε πως ήταν η σειρά του να αποσυρθεί από την πολιτική σκηνή της χώρας και να συνεχίσει την καριέρα του στη δικηγορία. Για τα επόμενα χρόνια, έως το 1966 που συνταξιοδοτήθηκε, εργάστηκε ως δικηγόρος σε διάφορες εταιρίες. Με το τέλος της καριέρας του και ως δικηγόρος επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη να ζήσει τα τελευταία χρόνια της ζωής του μέχρι το 1974, που άφησε την τελευταία του πνοή σε ηλικία 98 ετών. Ο Δημήτριος Δίγκας είναι ο μακροβιότερος Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης των κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου αλλά και ο πρώτος Μακεδόνας υπουργός του Ελ. Βενιζέλου μετά την ενσωμάτωση της Μακεδονίας. Φεύγοντας από τη ζωή άφησε πίσω του τον θετό του γιό Νικόλαο Δίγκα-Χαρδαλιά και μία μεγάλη πολιτική σταδιοδρομία με αρκετές εκσυγχρονιστικές δράσεις που άλλαξαν την εκπαίδευση. Η επαναστατική του δράση, οι καινοτόμες ιδέες του και οι μεταρρυθμίσεις του ως πολιτικός, αλλά και οι δίκαιες ενέργειές του ως δικηγόρος, τον ανέδειξαν στις μέρες μας έναν από τους σημαντικότερους Έλληνες πολιτικούς της Μακεδονίας. Σήμερα, υπάρχει δρόμος στη Θεσσαλονίκη που φέρει το όνομά του.¹⁵⁰

6.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος

1908-1912	Βουλευτής (Οθωμανική Αυτοκρατορία)
1915	Βουλευτής
6/10/1916 – 13/6/1917	Υπ. Δικαιοσύνης
14/6/1917 – 4/11/1920	Υπ. Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης
1929 – 1930	Υπ. Δικαιοσύνης
1932	Υπ. Συγκοινωνιών
1946	Βουλευτής

¹⁵⁰Hellenicaworld (2019). <http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/DimitriosDigkas.html> {πρόσβαση 23/11/2021}.

6.3 Μεταρρυθμιστικό έργο του Δημητρίου Δίγκα (1917-1920)

Ο Δημήτριος Δίγκας ανέλαβε το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως από τις 14 Ιουνίου 1917 έως τις 4 Νοεμβρίου 1920. Από τις πρώτες του μέρες κιόλας στο υπουργείο κλήθηκε να ολοκληρώσει την εκπαιδευτική πολιτική του Γεωργίου Αβέρωφ, ο οποίος είχε ξεκινήσει στη Θεσσαλονίκη με την κυβέρνηση της Εθνικής Αμύνης. Ο Δημήτριος Δίγκας προσπάθησε να ολοκληρώσει το εκπαιδευτικό έργο των προκατόχων του, Ιωάννη Τσιριμώκου και Γεωργίου Αβέρωφ. Το πρώτο του μέλημα ήταν να νομιμοποιήσει το Διάταγμα (2585) της 11^{ης} Μαΐου 1917, σχετικά με τη διδασκαλία της δημοτικής γλώσσα στις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, με Βασιλικό διάταγμα στις 11 Ιουλίου 1917 και, στη συνέχεια με το νόμο 827 στις 5 Σεπτεμβρίου 1917, να οργανώσει Εκπαιδευτικό Συμβούλιο.¹⁵¹ Απώτερος στόχος του Υπουργού ήταν η βελτίωση της εκπαίδευσης, η αρτιότητα και η καλύτερη οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, το οποίο θα έδινε ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές, ενώ παράλληλα θα ενίσχυε και την οικονομία του κράτους.¹⁵² Επίσης, επιδίωκε την καλύτερη μόρφωση εκπαιδευτικών και μαθητών και την προοδευτική παιδεία.¹⁵³ Φυσικά, ο Δημήτριος Δίγκας πίστευε ακράδαντα πως για τον σκοπό αυτό χρειαζόταν να εδραιωθεί οριστικά στην εκπαίδευση η μητρική γλώσσα (δημοτική) σε όλες τις βαθμίδες και να καταργηθούν τα αρχαία. Ένα τέτοιο βήμα ήταν αρκετά ριζοκίνδυνο σε μια ταραγμένη Ελλάδα που μόλις είχε βγει από τον Εθνικό Διχασμό και το γλωσσικό ζήτημα προκαλούσε ακόμη αναταραχές. Επιπλέον, πολλοί εκπαιδευτικοί δεν συμφωνούσαν σε κάτι τέτοιο, με αποτέλεσμα να πυροδοτήσει πλήθος αντιδράσεων στους εκπαιδευτικούς κύκλους.¹⁵⁴ Ωστόσο, τον Αύγουστο του 1917 έγινε η αναγνώριση της δημοτικής γλώσσας στα Δημοτικά σχολεία από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Ο Δημήτριος Δίγκας είχε δίπλα του τους τρεις πρωτεργάτες του Εκπαιδευτικού Ομίλου: Δημήτριο Γληνό, Μανώλη Τριανταφυλλίδη και Αλέξανδρο Δελμούζο, οι οποίοι θα επιχειρήσουν μαζί του μία μεγάλη καινοτομία τόσο εκπαιδευτική όσο και ιδεολογική στην Ελλάδα.¹⁵⁵ Ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης και ο Αλέξανδρος Δελμούζος διορίστηκαν ανώτεροι επόπτες δημοτικής εκπαίδευσης με το νόμο 1439 στις 5 Σεπτεμβρίου 1917 και ο Δημήτριος

¹⁵¹Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το "Ανακοπτόμενο Άλμα" Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, (επιμέλεια) Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.148.

¹⁵²Στο ίδιο. σ.151.

¹⁵³Μαριάνθη Μπέλλα, Κριτική Παιδαγωγική, *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των κυβερνήσεων Βενιζέλου (1910-1920)* 26/2/2013, διαθέσιμο στο <http://criticeduc.blogspot.com/2013/02/1910-1920.html> {προβλήθηκε 27/11/2021}.

¹⁵⁴Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα: Gutenberg, σ.77.

¹⁵⁵Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης (2010), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, (Τέταρτη έκδοση), Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, σ.266.

Γληνός γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας.¹⁵⁶ Οι τρεις εκπαιδευτικοί είχαν οραματιστεί ένα σύγχρονο σύστημα εκπαίδευσης βασισμένο σε μεθόδους της νέας παιδαγωγικής, το οποίο θα έδινε ευκαιρίες στα παιδιά και θα παρείχε μόρφωση στη μητρική τους γλώσσα.¹⁵⁷ Κάτω από αυτές τις βλέψεις, τον Οκτώβριο του 1917 συνεργάστηκαν με το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο για τις νέες γλωσσικές μεταρρυθμίσεις. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις προέβλεπαν την επέκταση της δημοτικής γλώσσας και στις υπόλοιπες τάξεις του δημοτικού σχολείου, με μόνη εξαίρεση τις δύο τελευταίες τάξεις που θα ήταν παράλληλα με την καθαρεύουσα.¹⁵⁸ Με αυτές τις προοπτικές τους επόμενους μήνες συγκροτήθηκε η Επιτροπή Αναγνωστικών, η οποία στις 13 Φεβρουαρίου 1918, με Βασιλικό Διάταγμα θα εξέδιδε αναγνωστικά για όλες τις βαθμίδες του Δημοτικού σχολείου.¹⁵⁹ Βασική προϋπόθεση των νέων αυτών διδακτικών βιβλίων, σύμφωνα με τον Δ. Δίγκα ήταν να προσελκύουν τους μαθητές να τα διαβάζουν, ο γνωστικός και γλωσσικός άξονας να ακολουθεί τις ηλικιακές απαιτήσεις, να εμπεριέχουν σύγχρονες τακτικές παιδαγωγικής και να είναι ευκολονόητα.¹⁶⁰ Από την πλευρά του κράτους τα αναγνωστικά του δημοτικού έπρεπε να ενισχύουν το εθνικό και θρησκευτικό φρόνημα. Επιπλέον, από τη μεριά του συγγραφέα δεν υπήρχε περιορισμός στη συγγραφή, με αποτέλεσμα να αλλάξει εντελώς το παλιό σύστημα γραφής και έγκρισης των σχολικών βιβλίων. Τα σχολικά βιβλία θα εγκρίνονταν από το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και όχι από επιτροπές.¹⁶¹ Από το 1917 έως το 1919 κυκλοφόρησαν δέκα αναγνωστικά, ανάμεσά τους «Τα Ψηλά Βουνά» του Ζαχαρία Παπαντωνίου, αναγνωστικό της τρίτης τάξης δημοτικού και «Το Αλφαβητάρι με τον Ήλιο» αναγνωστικό της πρώτης και δευτέρας δημοτικού.¹⁶² Επίσης, άλλα γνωστά αναγνωστικά ήταν «Ο Διγενής Ακρίτας» για την πέμπτη τάξη δημοτικού των Α. Καρκαβίτσα και Ε. Παπαμιχαήλ, «Η Οδύσσεια» για την τρίτη τάξη δημοτικού του Α.Π. Κουρτίδη και «Οι Τρεις Φίλοι» για τη δευτέρα δημοτικού του Γ. Καζαντζάκη, όλα βασισμένα στις γραμματικές του Μανώλη Τριανταφυλλίδη.¹⁶³ Ωστόσο, αυτές οι μεταρρυθμίσεις που προσπάθησαν οι τρεις

¹⁵⁶Μπάμπης Νούτσος, Εφημερίδα Αυγή, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917*, Αθήνα, 27/2/2017 12:00, διαθέσιμο στο https://www.avgi.gr/koinonia/230634_h-ekpaideytiki-metarrythmisi-toy-1917. {προβλήθηκε 26/11/2021}.

¹⁵⁷Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το “Ανακοπτόμενο Άλμα” Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, ό.π.,σ.151.

¹⁵⁸Άννα Φραγκουδάκη (2004), *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα: σελ.35-37.

¹⁵⁹Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης (2010), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, (Τέταρτη έκδοση), Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα,σ.267.

¹⁶⁰Κουλούρη Χριστίνα, Εφημερίδα το Βήμα, *1917: Το άξοδο τέλος ενός προοδευτικού οράματος*, 6/1/2017, 11:49. Διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2017/01/06/culture/1917-to-adokso-telos-enos-proodeytikoy-oramatos/> {προβλήθηκε 26/11/2021}.

¹⁶¹Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, ό.π.,σ.78.

¹⁶²Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, ό.π.,σ.267.

¹⁶³Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας,σ.133.

εκπαιδευτικοί και ο Δημήτριος Δίγκας, δεν απέβλεπαν μόνο στην αλλαγή της γλώσσας διδασκαλίας, αλλά γενικότερα στην αλλαγή όλης της νοοτροπίας που επικρατούσε μέχρι τότε. Τα νέα εκπαιδευτικά αναγνωστικά είχαν ως στόχο να δημιουργήσουν ένα νέο σύστημα εκπαίδευσης, το οποίο θα έδινε ευκαιρίες στα παιδιά και θα δημιουργούσε ολοκληρωμένες προσωπικότητες μέσα από τη γνώση, τη μόρφωση και την επαγγελματική κατάρτιση.¹⁶⁴ Τα νέα άτομα, ολοκληρώνοντας τη φοίτησή τους θα ήταν έτοιμα να προσφέρουν περισσότερο στην Ελληνική κοινωνία και στην ανοικοδόμηση του έθνους. Από πολιτικής άποψης η επικράτηση της δημοτικής γλώσσας ήταν για τον Υπουργό και τους Φιλελευθέρους μια νίκη υπέρ των αντιπάλων τους. Ο ίδιος μάλιστα επεδίωξε ακόμη και την θέσπιση του μονοτονικού συστήματος.¹⁶⁵ Έτσι, το όραμα των Φιλελευθέρων πήρε σάρκα και οστά στις 16 Απριλίου 1918 με τον νόμο 1332 «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των διατάξεων του νόμου 827», ο οποίος στις 19 Μαΐου επικράτησε ως ενιαίος νόμος 1332 «περί διδακτικών βιβλίων». Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα όμως δεν περιορίστηκε στην έκδοση μόνο αναγνωστικών, τον αριθμό και τη διάρκεια ισχύος, αλλά απέβλεπε και στη σωστή καθοδήγηση και κατάρτιση των εκπαιδευτικών.¹⁶⁶ Το δύσκολο αυτό εγχείρημα είχαν αναλάβει οι Ανώτεροι Επόπτες, οργανώνοντας μαθήματα στους δημοδιδάσκαλους, αλλάζοντας όλη τη μέθοδο διδασκαλίας στα Διδασκαλεία. Με το νόμο 2145, τροποποιήθηκαν τα Διδασκαλεία και εξειδικεύτηκαν, παρέχοντας ειδικές γνώσεις στους εκπαιδευτικούς.¹⁶⁷ Ακόμη, όσον αφορά τα Διδασκαλεία αύξησε τον αριθμό τους, βελτίωσε τη διδασκαλία των εκπαιδευτικών και ίδρυσε επιπλέον Διδασκαλεία Τεχνικής Εκπαίδευσης, Γαλλικής Γλώσσας και Γυμναστικής.¹⁶⁸ Επίσης, ο Δ. Δίγκας έδωσε βάση και στα Νηπιαγωγεία αυξάνοντας τον αριθμό τους σε όλη τη χώρα, αλλά κυρίως στη Μακεδονία, λόγω των αλλόγλωσσων πληθυσμών. Ο ίδιος πίστευε σθεναρά ότι η προσχολική αγωγή είναι σημαντική για τη διάπλαση ενός σωστού πολίτη, αλλά και για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας στους νέους. Από την άλλη πλευρά δεν άφησε έξω και την τριτοβάθμια εκπαίδευση.¹⁶⁹ Όσον αφορά το Πανεπιστήμιο, ο Δ. Δίγκας υπέβαλε στη

¹⁶⁴Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση. Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,Αθήνα: Gutenberg,σ.71.

¹⁶⁵Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*,ό.π.,σ.79.

¹⁶⁶Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το “Ανακοπτόμενο Άλμα” Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, ό.π.,σ.149.

¹⁶⁷Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση. Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.58.

¹⁶⁸Αλέξης Δημαράς, «*Εκπαίδευση 1913-1941*»,στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, 1978, σ.490.

¹⁶⁹Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση. Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.64.

Βουλή το νομοσχέδιο του Δ. Παππούλια, σχετικά με τις διατάξεις του νέου Οργανισμού του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο οποίος προέβλεπε την ενοποίηση του «Εθνικού» και «Καποδιστριακού» σε ένα Πανεπιστήμιο. Η νέα νομοθεσία όριζε ακόμη τα προσόντα για την εκλογή των καθηγητών, το όριο υπηρεσίας τους στα εβδομήντα έτη, αλλά και την αναδιάταξη της συγκλήτου.¹⁷⁰ Άλλωστε, πολλοί καθηγητές από τους συντηρητικούς κύκλους εγκατέλειψαν τη θέση τους, είτε οικειοθελώς είτε με τη βία. Από την πλευρά των σπουδαστών, το Υπουργείο όριζε φοιτητικές εξετάσεις και διαχώριζε τα μαθήματα σε υποχρεωτικά και προαιρετικά. Μια επιπλέον κατηγορία διδασκομένων ήταν οι ακροατές. Αυτοί, επί της ουσίας ήταν φοιτητές, οι οποίοι μπορούσαν να παρακολουθήσουν μαθήματα στο Πανεπιστήμιο και να πάρουν ένα επαγγελματικό ενδεικτικό μετά το πέρας της παρακολούθησης, το οποίο τους επέτρεπε να εξασφαλίσουν κάποιον διορισμό στο δημόσιο.¹⁷¹ Επιπλέον, ίδρυσε Χημικό Τμήμα, την Ανώτατη Σχολή Εμπορικών Σπουδών και τη Γεωπονική Σχολή και άλλαξε το όνομα του Σχολείου Βιομηχανικών Τεχνών σε Εθνικόν Μετσόβιο Πολυτεχνείο.¹⁷² Εκτός όμως από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, ο Δημήτριος Δίγκας συνεργάστηκε και με τον Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή (εικ.8) για τη σύσταση νέου Πανεπιστημίου στη Σμύρνη (Ιωνικού Πανεπιστημίου), το οποίο θα έμπαινε σε λειτουργία το 1920 και θα είχε έδρες Φυσικών επιστήμων, Ανατολικών σπουδών, Οικονομικών και Κοινωνικών σπουδών. Δυστυχώς, παρόλη την ανοικοδόμησή του δεν κατάφερε να ανοίξει ποτέ τις πύλες του, λόγω της Μικρασιατικής Καταστροφής. Από την άλλη πλευρά, η πολιτική που ακολούθησε ο Δημήτριος Δίγκας, έδωσε την αφορμή για να ξεσπάσουν αντιδράσεις στην εκπαίδευση τα επόμενα χρόνια. Όταν οι Φιλελεύθεροι χάσουν τις εκλογές την 1^η Νοεμβρίου 1920, θα υπάρξουν διώξεις των δημοτικιστών, ενώ τα αναγνωστικά αποσύρθηκαν από τα σχολεία με βίαιο τρόπο, προκειμένου το εκπαιδευτικό σύστημα να επανέλθει στη συντηρητική του μορφή. Ο αγώνας του Δημητρίου Δίγκα και των τριών εκπαιδευτικών, δεν θα διαρκέσει για πολύ καιρό, παρά μόνο κατά τη περίοδο που υπήρξε ο ίδιος υπουργός. Τα πράγματα για την εκπαίδευση φάνηκε πως δύσκολα θα άλλαζαν ή θα ανατρέπονταν.¹⁷³

¹⁷⁰ Στο ίδιο. σ.89.

¹⁷¹ Στο ίδιο σ.92.

¹⁷² Αλέξης Δημαράς (1978), «Εκπαίδευση 1913-1941», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ.490.

¹⁷³ Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση. Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, ό.π., σ.93-94.

7. Ιωάννης Βαλαλάς

Εικόνα 9

(Ιωάννης Βαλαλάς, Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης (11/01/1924-06/02/1924). Πηγή: Ιστορικά Καστοριάς: Λόγοι και επιστήμονες της Τουρκοκρατίας (μέρος 4).

7.1 Βιογραφία

Ο Ιωάννης Βαλαλάς είναι ο επόμενος στη σειρά Υπουργός Παιδείας, που διαδέχθηκε τον Δημήτριο Δίγκα στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης. Γεννήθηκε στην Καστοριά το 1875, όταν η πόλη αποτελούσε ακόμη τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για τη ζωή του Μακεδόνα πολιτικού παρά μόνο πως στη νεαρή του ηλικία μετακόμισε από την Καστοριά στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί, σπούδασε στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και στη συνέχεια, συνέχισε με τις σπουδές του στη Νομική Σχολή των Αθηνών. Αφού ολοκλήρωσε τη φοίτησή του εκεί επέστρεψε πίσω στη Μακεδονία και συγκεκριμένα στη Θεσσαλονίκη για να εξασκήσει για πρώτη φορά το επάγγελμά του. Για αρκετά χρόνια εργάστηκε ως δικηγόρος, πριν πάρει την απόφαση να στραφεί στην πολιτική. Ο Ιωάννης Βαλαλάς αναμείχθηκε με την πολιτική πρώτη φορά το 1915. Εκείνη τη χρονιά, εκλέχθηκε δύο φορές βουλευτής στη Φλώρινα.¹⁷⁴ Την πρώτη το Μάιο και τη δεύτερη το

¹⁷⁴Digitalglyptotheque, Ιωάννης Βαλαλάς Καστοριά, https://www.digitalglyptotheque.gr/greece_exhibits/ιωάννης-βαλαλάς-καστοριά/ {προβλήθηκε 26/11/2021}.

Δεκέμβριο του 1915, με τους Εθνικόφρονες του Δημητρίου Γούναρη.¹⁷⁵ Ωστόσο, τα επόμενα χρόνια η πολιτική του καριέρα άλλαξε, όταν ήρθε σε επαφή με το κόμμα των Φιλελευθέρων και τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Γρήγορα ο Ιωάννης Βαλαλάς εντάχθηκε στους κύκλους τους, και έτσι το 1923 εκλέχθηκε βουλευτής Καστοριάς στη Δ΄ Εθνοσυνέλευση. Το μεγαλύτερό του όμως αξίωμα ήρθε το 1924, όταν διαδέχθηκε τον Δημήτριο Δίγκα στο Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης, στο οποίο μάλιστα παρέμεινε για ένα μικρό χρονικό διάστημα από τις 11 Ιανουαρίου 1924 έως τις 6 Φεβρουαρίου 1924. Μετά τη θέση του Υπουργού στο Υπουργείο Παιδείας ανέλαβε το αξίωμα του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας και Θράκης το 1924.¹⁷⁶ Από τη θέση του ως Διοικητής, επιχείρησε να λάβει αυστηρά μέτρα για την έννομη τάξη και την πάταξη της ληστείας. Μάλιστα, ο ίδιος είχε πέσει θύμα σε μια από τις μεγαλύτερες ληστείες εκείνη την εποχή. Στις 10 Απριλίου του 1924, ενώ ταξίδευε με το τρένο από την Αθήνα προς τη Θεσσαλονίκη, στην περιοχή της Λάρισας, κάποιοι ένοπλοι σταμάτησαν το τρένο και αφαίρεσαν μεγάλα ποσά από τους επιβάτες που επέβαιναν σε αυτό.¹⁷⁷ Ο ίδιος θεώρησε αυτό το μοιραίο γεγονός αφορμή για να ληφθούν αυστηρά μέτρα αστυνόμευσης. Ακόμη, το 1924 συνέχισε την πολιτική του σταδιοδρομία κάνοντας στάση και από το Υπουργείο Συγκοινωνίας από τις 7 Νοεμβρίου 1924 έως τις 15 Ιουνίου 1925 για να αναλάβει τη θέση του Υπουργού, με την προσωρινή κυβέρνηση του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου, και από εκεί μεταπήδησε αμέσως μετά, στις 15 Ιουνίου 1925 έως τις 26 Ιουνίου 1925 στο Υπουργείο Γεωργίας για λίγες μέρες πριν ανατραπεί από την Κυβέρνηση του Θεόδωρου Πάγκαλου, στις 25 Ιουνίου 1925. Τα χρόνια που ακολούθησαν ο Ιωάννης Βαλαλάς συνέχισε την καριέρα του ως πολιτικός και εκλέχθηκε το 1928 βουλευτής Καστοριάς και αργότερα Φλώρινας με το κόμμα των Φιλελευθέρων το 1932. Ωστόσο, την ίδια χρονιά διορίστηκε και Υπουργός στο Υπουργείο Γεωργίας από τις 5 Ιουνίου 1932 έως το Νοέμβριο του 1932. Μετά από μερικά χρόνια ο ίδιος επανεκλέχθηκε για τελευταία φορά το 1936 βουλευτής Φλώρινας. Παρά τις βραχύβιες θητείες του στα Υπουργεία, ο Ιωάννης Βαλαλάς αποτέλεσε μία ισχυρή

¹⁷⁵Οι Εθνικόφρονες ήταν το πολιτικό κόμμα του Δημητρίου Γούναρη, που ιδρύθηκε το 1915. Παρουσιάστηκαν στην πολιτική σκηνή της χώρας ως αντίθετη κίνηση στο κόμμα των Φιλελευθέρων του Ελευθερίου Βενιζέλου και παρέμεινε στα πολιτικά δρόμενα της χώρας έως το 1922. Ωστόσο, το 1920 άλλαξε το όνομά του σε «Λαϊκό Κόμμα». Τζιομάκης Χρήστος, *Πολιτικοί Σχηματισμοί στη δεκαετία του 1910: Το κόμμα των Εθνικοφρόνων του Δημητρίου Γούναρη*, Μεταπτυχιακή εργασία, ΕΚΠΑ, 2018, διαθέσιμη στο <https://www.openarchives.gr/aggregator-openarchives/edm/pergamos/000005-uoal%3A2698057> {προβλήθηκε 26/11/2021}.

¹⁷⁶Γιάννη Γκλαρνέτατση, Αφιέρωμα 2012: Ο Ιωάννης Βαλαλάς γενικός διοικητής Μακεδονίας(1924), 8 Απριλίου, 2012, 12:00, Διαθέσιμο στο <https://alterthess.gr/afieroma-2012-o-ioannis-valalas-genikos-dioikitis-makedonias-1924/> {προβλήθηκε 26/11/2021}.

¹⁷⁷Iellada, Στις 10 Απριλίου 1924 γίνεται η πρώτη ληστεία τρένου στην Ελλάδα, <https://www.iellada.gr/istoria/stis-10-apriliou-1924-ginetai-i-proti-listeia-trenoy-stin-ellada> {προβλήθηκε 26/11/2021}.

προσωπικότητα και θεωρήθηκε σπουδαίος πολιτικός. Πέθανε τον Ιούλιο του 1945 και η συνεισφορά του τιμήθηκε μετά το θάνατό του με μνημείο, που φέρει την προτομή του και στολίζει ακόμη και σήμερα τη πόλη της Καστοριάς (εικ.10).¹⁷⁸

Εικόνα 10

(Προτομή του Ιωάννη Βαλαλά, γλυπτό από μάρμαρο και βρίσκεται σε κεντρική πλατεία στην Καστοριά. Πηγή: Δημόσια Γλυπτά Ελλάδας).

7.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος

1915	Βουλευτής
1923	Βουλευτής
11/1/1924 – 6/2/1924	Υπ. Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως
1924	Γενικός Διοικητής Θεσσαλονίκης
7/11/1924 – 15/6/1925	Υπ. Συγκοινωνιών
15/6/1924 – 26/6/1925	Υπ. Γεωργίας
1928	Βουλευτής
1932	Βουλευτής

¹⁷⁸Digitalglyptotheque, Ιωάννης Βαλαλάς Καστοριά, https://www.digitalglyptotheque.gr/greece_exhibits/ιωάννης-βαλαλάς-καστοριά/ {προβλήθηκε 26/11/2021}.

7.3 Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης.

Ο Ιωάννης Βαλαλάς ανέλαβε το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης σε μία περίοδο, κατά την οποία στα Ελληνικά πράγματα επικρατούσε μια πρωτοφανής για τα δεδομένα της χώρας πολιτική αναταραχή. Η περίοδος αυτή της αστάθειας διήρκησε από το 1922 έως το 1928 και προκλήθηκε με κυριότερη αφορμή την Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Η Ελλάδα, στο διάστημα αυτό είδε να αλλάζουν δέκα πρωθυπουργίες, να γίνονται έντεκα πραξικοπήματα και συνολικά να διαδέχονται η μία την άλλη τριάντα τέσσερις κυβερνήσεις, χωρίς να μπορεί καμία να παραμείνει για μεγάλο χρονικό διάστημα στην εξουσία. Ο Ιωάννης Βαλαλάς αποτέλεσε έναν από τους εικοσιπέντε Υπουργούς Παιδείας, που πέρασαν από το Υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης. Την περίοδο αυτή, το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα είχε καταρρεύσει.¹⁷⁹ Ο αναλφαβητισμός είχε ανέβει κατακόρυφα σε όλη τη χώρα λόγω των εισροών των προσφύγων. Επίσης, ήταν μεγάλο πρόβλημα, πως αρκετοί από τους πρόσφυγες ήταν αλλόγλωσσοι. Ακόμη, τα σχολεία ήταν ανεπαρκή για να εντάξουν τόσο μεγάλο αριθμό προσφύγων και οι δάσκαλοι ήταν ελάχιστοι και χωρίς κατάρτιση για να διδάξουν. Ένα ακόμη ζήτημα που ταλαιπωρούσε τη χώρα υπήρξε το γλωσσικό ζήτημα, το οποίο συνέχιζε να διχάζει και να διαχωρίζει τους εκπαιδευτικούς. Κάτω από αυτές τις συνθήκες οι Υπουργοί Παιδείας που διαδέχονταν ο ένας τον άλλο, συνεχώς αναιρούσαν τα νομοσχέδια του προηγούμενου, με αποτέλεσμα να υπάρχει μια στασιμότητα στα εκπαιδευτικά πράγματα. Ο Ιωάννης Βαλαλάς πήρε τη σκυτάλη από τον Ανδρέα Χατζηκυριάκο, της κυβέρνησης του Στυλιανού Γονατά. Ο ίδιος παρέμεινε για ελάχιστο χρονικό διάστημα στη θέση του Υπουργού, μόλις ένα μήνα από τις 11 Νοεμβρίου που ανέλαβε η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου έως την παραίτησή του στις 6 Φεβρουαρίου 1924, λόγω της αντιπαράθεσής του με τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, σχετικά με το Πολιτειακό ζήτημα.¹⁸⁰ Σε αυτό το σύντομο χρονικό διάστημα, στο Υπουργείο δεν κατάφερε κάποιος σπουδαίο επίτευγμα όπως οι προκάτοχοί του, όμως αποδείχθηκε ένα ισχυρός δημοτικιστής υπουργός, ο οποίος έδωσε μάχες για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία, για μία μεταρρυθμιστική παιδαγωγική και για την επικράτηση της Νέας Αγωγής. Στήριξε το έργο των νέων δημοτικιστών Μ. Κουντουρά, Μ. Παπαμαύρου και Ρόζας Ιμβριώτη.¹⁸¹

¹⁷⁹Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας, σ.138.

¹⁸⁰Στο ίδιο. σ.139.

¹⁸¹Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το "Ανακοπτόμενο Άλμα" Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, (επιμέλεια) Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.174-175.

8. Κωνσταντίνος Γόντικας

Εικόνα 11

(Κωνσταντίνος Γόντικας, Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας (4/6/1928-2/1/1930), Πηγή: Μηχανή του Χρόνου Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που έκανε υποχρεωτική την εξαχρονη εκπαίδευση, την εποχή που οι Έλληνες, σε μεγάλο ποσοστό, δεν ήξεραν να διαβάσουν).

8.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Κωνσταντίνος Γόντικας γεννήθηκε στα Μαγούλιανα (Γορτινίας) στην Αργολίδα το 1870. Όσον αφορά τα παιδικά του χρόνια δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες. Πατέρας του Κωνσταντίνου Γόντικα, ήταν ο Βασίλειος Γόντικας και αδελφός του ο Δημήτριος Γόντικας. Ο Δημήτριος Γόντικας (1888-1967), σπούδασε Νομική στην Αθήνα και εργάστηκε ως δικηγόρος στον Πύργο Ηλείας. Όπως και ο αδελφός του έτσι και αυτός υπήρξε σπουδαίος πολιτικός που αναμίχθηκε με το κόμμα των Φιλελευθέρων. Στη πολιτική του καριέρα έφτασε μάλιστα ακόμη και στο αξίωμα του πρόεδρου της Βουλής το 1950-1952. Από την άλλη, ο Κωνσταντίνος Γόντικας αποφοίτησε από τη Νομική Σχολή της Αθήνας το 1893, και από εκείνη τη χρονιά έως το 1909 άσκησε τη δικηγορία στον Πύργο Ηλείας. Ο Κωνσταντίνος Γόντικας, όμως πέρα από τις ικανότητές του ως δικηγόρος ξεχώρισε και για την ανδρεία του στον πόλεμο.¹⁸² Το 1897 με αφορμή τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο υπηρέτησε με το αξίωμα του Έφεδρου Ανθυπολοχαγού στις μάχες των Ελλήνων. Η ανδρεία του αυτή, συνεχίστηκε στους δύο

¹⁸²Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, <https://www.piop.gr/el/istoriko-arxeio/~media/Files/IA/arxeiakessylloges/αρχειο%Κωνστασντίνου%20B%Γόντικα.pdf> {πρόσβαση 1/12/2021}.

Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913), αλλά και κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, όταν υπηρέτησε στο σώμα του πυροβολικού. Η συμμετοχή του στις στρατιωτικές επιχειρήσεις της Ελλάδας, του χάρισαν το τιμητικό τίτλο του Έφεδρου Λοχαγού το 1916. Ο Κωνσταντίνος Γόντικας, παράλληλα με την πατριωτική του δράση στον ένοπλο αγώνα έδωσε και εσωτερικές μάχες στην πολιτική σκηνή της χώρας. Η πρώτη του ανάμιξη με την πολιτική έγινε στις εκλογές τις 28 Νοεμβρίου 1910, όταν έθεσε υποψηφιότητα και εκλέχθηκε βουλευτής Αχαΐοηλίδος με το κόμμα των Φιλελευθέρων.¹⁸³ Την χρονιά εκείνη, ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με τον Ελευθέριο Βενιζέλο και οι δύο άνδρες ανέπτυξαν μία ισχυρή φιλία. Τα επόμενα χρόνια συνέχισε να εκλέγεται βουλευτής με του Φιλελευθέρους, στις 12 Μαρτίου 1912 και στις 15 Μαΐου 1915. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της βουλευτικής του θητείας διετέλεσε και πρόεδρος της κοινοβουλευτικής επιτροπής και εισηγητής της επιτροπής που συντάχθηκε για με την αναθεώρηση του Συντάγματος του 1911. Η πολιτική του σταδιοδρομία συνεχίστηκε το 1918, όταν υπήρξε μέλος της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής της Βουλής, που αφορούσε τη σύνταξη σχεδίων και διοικητικών κωδικών. Ενώ, το Μάιο του 1920, ανέλαβε το ρόλο του εισηγητή νομοσχεδίου «Περί Ανωνύμων Εταιριών». Η σχέση του με τον λαό και με την πολιτική, αναπτύχθηκε τόσο πολύ, που από το 1923 έως το 1928, συνέχισε να εκλέγεται βουλευτής Ηλείας.¹⁸⁴ Ο πρώτος του μεγάλος τίτλος ήρθε το 1923, όταν εκλέχθηκε Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης από τις 3/4/1923 έως 18/10/1923 και παράλληλα Υπουργός Υγιεινής και Αντιλήψεως από τις 25/8/1923 έως τις 18/10/1923 με την Κυβέρνηση Στυλιανού Γονατά. Στη συνέχεια, ακολούθησε το Υπουργείο Συγκοινωνιών στις 29/9/1923. Την επόμενη χρονιά ο Κωνσταντίνος Γόντικας εκλέχθηκε για ακόμη μια φορά βουλευτής Αχαΐοηλίδος και ανέλαβε χρέη προέδρου της κοινοβουλευτικής επιτροπής για την προστασία της σταφίδας. Την ίδια χρονιά έλαβε θέση δίπλα στον Ελευθέριο Βενιζέλο από τις 11/1/1924 στο Υπουργείο Στρατιωτικών και συνέχισε σε αυτό με την κυβέρνηση του Γεωργίου Καφαντάρη από τις 6/2/1924 έως 12/3/1924 και του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου από τις 9/3/1925 έως τις 26/6/1925, όταν παραιτήθηκε λόγω του πραξικοπήματος του Θεόδωρου Πάγκαλου.¹⁸⁵ Ωστόσο, στο διάστημα αυτό έως το 1927 ο Κωνσταντίνος Γόντικας υπήρξε

¹⁸³ Δέσποινα Τσίντζα, *Ο Υπουργός Παιδείας Κωνσταντίνος Β. Γόντικας και οι μεταρρυθμιστικές του προσπάθειες: Από τα νομοσχέδια του 1923 στη μεταρρύθμιση του 1929*, Μεταπτυχιακή εργασία, Φιλοσοφική σχολή Απθ, Θεσσαλονίκη, 2019, σ.31-32. Διαθέσιμο στο <http://ikee.lib.auth.gr/record/306031/files/GRI-2019-24880.pdf> {πρόσβαση 1/12/2021}.

¹⁸⁴ Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, <https://www.piop.gr/el/istoriko-arxeio/~media/Files/IA/arxeiakes-syloges/αρχειο%Κωνσταντίνου%20B%Γόντικα.pdf> {πρόσβαση 1/12/2021}.

¹⁸⁵ Δέσποινα Τσίντζα, *Ο Υπουργός Παιδείας Κωνσταντίνος Β. Γόντικας και οι μεταρρυθμιστικές του προσπάθειες: Από τα νομοσχέδια του 1923 στη μεταρρύθμιση του 1929*, Μεταπτυχιακή εργασία, Φιλοσοφική σχολή Απθ, Θεσσαλονίκη, 2019, σ.31-32. Διαθέσιμο στο <http://ikee.lib.auth.gr/record/306031/files/GRI-2019-24880.pdf> {πρόσβαση 1/12/2021}.

μέλος της κοινοβουλευτικής Επιτροπής για τα θέματα του Υπουργείου Συγκοινωνιών που σχετιζόταν με την ύδρευση.¹⁸⁶ Το 1928 με την άνοδο του Ελευθερίου Βενιζέλου ξανά στην εξουσία ανέλαβε το Υπουργείο Παιδείας με τη νέα του ονομασία «Υπουργείο Θρησκευμάτων και Παιδείας» από τις 4/7/1928 έως τις 2/1/1930 (εικ.12). Ως υπουργός παιδείας έμεινε γνωστός για το μεταρρυθμιστικό του έργο. Όμως, εκτός από το Υπουργείο Παιδείας, ανέλαβε και άλλα τρία Υπουργεία στις 26/8/1928, πήρε τη θέση του Υπουργού Στρατιωτικών και από τις 3/10/1928 το ¹⁸⁷Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και το Υπουργείο Ναυτικών. Το 1930, άφησε τα αξιώματά του και τις θέσεις του και μετά τις εκλογές ανέλαβε τη διοίκηση της νέας Αγροτικής Τράπεζας (ΑΤΕ) από τις 10/1/1930 έως το Μάρτιο του 1935, οπότε αποσύρθηκε από την ενεργό δράση του ύστερα από πρόβλημα υγείας. Στις 29/4/1923, έγινε μέλος του Ανώτατου Οικονομικού Συμβουλίου (Α.Ο.Σ.) έως το 1935. Η λαμπρή του πολιτική καριέρα τερματίστηκε μετά από δύο μόλις χρόνια, με το θάνατό του στις 13/11/1937. Ο Πελοποννήσιος πολιτικός, είχε αποκτήσει πέντε παιδιά με τη σύζυγό του Αφροδίτη: την Χριστίνα, τον Βασίλη, τον Γιώργο, τον Παναγιώτη και τον Χαρίλαο. Ενώ, ο ίδιος αποτέλεσε έναν σπουδαίο πολιτικό ιδιαίτερα στο Υπουργείο Παιδείας, φέροντας τη μεταρρύθμιση του 1929, την οποία συνέχισε ο διάδοχός του Γεώργιος Παπανδρέου.¹⁸⁸

8.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος

1910	Βουλευτής
1912	Βουλευτής (Φιλελεύθερους)
1915	Βουλευτής (Φιλελεύθερους)
1923 – 1928	Βουλευτής
3/4/1923 – 18/10/1923	Υπ. Εκκλησιαστικών

¹⁸⁶Στο ίδιο, σ.32.

¹⁸⁷Στο ίδιο, σ.33.

¹⁸⁸Το Βήμα, Γιάννης Μαρίνος, 24 Νοεμβρίου 2008, 23:36, Διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/enas-agnwstos-politikos/> {πρόσβαση 1/12/2021}.

	και Δημοσίας Εκπαιδύσεως
25/8/1923 – 18/10/1923	Υπ. Υγιεινής και Αντιλήψεως
1923	Υπ. Συγκοινωνιών
11/1/1924 – 12/3/1924	Υπ. Στρατιωτικών
1924 – 1927	Μέλος Κοινοβουλευτικής Επιτροπής
4/7/1928 – 2/1/1930	Υπ. Θρησκευμάτων και Παιδείας
26/8/1928 – 2/1/1930	Υπ. Στρατιωτικών
3/10/1928 – 2/1/1930	Υπ. Εθνικής Οικονομίας
3/10/1928 – 2/1/1930	Υπ. Ναυτικών

8.3 Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση 1928-1932

Ο Κωνσταντίνος Γόντικας ανέλαβε το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Παιδείας μετά τις εκλογές στις 19 Αυγούστου 1928. Είναι η τελευταία μεγάλη διακυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, μετά από τις πολύχρονες διαταραχές που είχαν ξεσπάσει στη διακυβέρνηση της Ελλάδα μέσα στο διάστημα 1920-1928. Στο διάστημα αυτό, άλλαξαν τριάντα τρεις κυβερνήσεις και είκοσι πέντε Υπουργοί Παιδείας. Ο Κωνσταντίνος Γόντικας κράτησε τη θέση του για δύο χρόνια στο Υπουργείο, φέρνοντας μία σταθερότητα στα πολιτικά πράγματα για λίγα χρόνια.¹⁸⁹ Το έργο που κλήθηκε να αναλάβει στην εκπαίδευση φάνταζε δύσκολο, καθώς ο αναλφαβητισμός μάστιζε ολόκληρη τη χώρα και το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα ήταν παραμελημένο από τις βραχύβιες κυβερνήσεις. Το όραμα του νέου Υπουργού Παιδείας ήταν να γίνουν ριζικές αλλαγές στην εκπαίδευση.¹⁹⁰ Πίσω από τα μεταρρυθμιστικά σχέδια του Κωνσταντίνου Γόντικα, ήταν δύο μεγάλοι εκπαιδευτικοί: ο Ευάγγελος Κακούρος (**εικ.13**) και ο Μίλτος Κουντουράς (**εικ.14**). Ενώ ο ίδιος πίστευε πως για να καταφέρει να αλλάξει η εκπαίδευση, πρωτίστως έπρεπε να επιφέρει αλλαγές στον προσανατολισμό της, ο οποίος είχε παραμείνει για χρόνια στάσιμος και δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις εξελίξεις της

¹⁸⁹Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg,σ.125.

¹⁹⁰Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας,σ.147.

κοινωνίας. Με αποτέλεσμα το σχολείο να μην παρέχει στους μαθητές τα απαραίτητα εφόδια. Το παλαιό σύστημα εκπαίδευσης έμεινε προσκολλημένο σε έναν μονοδιάστατο κλασικισμό, κάτι το οποίο άφηγε έξω από την εκπαίδευση τα χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα με αποτέλεσμα πολλοί μαθητές να το εγκαταλείπουν σταδιακά. Ο Κωνσταντίνος Γόντικας επιχείρησε να εξαλείψει τον αναλφαβητισμό, την μονολιθικότητα και την πνευματική στασιμότητα από όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Τόσο ο ίδιος, όσο και ο Ελευθέριος Βενιζέλος προεκλογικά είχαν μιλήσει για το σύγχρονο σχολείο, το οποίο έπρεπε να προσαρμοστεί στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και να παρέχει μαζί με τη μόρφωση και άλλα χρήσιμα προσόντα στους μαθητές για την μετέπειτα ζωή τους. Ο Κωνσταντίνος Γόντικας επιχείρησε κατά τη διάρκεια της θητείας του στο Υπουργείο Παιδείας να δώσει μια τεχνοεπαγγελματική κατεύθυνση στην εκπαίδευση, παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο ευκαιρίες και σε όλους τους μαθητές.¹⁹¹ Επίσης, μέσα από την εκπαιδευτική του πολιτική ενίσχυε και την ιδεολογία τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των μαθητών, απομακρύνοντάς τους από την αριστερά και τον συντηρητισμό και φέρνοντάς τους κοντά στις ιδέες των φιλελευθέρων. Για να καταφέρει όμως τους στόχους του αυτούς, η εκπαιδευτική του πολιτική στόχευσε σε ριζικές αλλαγές σε όλους τους τομείς: στους εκπαιδευτικούς, το σχολικό δίκτυο, τα βιβλία, τη γλώσσα, την εκπαίδευση των γυναικών και τα άτομα με αναπηρία.¹⁹² Η μεγαλύτερή του καινοτομία υπήρξε η δημιουργία ενός νέου σχολικού δικτύου, το οποίο είχε στόχο να προετοιμάσει τους μαθητές για τον κοινωνικό και επαγγελματικό βίο. Στις 2 Απριλίου του 1929 υπέβαλε στην Βουλή 14 νομοσχέδια (**εικ.15**), τα οποία αργότερα έγιναν και νόμοι του κράτους.¹⁹³ Για να επιφέρει γρήγορα το επιθυμητό αποτέλεσμα στην εκπαίδευση, πρωταρχικός του στόχος υπήρξε η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών. Για αυτό, επικεντρώθηκε στην κατάρτισή τους και ενίσχυσε το ρόλο τους. Επίσης, έδωσε προνόμια και υποτροφίες για σπουδές στο εξωτερικό. Παράλληλα, αύξησε τα Διδασκαλεία όλων των βαθμίδων σε όλη τη χώρα. Πιο συγκεκριμένα, αναβάθμισε τα Διδασκαλεία της Μέσης Εκπαίδευσης από ένα έτος σε δύο, όπου στο πρώτο έτος φοίτησης οι εκπαιδευτικοί παρακολουθούν μαθήματα ειδικότητας, ενώ στο δεύτερο έτος ασκούσαν πρακτική.¹⁹⁴ Οι δάσκαλοι έπρεπε να αποκτήσουν γνώση πάνω στη νέα παιδαγωγική για αποτελεσματικότερη μάθηση. Από την πλευρά των μαθητών ο Κωνσταντίνος Γόντικας πίστευε ακράδαντα πως η εκπαίδευση έπρεπε να ξεκινάει από την νηπιακή ηλικία των παιδιών.

¹⁹¹ Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το "Ανακοπτόμενο Άλμα" Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, [επιμέλεια] Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.129.

¹⁹² Στο ίδιο, σ.130.

¹⁹³ Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα: Gutenberg, σ.101.

¹⁹⁴ Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, ό.π.,σ.135.

Αυτό τον έκανε να ενισχύσει το ρόλο της προσχολικής αγωγής. Ίδρυσε Νηπιαγωγεία και Διδασκαλεία Νηπιαγωγών σε ολόκληρη τη χώρα.¹⁹⁵ Όρισε υποχρεωτική για όλα τα παιδιά διετή φοίτηση με το Άρθρο 1 του νόμου Ν.4397/1929 «Περί στοιχειώδους εκπαίδευσης». Ενώ τα Διδασκαλεία Νηπιαγωγών μετατράπηκαν στα τέσσερα έτη φοίτησης.¹⁹⁶ Στη συνέχεια, ο Κωνσταντίνος Γόντικας έδωσε βάση στην αλλαγή του εκπαιδευτικού δικτύου, με το νόμο Ν.4397/1929 στις 16/8/1929 «Περί στοιχειώδους εκπαίδευσης». Όρισε εκτός από το διετές Νηπιαγωγείο και το Δημοτικό εξαετές και υποχρεωτικό, με το Άρθρο 2.¹⁹⁷ Ακόμη, άλλαξε τη γλώσσα διδασκαλίας στη δημοτική και αύξησε τον αριθμό των σχολικών συγγραμμάτων. Για πρώτη φορά πρόσθεσε στο σχολικό πρόγραμμα την Φυσική Αγωγή και ίδρυσε Διδασκαλεία Φυσικής Αγωγής για γυμναστές στην εκπαίδευση.¹⁹⁸ Επίσης, έκανε τα σχολεία μικτά, όπου αυτό ήταν εφικτό και σχετικά με τη σχολική γνώση επιχείρησε να στραφεί το πρόγραμμα σπουδών πιο κοντά στον ρεαλισμό και να ξεφύγει από τα αυστηρά πλαίσια του συντηρητικού σχολείου και το ρομαντικό του υπόβαθρο. Σύμφωνα με τις μεταρρυθμίσεις του Κωνσταντίνου Γόντικα στο σχολικό δίκτυο, οι απόφοιτοι μαθητές του Δημοτικού σχολείου είχαν τις απαραίτητες γνώσεις για να συνεχίσουν τις σπουδές τους στις επόμενες βαθμίδες.¹⁹⁹ Με το νόμο Ν.4373/1929 «Περί διαρρυθμίσεων Μέσης Εκπαιδύσεως», οι επιλογές που είχαν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ήταν οι εξής: Ένα διττό επαγγελματικό δίκτυο στο οποίο από την μία οι μαθητές χωρίς εξετάσεις είχαν την δυνατότητα να φοιτήσουν σε κάποια από τις πολλές κατώτερες επαγγελματικές σχολές διετούς ή τριετούς φοίτησης όσον αφορά τα αγόρια, ενώ από την άλλη τα κορίτσια είχαν την επιλογή να φοιτήσουν στο Ανώτερο Παρθενγωγείο. Από την άλλη υπήρχε και η επιλογή των εξετάσεων αν κάποιος ήθελε να συνεχίσει σε κάποιο εξαετές Γενικό Γυμνάσιο ή Πρακτικό Λύκειο. Όμως, παρόλο που η διδασκαλία των μαθημάτων στα Δημοτικά σχολεία ήταν στη δημοτική γλώσσα, οι εξετάσεις για την εισαγωγή στο Γυμνάσιο απαιτούσαν τη γνώση και της καθαρεύουσας. Επιπλέον, αν σε κάποια πόλη υπήρχαν Γυμνάσιο και Πρακτικό Λύκειο ο νόμος Ν.4373/1929 (Άρθρο 13), συγχωνεύονται με όνομα: Σχολή Μέσης Εκπαιδύσεως. Αλλά, μία ακόμη καινοτομία της εποχής ήταν η δημιουργία πειραματικών σχολείων στα Πανεπιστήμια της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας με

¹⁹⁵Στο ίδιο, σ. 136.

¹⁹⁶Στο ίδιο, σ. 161.

¹⁹⁷Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας,σ.156.

¹⁹⁸Στο ίδιο, σ. 149.

¹⁹⁹Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, ό.π.,σ.137.

το νόμο Ν.4375/1929, για την εφαρμογή καινοτόμων μεθόδων στην εκπαίδευση. Ενώ από την άλλη με το νόμο Ν.4373 (Άρθρο 1), καταργεί τα Ελληνικά σχολεία.²⁰⁰

8.4 Παράρτημα Πίνακα Εκπαιδευτικού Δικτύου 1929-1930

Προσχολική	Πρωτοβάθμια	Μέση Εκπαίδευση		Τριτοβάθμια
Νηπιαγωγείο, 2 έτη (Υποχρεωτικό)	Δημοτικό, 6 έτη (Υποχρεωτικό)	Πρακτικό Λύκειο, 6 έτη (Εισαγωγή με εξετάσεις)	Κατώτερες σχολές, 3-4 έτη (Εισαγωγή χωρίς εξετάσεις)	Πανεπιστήμιο, 4 έτη (Εισαγωγή με εξετάσεις)
		Γυμνάσιο, 6 έτη, (Εισαγωγή με εξετάσεις)	Ανώτερο Παρθεναγωγείο, 4 έτη (κορίτσια) (Εισαγωγή χωρίς εξετάσεις)	

Ο Κωνσταντίνος Γόντικας, κατά τη διάρκεια της θητείας του στο Υπουργείο Παιδείας έδωσε μεγάλη έμφαση και στην εκπαίδευση των γυναικών. Αρχικά, αύξησε σε μεγάλο βαθμό τον αριθμό των Γυμνασίων Θηλέων σε όλη τη χώρα.²⁰¹ Επίσης, τα τριτάξια Σχολεία Θηλέων έγιναν Ανώτερα Παρθεναγωγεία. Ενώ, παράλληλα το πτυχίο που δινόταν έγινε ισάξιο με το πτυχίο του Γυμνασίου, χωρίς όμως να παρέχει πρόσβαση στο Πανεπιστήμιο. Οι γυναίκες επί της ουσίας, απέκτησαν σχεδόν ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση με τους άνδρες. Ο αριθμός των εισακτέων γυναικών στην εκπαίδευση αυξήθηκε και ιδρύθηκαν περισσότερα Διδασκαλεία Νηπιαγωγών. Ακόμη, μπορούσαν να παρακολουθήσουν μικτά σχολεία, Διδασκαλεία Θηλέων και Νυχτερινά Σχολεία. Στόχος του Κωνσταντίνου Γόντικα ήταν να κάνει τις γυναίκες καλές μητέρες και νοικοκυρές. Στον τομέα της Ειδικής Αγωγής φρόντισε και για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Ειδικότερα με το νόμο Ν 4397 στο κεφάλαιο Ε' αναφέρθηκε στην ίδρυση Δημοτικών σχολείων για τα άτομα με αναπηρία και ειδικές τάξεις στα σχολεία που ήταν απαραίτητες.²⁰² Αλλά και μέριμνα για τους μεσήλικες αναλφάβητους με την ίδρυση Νυχτερινών σχολείων

²⁰⁰Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π., σ.149.

²⁰¹Σπύρος Κάντας, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 και το ημιγυμνάσιο Λεύκιμης. Λόγοι που οδήγησαν στη μεταρρύθμιση του 1929*, Διαθέσιμο στο <https://ejournals.e-publishing.ekt.gr/index.php/ieim/article/viewFile/24853/20651> {πρόσβαση 21/12/2021}.

²⁰²Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, ό.π.,σ.155.

σύμφωνα με το νόμο Ν. 4397 (Άρθρο 12).²⁰³ Επίσης, στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ο Κωνσταντίνος Γόντικας δεν επέφερε σημαντικές αλλαγές. Αναβάθμισε όμως κάποιες σχολές όπως ήταν η Γεωπονική σχολή των Αθηνών. Πιο συγκεκριμένα, η Γεωπονική από Ανωτέρα έγινε Ανώτατη με το νόμο Ν.3894/1929 (ΦΕΚ 55) και επίσης ίδρυσε και το Κολλέγιο Αθηνών με το νόμο Ν. 3776/1929. Ακόμη, στα σχολικά βιβλία έδωσε ελευθερία στη συγγραφή τους και αύξησε τον αριθμό τους με το νόμο Ν.5045/1930.«Περί σχολικών βιβλίων».²⁰⁴ Ωστόσο, μεγάλη καινοτομία αποτέλεσε για την εκπαιδευτική του μεταρρύθμιση και η πρόνοια που έδειξε για την υγιεινή στα σχολεία και η κοινωνική πολιτική που ακολούθησε με σκοπό να καταπολεμήσει την παιδική θνησιμότητα. Για αυτό το λόγο, έδωσε μεγάλη σημασία στην καθαριότητα και την υγιεινή των μαθητών αλλά και των σχολείων. Επίσης, με το νόμο Ν.3940/1929 ιδρύει το Ταμείο Νοσηλείας Σπουδαστών και με διάταγμα στις 19 Ιουλίου 1930 (ΦΕΚ 246) «Περί οργάνωσης και λειτουργίας ταμείου νοσηλείας των σπουδαστών, ιατροφαρμακευτική συνδρομή και περίθαλψη των σπουδαστών για τη μέριμνα των φοιτητών».²⁰⁵ Τέλος τα νομοσχέδια του Κωνσταντίνου Γόντικα αποτελούν την αρχή ενός μεταρρυθμιστικού έργου στην εκπαίδευση με σκοπό τη θεμελίωση του Αστικού σχολείου που συνέχισε έως το 1932 ο Γεώργιος Παπανδρέου. Τα νομοσχέδια του Κωνσταντίνου Γόντικα θεσπίστηκαν στην εκπαίδευση και λειτούργησαν μέχρι την Δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά το 1936. Οι στόχοι που έθεσε στην εκπαίδευση αντιπροσώπευαν τις κοινωνικές διαστάσεις της εποχής. Διότι για πρώτη φορά δεν επικεντρώθηκαν στην εθνική και θρησκευτική διαπαιδαγώγηση αλλά στην προπαρασκευή των μαθητών για την κοινωνική ζωή και τις ίσες ευκαιρίες τους μαθητές.²⁰⁶ Ο νόμος Ν.4229 (Ιδιώνυμο) που θεσπίζεται την περίοδο εκείνη περιόρισε αρκετά τις αριστερές πεποιθήσεις από το σχολείο. Το νέο σχολικό δίκτυο έδωσε αρκετές ευκαιρίες στους μαθητές, ωστόσο δεν έλλειψαν και οι αντιδράσεις στους εκπαιδευτικούς κύκλους.²⁰⁷ Ο Δημήτριος Γληνός αντιτάχθηκε στα μέτρα του Κωνσταντίνου Γόντικα με 13 άρθρα που έγραψε στην εφημερίδα «Ακρόπολις», μέσα στα οποία ανέφερε πως τα νέα μέτρα για την εκπαίδευση είχαν περισσότερο θεωρητικό παρά πρακτικό χαρακτήρα και παρόλο που ο επιφανειακός τους στόχος ήταν η εξάλειψη του κλασικισμού και η ανάδειξη

²⁰³Στο ίδιο, σ.147.

²⁰⁴Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π., σ.160.

²⁰⁵Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, ό.π.,σ.162-163.

²⁰⁶Στο ίδιο, σ.128.

²⁰⁷Στο ίδιο, σ.158.

των πρακτικών σχολών, η πολιτική τους απέφερε αντίθετα αποτελέσματα στην εκπαίδευση με αποτέλεσμα να γίνει πιο αυταρχική από πριν.²⁰⁸

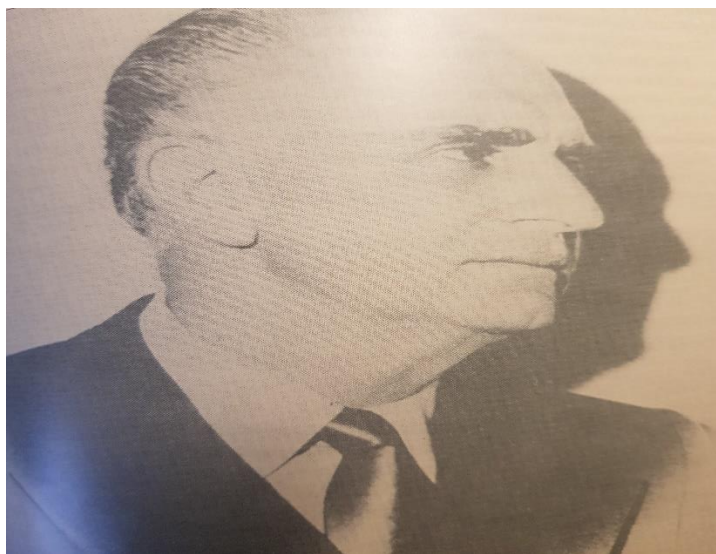
8.5 Πίνακας Νομοσχεδίων του 1929.²⁰⁹

- Περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Ν. 4397/16/8/1928
- Περί Διαρρυθμίσεως των σχολείων Μέσης Εκπαιδύσεως Ν. 4373/18/8/1929
- Περί Διδασκαλείων Δημοτικής Εκπαιδύσεως
- Περί Διδασκαλείων Νηπιαγωγών
- Περί Ιδρύσεως Διδασκαλείων Οικοκυρικής Εκπαιδύσεως
- Περί Επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαιδύσεως
- Περί Ανεγέρσεως Διδακτηρίων
- Περί Σωματικής Αγωγής
- Περί Διαρρυθμίσεως Ιερατικών Σχολών
- Περί Ιδρύσεως Πειραματικών Σχολείων
- Περί Μεταρρυθμίσεως του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαιδύσεως Ν.4373 13/8/1929

²⁰⁸Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π., σ.151.

²⁰⁹Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το “Ανακοπτόμενο Άλμα” Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, [επιμέλεια] Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα, Μεταίχμιο, 2019, σ.194.

9. Γεώργιος Παπανδρέου

Εικόνα 26

(Γεώργιος Παπανδρέου Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας (Από 2/1/1930 έως 26/5/1932). Πηγή: Σήφης Μπουζάκης, Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932), Αθήνα, Gutenberg,2016, σ.133).

9.1 Βιογραφία

Ο Γεώργιος Παπανδρέου αποτέλεσε έναν από τους σημαντικότερους Υπουργούς Παιδείας κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Ελευθερίου Βενιζέλου. Γεννήθηκε στις 13 Φεβρουαρίου του 1888 στο Καλέντζι της Αχαΐας, στο χωριό Αγία Μαρίνα. Ήταν γιός του ιερέα παπά-Ανδρέα Σταυρόπουλου και της Παγώνας. Η μητέρα του Γεωργίου Παπανδρέου πέθανε, όταν ο ίδιος βρισκόταν σε νεαρή ηλικία. Επίσης, είχε άλλα δύο αδέρφια, έναν μεγαλύτερο αδελφό τον Νικόλαο και μία μικρότερη αδερφή την Μαγδαληνή.²¹⁰ Τα πρώτα χρόνια της ζωής του τα έζησε στο χωριό του, όπου φοίτησε στο τετρατάξιο σχολείο και από εκεί στο Σχολαρχείο Χαλανδρίτσας. Μετά, συνέχισε τις σπουδές του στο Β΄ Γυμνάσιο Πάτρας, όταν μετακόμισε με την οικογένειά του στην Πάτρα. Το έτος 1901 σημάδεψε τη ζωή του, καθώς εκείνη τη χρονιά έχασε τη μικρότερη αδερφή του (λόγω ασθένειας) και άλλαξε το επίθετό του από Σταυρόπουλος σε Παπανδρέου. Το 1904, ο Γεώργιος Παπανδρέου ολοκλήρωσε τις σπουδές του στο Γυμνάσιο και γράφτηκε στη Νομική Σχολή των Αθηνών. Το 1907, όντας φοιτητής της Νομικής Σχολής, πήρε μέρος σε απαγορευμένη διαδήλωση και προφυλακίστηκε για είκοσι

²¹⁰Σαν Σήμερα, <https://www.sansimera.gr/biographies/15> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

επτά ημέρες. Στο τομέα των σπουδών του αρίστευσε στη Νομική και κέρδισε υποτροφία στο Βερολίνο για μεταπτυχιακές σπουδές στις Πολιτικές και Οικονομικές Επιστήμες, το έτος 1909 έως το 1911. Την περίοδο εκείνη, ο Γεώργιος Παπανδρέου διετέλεσε και εκπρόσωπος των Ελλήνων φοιτητών της Γερμανίας και ήρθε σε επαφή για πρώτη φορά με τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Η σχέση των δύο ανδρών αναπτύχθηκε περισσότερο τα επόμενα χρόνια μετά το τέλος των δύο Βαλκανικών πολέμων (1912-1913). Ο Γεώργιος Παπανδρέου πήρε μέρος το 1912 στον πρώτο Βαλκανικό πόλεμο, διακόπτοντας τις σπουδές του στη Γερμανία για να στρατευτεί. Το 1913 παντρεύτηκε την πρώτη του γυναίκα την Σοφία Μινέικο. Ενώ τον επόμενο χρόνο ολοκληρώνοντας τις σπουδές του στο Βερολίνο, επέστρεψε στην Ελλάδα και εντάχθηκε αμέσως στο κόμμα των Φιλελευθέρων.²¹¹ Ο Γεώργιος Παπανδρέου υπήρξε στενός συνεργάτης του Ελευθερίου Βενιζέλου στην κυβέρνηση της Εθνικής Αμύνης και τον ακολούθησε στη Θεσσαλονίκη.²¹² Το 1915 διορίστηκε Νομάρχης στη Λέσβο και το 1916 έγινε Διευθυντής στο πολιτικό γραφείο του Ελευθερίου Βενιζέλου. Η δράση του και η επιρροή του στους κύκλους των Φιλελευθέρων του Βορειοανατολικού Αιγαίου δε σταμάτησε εκεί, αλλά συνεχίστηκε και το 1917 διορίζεται Γενικός Διοικητής Αιγαίου με έδρα στο νησί της Χίου, μετά το τέλος του πολέμου. Το 1919, ενώ ακόμη κατείχε τη θέση αυτή απέκτησε το πρώτο του παιδί, τον Ανδρέα Παπανδρέου, με την γυναίκα του Σοφία Μινέικο. Ο Γεώργιος Παπανδρέου, ακόμη και μετά το τέλος του Εθνικού Διχασμού συνέχισε να εναντιώνεται στον Βασιλιά Κωνσταντίνο και το 1921 με άρθρο του στην Εφημερίδα «Πατρίς» μίλησε για τον αρνητικό ρόλο του βασιλιά και ζήτησε την παραίτησή του. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, ο ίδιος να καταλήξει δεκαοχτώ μήνες στη φυλακή. Ο αγώνας του όμως, συνεχίστηκε και με τις κυβερνήσεις Νικολάου Πλαστήρα και Στυλιανού Γονατά τα επόμενα χρόνια. Η πρώτη του μεγάλη θέση στην πολιτική σκηνή της χώρας, ήρθε το 1923 με την κυβέρνηση του Στυλιανού Γονατά, όταν ανέλαβε το Υπουργείο Εσωτερικών. Ενώ το 1925, με την κυβέρνηση του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου ανέλαβε το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Το έτος 1928 εκλέχθηκε βουλευτής στη Λέσβο, και παντρεύτηκε τη δεύτερη σύζυγό του την Κυβέλη Ανδριανού, με την οποία απέκτησε το δεύτερο παιδί του, τον Γεώργιο Παπανδρέου. Το 1930, δίπλα στον Ελευθέριο Βενιζέλο ανέλαβε το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Παιδείας από τις 2 Ιανουαρίου του 1930 έως τις 26 Μαΐου του 1932 (εικ.17). Το όνομά του στο Υπουργείο Παιδείας συνδέθηκε με μεγάλες μεταρρυθμίσεις στην ελληνική παιδεία και την ίδρυση πολλών σχολείων σε ολόκληρη τη χώρα. Ωστόσο, μετά τη θητεία του στο Υπουργείο Παιδείας, ο

²¹¹ Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Παπανδρέου, <https://www.gpfoundation.gr/bio> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

²¹² Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Παπανδρέου, <https://www.gpfoundation.gr/bio> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

Γεώργιος Παπανδρέου εκλέχθηκε για άλλες δύο χρονιές βουλευτής στη Λέσβο το 1923-1933.²¹³ Παρόλα αυτά, οι σχέσεις του με τον Ελευθέριο Βενιζέλο δεν υπήρξαν πάντοτε τόσο καλές, και το 1935 οι διαφωνίες τους τον οδήγησαν να πάρει την απόφαση δημιουργίας ενός δικού του κόμματος, του «Δημοκρατικού Κόμματος»,²¹⁴ το οποίο απέσπασε μεγάλο ποσοστό των υποστηρικτών των Φιλελευθέρων. Τα χρόνια που ακολούθησαν με την άνοδο στην εξουσία της δικτατορικής κυβέρνησης του Ιωάννη Μεταξά, τον οδήγησαν να εναντιωθεί στη δικτατορία το 1936-1937, με αποτέλεσμα να εκτοπιστεί για δύο χρόνια στα Κύθηρα αρχικά και στη συνέχεια στην Άνδρο, από το 1938 έως το 1940.²¹⁵ Η έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου του έδωσε όμως την αφορμή να ζητήσει άδεια από την κυβέρνηση να πολεμήσει ενάντια στους εχθρούς της χώρας και να επιστρέψει από την εξορία του. Η αντιστασιακή του δράση φάνηκε και κατά την περίοδο της κατοχής από του Γερμανούς. Πιο συγκεκριμένα, το 1942 φυλακίστηκε από τις Ιταλικές δυνάμεις κατοχής για τρεις μήνες στις φυλακές Αβέρωφ, διότι έγραφε παράνομα άρθρα στην εφημερίδα «Ελευθερία». Το 1944 έφυγε εξόριστος στην Αίγυπτο, όπου εκεί συνεργάστηκε με τους συμμάχους και ορκίστηκε πρωθυπουργός της εξόριστης κυβέρνησης στο Κάιρο, στις 24 Απριλίου 1944. Επίσης, πήρε μέρος στο Συνέδριο του Λιβάνου (17-20 Μαΐου 1944) και στη Συμφωνία της Καζέρτας (26 Σεπτεμβρίου 1944). Στις 18 Οκτωβρίου 1945, με τη συγκατάθεση των Βρετανών επέστρεψε ως πρωθυπουργός στην Ελλάδα, όμως τα γεγονότα του Εμφυλίου Πολέμου που διαδραματίστηκαν τον οδήγησαν σε παραίτηση από την ηγεσία της χώρας.²¹⁶ Ο ίδιος όμως, δεν απομακρύνθηκε από την πολιτική και ανέλαβε το 1946, το Υπουργείο Άνευ Χαρτοφυλακίου, με την κυβέρνηση του Παναγιώτη Πουλίτσα και το 1947, το Υπουργείο Εσωτερικών με την κυβέρνηση του Δημητρίου Μάξιμου. Η πολιτική του καριέρα μετά τον Εμφύλιο πόλεμο (1946-1949), συνεχίστηκε με την ίδρυση του κόμματος Δ.Σ.Κ. (Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα),²¹⁷ ενώ

²¹³Σαν Σήμερα, <https://www.sansimera.gr/biographies/15> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

²¹⁴Το Δημοκρατικό Κόμμα ιδρύθηκε από τον Γεώργιο Παπανδρέου το 1935 και πήρε μέρος στις εκλογές. Τα μέλη του, ήταν κυρίως από τον κύκλο των Φιλελευθέρων. Καταλύθηκε το 1936, λόγω της Δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά. Διαθέσιμο στο <https://www.greekhistoryrepository.gr/archive/item/191> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

²¹⁵Συλλογικό έργο, *Οι Αχαιοί Πρωθυπουργοί, Γεώργιος Παπανδρέου (1888-1968), ο Γέρος της Δημοκρατίας*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2008, σ.12. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/papandreou.pdf>. {προβλήθηκε 14/12/2021}.

²¹⁶Συλλογικό έργο, *Οι Αχαιοί Πρωθυπουργοί, Γεώργιος Παπανδρέου (1888-1968), ο Γέρος της Δημοκρατίας*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2008, σ.12. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/papandreou.pdf>. {προβλήθηκε 14/12/2021}.

²¹⁷Το Δ.Σ.Κ. (Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα), είναι το δεύτερο κόμμα που ίδρυσε ο Γεώργιος Παπανδρέου μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και με το οποίο πήρε μέρος στις εκλογές του 1946 αποσπώντας μάλιστα και 27 έδρες ως μέρος του συνασπισμού της Εθνικής Πολιτικής Ενώσεως (Ε.Π.Ε). Ωστόσο το Δ.Σ.Κ. δεν πήρε μέρος ξανά στις επόμενες εκλογές του 1950. Ο Γεώργιος Παπανδρέου γύρισε στο κόμμα των Φιλελευθέρων.

Διαθέσιμο στο <https://www.greekhistoryrepository.gr/archive/item/191> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

το 1950, συνέχισε ως Υπουργός Εσωτερικών και Δημοσίας Τάξεως με την κυβέρνηση του Νικολάου Πλαστήρα. Το 1950-1951 έγινε ξανά Υπουργός Παιδείας αλλά και Υπουργός Συντονισμού, Εσωτερικών και Δημοσίας Τάξεως με την κυβέρνηση του Σοφοκλή Βενιζέλου. Το 1952, ωστόσο ήρθε σε σφοδρή αντιπαράθεση με τον Σοφοκλή Βενιζέλο και εκλέχθηκε στις εκλογές με το κόμμα του Αλέξανδρου Παπάγου, τον «Ελληνικό Συναγερμό».²¹⁸ Το επόμενο έτος ο Γεώργιος Παπανδρέου ξανά σύσφιξε τις σχέσεις του με τον Σοφοκλή Βενιζέλο και επέστρεψε ως συν-αρχηγός στο κόμμα των Φιλελευθέρων. Το 1954 όμως, ύστερα από την απόσυρση του Σοφοκλή Βενιζέλου παρέμεινε μόνος στην ηγεσία του κόμματος. Το 1956 έγινε ηγέτης της Δημοκρατικής Παράταξης (Κεντρώα Κόμματα), ενώ το 1957 μαζί με τον Σοφοκλή Βενιζέλο αποπειράθηκαν να ξανά οργανώσουν τους Φιλελεύθερους. Μολαταύτα, η παλαιά αίγλη του κόμματος είχε χαθεί και αυτός ήταν ο λόγος που στις εκλογές της 11^{ης} Μαΐου του 1958, τα αποτελέσματα ήταν απογοητευτικά με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στην παραίτησή του από το κόμμα των Φιλελευθέρων. Η πολιτική του καριέρα όμως δεν σταμάτησε εκεί. Το 1961, ίδρυσε το κόμμα «Ένωσις Κέντρου».²¹⁹ Έτσι, στις 3 Νοεμβρίου του 1963, κέρδισε τις εκλογές και σχημάτισε κυβέρνηση με την Ένωση Κέντρου, ενώ τον επόμενο χρόνο έγινε αυτοδύναμη κυβέρνηση στις εκλογές που έγιναν στις 16 Φεβρουαρίου 1964.²²⁰ Την περίοδο εκείνη, ως πρωθυπουργός της χώρας ο Γεώργιος Παπανδρέου ξεκίνησε διαπραγματεύσεις για το Κυπριακό ζήτημα και την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Στις 15 Ιουλίου του 1965, ζήτησε από τον Βασιλιά Κωνσταντίνο να αναλάβει το Υπουργείο Εθνικής Αμύνης και ο Βασιλιάς αρνήθηκε την πρότασή του, με αποτέλεσμα να υποβάλει την παραίτησή του από την διακυβέρνηση της χώρας και να αναλάβει η Κυβέρνηση των Αποστατών. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν στη δικτατορία της 21^{ης} Απριλίου 1967. Η δικτατορία του Γεωργίου Παπαδόπουλου, τον φυλάκισε με κατ' οίκον περιορισμό για ένα μήνα. Στις 1 Νοεμβρίου του 1968, ο Γεώργιος Παπανδρέου πέθανε στο Νοσοκομείο Ευαγγελισμού στην Αθήνα. Η κηδεία του που έγινε μέσα στο δικτατορικό καθεστώς αποτέλεσε αφορμή για αντιστασιακή

²¹⁸Ο Ελληνικός Συναγερμός (Ε.Σ.) είναι το δεξιό κόμμα που ίδρυσε στις 6 Αυγούστου 1951 ο στρατηγός Αλέξανδρος Παπάγος, σύμφωνα με τα πρότυπα του Γαλλικού κόμματος του Σαρλ Ντα Γκώλ. Το κόμμα του Α. Παπάγου ανέλαβε την εξουσία της χώρας από το 1951-1955. Καραγεώργος Δημήτριος, *Η διαδρομή του Ελληνικού Συναγερμού από την ίδρυσή του ως την αδρανοποίησή του, 1951-1956*, Διδακτορική εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Αθήνα, 2015.
Διαθέσιμο στο <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/35590> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

²¹⁹Το Ε.Κ (Ένωσις Κέντρου) ήταν το κόμμα του Γεωργίου Παπανδρέου που ίδρυσε μαζί με τον Σοφοκλή Βενιζέλο στις 19 Σεπτεμβρίου του 1961. Το κόμμα ήταν στην ουσία μια συνένωση μικρότερων κομμάτων του κεντρώου χώρου. Η Ένωση Κέντρου ανέλαβε την εξουσία με αρχηγό τον Γεώργιο Παπανδρέου το 1963. Διαθέσιμο στο <https://www.greekhistoryrepository.gr/archive/item/642> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

²²⁰Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Παπανδρέου, <https://www.gpfoundation.gr/bio> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

διαδήλωση.²²¹ Ο Γεώργιος Παπανδρέου αναδείχθηκε μια μεγάλη πολιτική προσωπικότητα για τη σύγχρονη Ελληνική ιστορία. Χαρακτηρίστηκε «Γέρος της Δημοκρατίας» από τους μελετητές του. Ακόμη, ήταν αυτός που ρύθμισε τα αγροτικά, θέσπισε τη δωρεάν εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες, έκανε αγώνες για την ένωση της Ελλάδας με την Κύπρο και εναντιώθηκε στους κατακτητές. Υπήρξε υπέρμαχος της δημοκρατίας και αγωνιστής σε όλη του τη ζωή. Αφήνοντας πίσω του μια μεγάλη πολιτική καριέρα και ένα σπουδαίο έργο, το οποίο συνέχισε ο διάδοχος και γιός του Ανδρέας Παπανδρέου τα επόμενα χρόνια.²²²

9.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωματών ανά έτος

1915	Νομάρχης Λέσβου
1916	Διευθυντής Πολιτικού Γραφείου (Ελ. Βενιζέλου)
1917	Γενικός Διευθυντής Αιγαίου
1923	Υπ. Εσωτερικών
1925	Υπ. Εθνικής Οικονομίας
1928	Βουλευτής
2/1/1930 – 26/5/1932	Υπ. Θρησκευμάτων και Παιδείας
1923 – 1933	Βουλευτής
1935	Αρχηγός Δημοκρατικού Κόμματος
1944	Πρωθυπουργός (Εξόριστης Κυβέρνησης)
1945	Πρωθυπουργός
1946	Υπ. Άνευ Χαρτοφυλακίου
1947	Υπ. Εσωτερικών
1946 – 1949	Αρχηγός Δ.Σ.Κ
1950	Υπ. Εσωτερικών και Δημοσίας Τάξεως
1950 – 1951	Υπ. Παιδείας
1950 – 1951	Υπ. Συντονισμού
1950 – 1951	Υπ. Εσωτερικών και Δημοσίας Τάξεως

²²¹Συλλογικό έργο, *Οι Αχαιοί Πρωθυπουργοί, Γεώργιος Παπανδρέου (1888-1968), ο Γέρος της Δημοκρατίας*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2008, σ.12. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/papandreou.pdf>. {προβλήθηκε 14/12/2021}.

²²²Σαν Σήμερα, <https://www.sansimera.gr/biographies/15> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

1956	Αρχηγός Δημοκρατικής Παράταξης
1961	Αρχηγός Ένωσης Κέντρου
1964 – 1965	Πρωθυπουργός

9.3 Εκπαιδευτική Πολιτική 1930-1932

Ο Γεώργιος Παπανδρέου, ανέλαβε το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Παιδείας μετά τον Κωνσταντίνο Γόντικα και συνέχισε την εκπαιδευτική του μεταρρύθμιση που ξεκίνησε το 1929. Κατά την περίοδο που ο Κωνσταντίνος Γόντικας ήταν Υπουργός Παιδείας (1929-1930), ο Γεώργιος Παπανδρέου βρισκόταν δίπλα του ως στενός συνεργάτης του. Όταν ανέλαβε για πρώτη φορά το Υπουργείο Παιδείας, πρωταρχικός του στόχος ήταν να ολοκληρώσει το έργο του προκατόχου του, προσθέτοντας φυσικά και το δικό του λιθαράκι στην εκπαιδευτική πολιτική των Φιλελευθέρων. Άλλωστε, ο Γεώργιος Παπανδρέου υπήρξε και εισηγητής των νομοσχεδίων του 1929 και γνώριζε καλά την εκπαιδευτική πολιτική που έπρεπε να συνεχίσει. Ο ίδιος μάλιστα τόνιζε τότε, πως η παιδεία έπρεπε να έχει κοινωνική και πολιτική δράση. Έτσι, όταν ανέλαβε το Υπουργείο Παιδείας έθεσε ως βασικό στόχο το σχολείο να παρέχει μόρφωση στα παιδιά και επαγγελματική κατάρτιση.²²³ Επίσης, κύρια προϋπόθεση για να πετύχει αυτόν το σκοπό ήταν να αυξήσει τον αριθμό των σχολείων σε όλη τη χώρα.²²⁴ Στις εισηγητικές του εκθέσεις μιλούσε για ένα «Λαϊκό σχολείο».²²⁵ Για την υλοποίηση των σχεδίων του να καταφέρει να ιδρύσει και να κατασκευάσει σχολεία σε όλη τη χώρα, στις 4 Ιουνίου 1930 με το νόμο Ν.4729/1930 (Άρθρο 1), υπέγραψε σύμβαση για χορήγηση δανείου ενός εκατομμυρίου λιρών για ανέγερση κτιρίων, με τη Σουηδική Εταιρία Aktiebolaget Kreuger & Toll. Η σύμβαση ήταν ανάμεσα στην Εταιρία και το Ελληνικό Δημόσιο και είχε σκοπό να κατασκευάσει έναν μεγάλο αριθμό σύγχρονων σχολείων. Σύμφωνα με τους όρους της σύμβασης, τα σχολεία έπρεπε να έχουν: γραφείο διευθυντή, γραφείο δασκάλων, εργαστήριο (φυσικής – χημείας), βιβλιοθήκη-αναγνωστήριο, θέατρο-αίθουσα συγκεντρώσεων και λουτρό. Επίσης, ως Υπουργός Παιδείας, ψήφισε νόμο για την ανέγερση Διδακτηρίων σε όλη την επικράτεια της χώρας με το νόμο Ν.4799 «Περί ανέγερσης Διδακτηρίων». Επίσης, μεγάλη καινοτομία για την

²²³Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg,σ.133-134.

²²⁴Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας,σ.109.

²²⁵Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*,Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα: Gutenberg,σ.103.

εκπαίδευση που επιχείρησε να κάνει ήταν οι αλλαγές στη διοίκηση, την εποπτεία και την οργάνωση, με το νόμο Ν.4379 «Περί οργάνωσης και διοίκησης της γενικής εκπαιδευσεως».²²⁶ Ο ίδιος θεωρούσε πως το παλαιό σύστημα δεν ήταν αποδοτικό. Με το νόμο Ν.4653/1930 «Περί Διοικήσεως της Εκπαιδευσεως»,²²⁷ δημιούργησε κατευθυντήριες γραμμές στην εκπαίδευση. Πιο συγκεκριμένα, επιδίωξε την αποσύνδεση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης από τη μέση εκπαίδευση στο θέμα της εποπτείας και της διοίκησης.²²⁸ Για την αποτελεσματική διοίκηση του σχολικού δικτύου που δημιουργήθηκε ίδρυσε το Ε.Γ.Σ. (Εκπαιδευτικό Γνωμοδοτικό Συμβούλιο) με κύρια μέλη τους: Δ. Λάμψα, Μ. Αμαριώτου, Μ. Κουντουρά και Δ. Σουχληρή και έδωσε τα ινιά της εκπαίδευσης. Επίσης, ίδρυσε το Ε.Γ.Σ. (Γενικών Επιθεωρητών Σχολείων) και το Α.Ε.Σ (Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο). Πρόεδρος μάλιστα υπήρξε ο ίδιος και καθόρισε την πορεία στην εκπαίδευση. Ακόμη, ο Γεώργιος Παπανδρέου όρισε και το ωρολόγιο πρόγραμμα στα σχολεία, αλλά και σχετικά με τα μαθήματα τα χώρισε σε προαιρετικά και υποχρεωτικά. Επιπλέον, άλλαξε και τη Διοίκηση της Επαγγελματικής Εκπαίδευσης με το νόμο Ν.5197 στις 23/7/1931 «Περί επαγγελματικής Εκπαιδευσεως».²²⁹ Η επαγγελματική εκπαίδευση έγινε αρμοδιότητα του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας. Με τον ίδιο νόμο δινόταν και η δυνατότητα για την ίδρυση Ιδιωτικών Τεχνικών Σχολών σε όλη τη χώρα. Επίσης, επιχείρησε αλλαγές στην οργάνωση των Πανεπιστημίων. Με το νόμο Ν.5343 «Περί Οργανισμού Πανεπιστημίου Αθηνών»,²³⁰ η διοίκηση πέρασε σε έναν διορισμένο από την κυβέρνηση «Κυβερνητικό Επίτροπο» στα Πανεπιστήμια, ο οποίος είχε ρόλο να εποπτεύει, στη θέση του υπουργού, για τη σωστή λειτουργία των Πανεπιστημίων.²³¹ Η νέα οργάνωση των Πανεπιστημίων άλλαξε και τη δομή τους. Όρισε η φοίτηση να διαρκεί τέσσερα έτη, την εκμάθηση ξένης γλώσσας στο πρόγραμμα σπουδών και διαχώρισε τα μαθήματα σε υποχρεωτικά και προαιρετικά. Επίσης, από την πλευρά των καθηγητών άλλαξε τον τρόπο διορισμού τους, εισάγοντας τη Γενική Συνέλευση των καθηγητών και επιπλέον όρισε το όριο συνταξιοδότησης στα εβδομήντα έτη.²³² Στις νέες αυτές λειτουργίες του

²²⁶Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το "Ανακοπτόμενο Άλμα" Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, [επιμέλεια] Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχιμο, σ.206.

²²⁷Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.144.

²²⁸Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.165.

²²⁹Χρήστος Κατσικιάς-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π.,σ.156.

²³⁰Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.148-149.

²³¹Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.144.

²³²Στο ίδιο. σ.152-153.

Πανεπιστημίου ο Γεώργιος Παπανδρέου, πρόσθεσε και αρκετά προνόμια για τους φοιτητές. Πιο συγκεκριμένα, παρείχε συσσίτια και προσπάθησε για τη δημιουργία Πανεπιστημιακής λέσχης και με το νόμο Ν.5343/1932 «Περί υποτροφιών, βραβείων και βοηθημάτων σε φοιτητές» έδωσε κίνητρα για μόρφωση σε όλους.²³³ Σημαντική καινοτομία που επιχείρησε ήταν να δώσει τέλος στο γλωσσικό ζήτημα που ταλαιπωρούσε για χρόνια την ελληνική εκπαίδευση. Με το νόμο 5045/1931 «Περί σχολικών βιβλίων»²³⁴ επιχείρησε να ορίσει ως επίσημη γλώσσα στην εκπαίδευση τη δημοτική σε όλες τις τάξεις του Δημοτικού σχολείου σε αντίθεση με τους προηγούμενους Υπουργούς Παιδείας. Φυσικά, για να πετύχει ένα τόσο μεγάλο επίτευγμα έδωσε βάση στα σχολικά βιβλία και τη συγγραφή τους.²³⁵ Έτσι, η συγγραφή των βιβλίων σύμφωνα με τη νέα νομοθεσία έγινε με ελεύθερη πρωτοβουλία του συγγραφέα κάτω από γενικές οδηγίες που δινόταν από το Ε.Γ.Σ. Επιπλέον, ο νόμος αυτός όρισε τρεις κατηγορίες διδακτικών βιβλίων: τα διδακτικά (υποχρεωτικά εγχειρίδια) διαφόρων μαθημάτων, τα βοηθήματα (προαιρετικά για μαθητές, όμως υποχρεωτικά στις σχολικές βιβλιοθήκες) και τα ελεύθερα αναγνώσματα (προαιρετικά και για μαθητές και για τις σχολικές βιβλιοθήκες).²³⁶

Σχολικά Βιβλία

Διδακτικά	Βοηθήματα	Ελεύθερα Αναγνώσματα
Υποχρεωτικά εγχειρίδια (διαφόρων μαθημάτων)	Προαιρετικά για τους μαθητές, όμως υποχρεωτικά για τις σχολικές βιβλιοθήκες	Προαιρετικά και για μαθητές και για τις σχολικές βιβλιοθήκες

Με τον ίδιο νόμο έδωσε πλέον ποικιλία στα σχολικά εγχειρίδια. Ακόμη, καθιέρωσε τη χρήση βοηθημάτων αλλά και τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών στις διδακτικές επιλογές των σχολικών βιβλίων. Ενώ, παράλληλα γράφτηκαν και αρκετά νέα αναγνωστικά.²³⁷ Οι μεταρρυθμίσεις που επέφερε ο Γεώργιος Παπανδρέου στην εκπαίδευση ήταν ριζοσπαστικές. Τα σχολεία έδωσαν έμφαση στη νέα ελληνική γλώσσα και περιόρισαν σημαντικά από το σχολικό πρόγραμμα τα αρχαία και τα λατινικά η μετάφραση των οποίων γινόταν στα

²³³Στο ίδιο. σ.163-164.

²³⁴Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*,ό.π.,σ.137.

²³⁵Στο ίδιο. σ.142.

²³⁶Στο ίδιο. σ.137-138.

²³⁷Στο ίδιο. σ.138.

ελληνικά.²³⁸ Επιπλέον, όσον αφορά το διαχωρισμό των μαθημάτων, αυτός γινόταν ανάμεσα σε προαιρετικά και υποχρεωτικά σε όλες τις βαθμίδες. Νέα μαθήματα εισάχθηκαν στα σχολεία, όπως η Αγωγή του Πολίτη, η Φυσική Αγωγή, η Οικοκυρική και η Υγιεινή. Ακόμη, τα νέα σχολεία έπρεπε να διαθέτουν κήπο και υπαίθριο χώρο σύμφωνα με τη διάταξη του νόμου Ν.4862/1931.²³⁹ Κατά τη διάρκεια της θητείας του στο Υπουργείο Θρησκευμάτων και Παιδείας, το 1931 μετατράπηκε η Ελεύθερη Σχολή Πολιτικών Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών σε Σχολή Πάντειο, καθώς έγινε κληρονόμος της μεγάλης περιουσίας του Αλέξανδρου Πάντου. Τέλος, η μεταρρυθμιστική πολιτική του Γεωργίου Παπανδρέου αποτέλεσε στην ουσία την ολοκλήρωση μιας φιλελεύθερης εκπαιδευτικής πολιτικής που επιδίωξε για χρόνια ο Ελευθέριος Βενιζέλος, και όμως δεν κατάφερε να ολοκληρώσει. Αποτελεί μία συνέχεια της μεταρρύθμισης του 1913 και του 1917. Ο Γεώργιος Παπανδρέου ωστόσο, κατάφερε να φέρει εις πέρας σε μεγάλο βαθμό τις ενέργειες του Κωνσταντίνου Γόντικα για τη δημιουργία ενός τεχνικό-επαγγελματικού δικτύου στην Ελληνική εκπαίδευση αλλά παράλληλα επιχείρησε και να δώσει τέλος σε δύο χρόνια ζητήματα, στο συντηρητικό πλαίσιο της εκπαίδευσης και το γλωσσικό ζήτημα, μέσα από τις νομοθεσίες του.²⁴⁰ Μολαταύτα, σύντομα το μεταρρυθμιστικό έργο του Γεωργίου Παπανδρέου κατέρρευσε μετά την παραίτηση του Ελευθερίου Βενιζέλου το 1932, όταν τη διαδοχή του στην ηγεσία της χώρας ανέλαβε το Λαϊκό Κόμμα του Γεωργίου Κονδύλη περιόρισε τη διδασκαλία της δημοτικής στις πρώτες τάξεις του δημοτικού με το νόμο Ν.5911/1933, επικαλούμενη τις ιδέες του Αλέξανδρου Δελμούζου για την αξία του αρχαιοελληνικού πολιτισμού. Έτσι έμελλε η μακρόχρονη πολιτική του Βενιζέλου για την εκπαίδευση ούτε αυτή τη φορά να ενταχθεί στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.²⁴¹

²³⁸Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.142.

²³⁹Στο ίδιο. σ.165.

²⁴⁰Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας,σ.161.

²⁴¹Στο ίδιο. σ.153.

10. Παναγιώτης Πετρίδης

Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας (5/6/1932–3/11/1933).

10.1 Βιογραφικά στοιχεία

Ο Παναγιώτης Πετρίδης γεννήθηκε το 1865, στα Τρίκαλα Κορινθίας και υπήρξε γιος του γνωστού πολιτικού Δημητρίου Πετρίδη, ο οποίος διετέλεσε τμηματάρχης της Δημοτικής Εκπαίδευσης, αλλά και Υπουργός Παιδείας της κυβέρνησης του Θεόδωρου Δηλιγιάννη το 1895. Δεν υπάρχουν αρκετές πληροφορίες για τα παιδικά του χρόνια, παρά μόνο πως μετά την ολοκλήρωση των σπουδών του γράφτηκε στη Νομική Σχολή των Αθηνών και από εκεί συνέχισε με σπουδές στο Παρίσι. Το έτος 1899, αποφάσισε να ασχοληθεί με την πολιτική σκηνή της χώρας, ακολουθώντας τα βήματα του πατέρα του. Η πρώτη του εκλογή έγινε ως βουλευτής στην Κορινθία με το κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη και στη συνέχεια με του Δημητρίου Ράλλη. Το 1915, ήρθε πρώτη φορά σε επαφή με τον Ελευθέριο Βενιζέλο και το κόμμα των Φιλελευθέρων. Ο Παναγιώτης Πετρίδης ανέπτυξε στενές σχέσεις με τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Ωστόσο, η πρώτη του μεγάλη θέση ήρθε το 1928, όταν ανέλαβε το Υπουργείο Δικαιοσύνης. Λίγα χρόνια αργότερα ανέλαβε και το Υπουργείο Παιδείας για ένα μικρό χρονικό διάστημα, με την κυβέρνηση των Φιλελευθέρων από τις 5 Ιουνίου 1932 έως τις 3 Νοεμβρίου του 1933. Ακόμη, τα επόμενα χρόνια στην περίοδο της Γερμανικής κατοχής, ο Παναγιώτης Πετρίδης, υπήρξε Εθνοσύμβουλος με την ΠΕΕΑ.²⁴² Την εποχή εκείνη συνελήφθη από τους Γερμανούς για την αντιστασιακή του δράση και απαγχονίστηκε στην Πάτρα. Συγκεκριμένα, μαζί με άλλους εννέα αντιστασιακούς κρεμάστηκε στη πλατεία «Υψηλών Αλωνίων» στις 9 Μαΐου του 1944, από τα Τάγματα Ασφαλείας της Πάτρας με διαταγή του Νικόλαου Κουρκουλάκου.

²⁴²Η ΠΕΕΑ (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης) είναι η Κυβέρνηση που έγινε στις 10 Μαρτίου 1944 στο χωριό Βίνιανη της Ευρυτανίας από το ΕΑΜ. Στόχος της κυβέρνησης αυτής ήταν να ασκεί εξουσία στις περιοχές που είχαν απελευθερωθεί από τους Γερμανούς και ασκούσε εξουσία το ΕΑΜ. Οι περιοχές ήταν κυρίως ορεινές. Τα μέλη της ΠΕΕΑ ήταν ο Μητροπολίτης Κοζάνης Ιωακείμ, ο Κ. Γαβριηλίδης, ο Η. Τσιριμώκος, ο Αλ. Σβώλος και ο Ε. Μπακιρτζής. Στην υπόλοιπη Ελλάδα κυβερνούσε η κυβέρνηση του Ράλλη. Η ΠΕΕΑ έλαβε επίσης μέρος στις διαπραγματεύσεις στο Λίβανο και έξι μέλη ορίστηκαν ως υπουργοί με την κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου. Η ΠΕΕΑ διαλύθηκε στις 2 Σεπτεμβρίου 1944.

Λιλίκα Δημητριάδου, Εφημερίδα Ριζοσπάστης, Παρασκευή 20 Μάρτη 1998, Σελ:12, Διαθέσιμο στο <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3719380> {προβλήθηκε 11/12/2021}.

10.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος

1899	Βουλευτής
1928	Υπ. Δικαιοσύνης
5/6/1932 – 3/11/1933	Υπ. Θρησκευμάτων και Παιδείας

10.3 Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας

Μετά τη χρεοκοπία της Ελλάδας, το Μάιο του 1932, και την παραίτηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας, η προσωρινή κυβέρνηση του Αλέξανδρου Παπαναστασίου, η οποία παρέμεινε στην ηγεσία για εννέα ημέρες.²⁴³ Μετά με εκλογές πάλι, ο Ελευθέριος Βενιζέλος σχημάτισε νέα κυβέρνηση, ορίζοντας αυτή τη φορά τον Παναγιώτη Πετρίδη στο Υπουργείο Θρησκευμάτων και Παιδείας. Ο Παναγιώτης Πετρίδης παρέμεινε για πέντε μήνες στο Υπουργείο χωρίς όμως να επιφέρει κάποια σημαντική αλλαγή, όπως οι προκάτοχοί του. Αυτό που επιχείρησε ο ίδιος ως Υπουργός Παιδείας, ήταν να διατηρήσει τις μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση του Κωνσταντίνου Γόντικα και Γεωργίου Παπανδρέου. Ωστόσο, η χρεοκοπημένη Ελλάδα δεν μπορούσε να διαθέσει χρηματικά ποσά για επιπλέον αλλαγές στην εκπαίδευση και μάλιστα ακόμη και οι σχολικές μονάδες που είχαν ξεκινήσει να κατασκευάζονται από την Σουηδική Εταιρία σταμάτησαν για τα επόμενα χρόνια. Τα εκπαιδευτικά πράγματα παρέμειναν στάσιμα για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα και ο Παναγιώτης Πετρίδης δεν μπορούσε να προχωρήσει στην ολοκλήρωση της εκπαιδευτικής πολιτικής των Φιλελευθέρων, παρά μόνο να μειώσει σε μεγάλο βαθμό τις δαπάνες του Υπουργείου για την εκπαίδευση. Αυτό είχε αρνητικά αποτελέσματα για την εκπαίδευση τα επόμενα χρόνια.²⁴⁴

²⁴³Θάνος Βερέμης (2017), *Ελευθέριος Βενιζέλος ο οραματιστής του εφικτού*, πρώτη έκδοση, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.168.

²⁴⁴Γιώργος Ρωμαίος, Εφημερίδα, Το ΒΗΜΑ, Σελίδες Ιστορίας από το 1932, 4 Μαρτίου 2012, 05:45 Διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2012/03/04/opinions/selides-istorias-apo-to-1932/> {προβλήθηκε 21/12/2021}.

11. Αλέξανδρος Μυλωνάς

Εικόνα 18

(Αλέξανδρος Μυλωνάς, ο τελευταίος Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας των κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου, (Από 16/1/1933 έως 6/5/1933), Πηγή: Timesnews, 4 Μαρτίου 2017).

11.1 Βιογραφία

Ο Αλέξανδρος Μυλωνάς είναι ο τελευταίος κατά σειρά Υπουργός Παιδείας των κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου. Γεννήθηκε στην Αθήνα στις 16 Αυγούστου του 1881. Ήταν γιός του Κυριάκου Μυλωνά (1835-1913), ο οποίος υπήρξε καθηγητής Αρχαιολογίας, Σύμβουλος της Αρχαιολογικής Εταιρίας και Διευθυντής του τμήματος της Μέσης Εκπαιδύσεως στο Υπουργείο Παιδείας. Ο Αλέξανδρος Μυλωνάς είχε άλλα δύο αδέρφια, τον Μιλτιάδη Μυλωνά και τον Παύλο Μυλωνά. Τα πρώτα χρόνια της ζωής του έζησε στην Αθήνα, όπου ολοκλήρωσε τις σπουδές του, στη Νομική Σχολή και το Οικονομικό στη Αθήνα και στη συνέχεια συνέχισε τις σπουδές του στο Βερολίνο. Η πολιτική του σταδιοδρομία ξεκίνησε το 1912. Ο Αλέξανδρος Μυλωνάς διετέλεσε Γραμματέας στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας από το 1912 έως το 1915, ενώ από το 1915 έως το 1920, ανέλαβε την πρώτη του μεγάλη θέση ως Υπουργός στο Υπουργείο Γεωργίας. Επίσης, έλαβε ξανά θέση στο Υπουργείο Γεωργίας με τις κυβερνήσεις του Σωτηρίου Κροκιδά από τις 9 έως τις 14 Νοεμβρίου του 1922. Το 1923 εκλέχθηκε βουλευτής Αθηνών και Πειραιά, ενώ στην προσωρινή κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, ανέλαβε για ακόμη μια φορά το Υπουργείο Γεωργίας από τον Ιανουάριο έως το Φεβρουάριο του 1924, συνεχίζοντας και στην επόμενη κυβέρνηση του

Γεωργίου Καφαντάρη από τον Μάρτιο έως τον Απρίλιο του 1924. Ακόμη το 1926, εκλέχθηκε βουλευτής Ιωαννίνων και συνέχισε την πολιτική του καριέρα ιδρύοντας το Αγροτικό κόμμα. Το 1928, ανέλαβε το ρόλο του Υφυπουργού Οικονομικών στην κυβέρνηση του Αλέξανδρου Ζαΐμη.²⁴⁵ Επιπλέον, ο Αλέξανδρος Μυλωνάς από το 1929 έως το 1932 εκλέχθηκε γερουσιαστής. Τον επόμενο χρόνο, το 1933, ανέλαβε με την τελευταία κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Παιδείας από τις 16 Ιανουαρίου έως τις 6 Μαΐου του 1933. Κατά την περίοδο δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά, ο Αλέξανδρος Μυλωνάς υπήρξε αντίθετος με το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, με αποτέλεσμα το 1938 να εξοριστεί στην Ικαρία.²⁴⁶ Ενώ κατά την περίοδο της Γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα κατέφυγε το 1944 στην Μέση Ανατολή, όπου εκεί με την εξόριστη κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου διατέλεσε υπουργός Ναυτιλίας. Το 1945, με την επιστροφή της κυβέρνησης, ο Αλέξανδρος Μυλωνάς πήρε για άλλη μια φορά το Υπουργείο Οικονομικών με τις κυβερνήσεις Νικολάου Πλαστήρα το 1945 και Θεμιστοκλή Σοφούλη το 1945-1946. Ωστόσο, το 1950 έβαλε τέλος στην πολιτική του καριέρα και από το 1951 έως το 1953, διατέλεσε διοικητής της Αγροτικής Τράπεζας. Τα επόμενα χρόνια συνέχισε ήρεμα τη ζωή του στην Αθήνα και στις 4 Μαρτίου του 1967 πέθανε. Η κηδεία του πολιτικού έγινε στο Πρώτο Νεκροταφείο Αθηνών με συνοδεία πολλών γνωστών πολιτικών. Ο Αλέξανδρος Μυλωνάς άφησε πίσω του μία λαμπρή πολιτική καριέρα, την οποία συνέχισε ο γιός του Γεώργιος Μυλωνάς, ο οποίος διετέλεσε επίσης Υπουργός Παιδείας αλλά και Υπουργός Μεταφορών και Επικοινωνιών τις επόμενες δεκαετίες.²⁴⁷

11.2 Παράρτημα Πίνακα Αξιωμάτων ανά έτος

1912 – 1915	Γραμματέας στο Υπ. Εθνικής Οικονομίας
1915 – 1920	Υπ. Γεωργίας
9/11/1922 – 14/11/1922	Υπ. Γεωργίας
1923	Βουλευτής

²⁴⁵Timesnews, 4 Μαρτίου 1917, Διαθέσιμο στο <https://www.timesnews.gr/668995-2/> {προβλήθηκε 11/12/2021}.

²⁴⁶Askiweb, *Αρχείο Αλέξανδρου Μυλωνά*, Διαθέσιμο στο http://www.askiweb.eu/images/prosopika%20arxeia%20kai%20sylloges/Mylonas_Alexandros.pdf {προβλήθηκε 11/12/2021}.

²⁴⁷Timesnews, 4 Μαρτίου 1917, Διαθέσιμο στο <https://www.timesnews.gr/668995-2/> {προβλήθηκε 11/12/2021}.

1924	Υπ. Γεωργίας
1926	Βουλευτής
1928	Υφυπουργός Οικονομικών
1929 – 1932	Γερουσιαστής
16/1/1933 – 6/5/1933	Υπ. Θρησκευμάτων και Παιδείας
1945 – 1946	Υπ. Οικονομικών

11.3 Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας

Ο Αλέξανδρος Μυλωνάς ήταν ο τελευταίος Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας του Ελευθερίου Βενιζέλου και αυτός, ο οποίος προσπάθησε τελευταίος τις εκπαιδευτικές προσπάθειες για μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση στις κυβερνήσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου. Μετά την ανατροπή της εξουσίας του από τον Παναγιώτη Τσαλδάρη, ο Ελευθέριος Βενιζέλος επέστρεψε ξανά στην ηγεσία της χώρας στις 16/1/1933. Η τελευταία κυβέρνηση των Φιλελευθέρων διήρκησε έως τις 5 Μαΐου 1933, οπότε ανατράπηκε από το κίνημα του Νικόλαου Πλαστήρα. Στη τελευταία του αυτή κυβέρνηση, ο Ελευθέριος Βενιζέλος όρισε Υπουργό Θρησκευτικών και Παιδείας τον Αλέξανδρο Μυλωνά. Έμεινε στο Υπουργείο για λίγους μήνες. Το έργο που προσπάθησε να φέρει εις πέρας ήταν αρκετά δύσκολο, καθώς οι αντιδράσεις για την εκπαιδευτική πολιτική που άσκησαν τα προηγούμενα χρόνια οι φιλελεύθεροι έφεραν πολλούς εκπαιδευτικούς αντίθετους και οι αντιδράσεις τους ήταν αρκετές. Τόσο για το γλωσσικό ζήτημα, όσο και για το νέο εκπαιδευτικό δίκτυο. Ο Αλέξανδρος Μυλωνάς προσπάθησε μέσα σε ένα δύσκολο για την Ελλάδα κλίμα να διατηρήσει τις προηγούμενες μεταρρυθμίσεις των Υπουργών Παιδείας αναλλοίωτες. Ωστόσο, παρά τις προσπάθειες των δύο τελευταίων Υπουργών του Ελευθερίου Βενιζέλου, η δικτατορική κυβέρνηση του Ιωάννη Μεταξά ανέτρεψε όλες τις μεταρρυθμίσεις που είχαν θεσμοθετήσει όλα αυτά τα χρόνια.²⁴⁸

²⁴⁸Θάνος Βερέμης (2017), *Ελευθέριος Βενιζέλος ο οραματιστής του εφικτού*, Πρώτη έκδοση, Αθήνα: Μεταίχμιο, σ.170.

12. Σημαντικές προσωπικότητες της εποχής

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, όταν ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας βρέθηκε αντιμέτωπος με το δύσκολο έργο στην εκπαίδευση. Το εκπαιδευτικό σύστημα για πολλά χρόνια έμενε στάσιμο και δεν εξυπηρετούσε τις απαιτήσεις της κοινωνίας και του έθνους. Τα προβλήματα της εκπαίδευσης ήταν αρκετά. Τα ελάχιστα σχολεία, οι ανειδίκευτοι δάσκαλοι και ο αναλφαβητισμός, επικρατούσαν στο μεγαλύτερο μέρος των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων. Το όραμα του Ελευθερίου Βενιζέλου για αλλαγές στην εκπαίδευση ξεκίνησε ήδη από την εποχή που ήταν πολιτικός στην Κρήτη. Όταν έγινε πρωθυπουργός στην Ελλάδα θέλησε να κάνει πράξη το όραμά του. Για αυτό έκανε προτάσεις για ριζικές μεταρρυθμίσεις στην παιδεία. Αυτό υπήρξε η αφορμή ώστε πολλοί από τους εκπαιδευτικούς κύκλους να τον πλησιάσουν και να ζητήσουν συνεργασία. Άλλωστε, ο ίδιος ο Ελευθέριος Βενιζέλος χωρίς τη βοήθειά τους, δεν θα κατόρθωνε τις πολυπόθητες αλλαγές που επιθυμούσε. Σημαντικές προσωπικότητες της εποχής τάχθηκαν στο πλευρό του και σε συνεργασία με τους Υπουργούς Παιδείας έθεσαν νέους ορίζοντες στην εκπαίδευση. Το έργο τους αναγνωρίζεται μέχρι σήμερα και η συνεισφορά τους αναδείχθηκε πολύ μεγάλη. Την περίοδο εκείνη, όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος ήρθε στα ελληνικά πράγματα ιδρύθηκε και ο Εκπαιδευτικός Όμιλος, το Νοέμβριο του 1910.²⁴⁹ Οι πρωτεργάτες του ήταν μία ομάδα δημοτικιστών, οι οποίοι μάλιστα έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στα εκπαιδευτικά πράγματα της χώρας, όπως φάνηκε τα επόμενα χρόνια.²⁵⁰ Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος ξεκίνησε όπως και άλλα κινήματα της εποχής του, με στόχο την ενίσχυση των δημοτικιστών εκπαιδευτικών ενάντια στη καθαρεύουσα, την επιρροή του στην εκπαίδευση, την επίτευξη της γλωσσικής μεταρρύθμισης και την ίδρυση του Πρότυπου Δημοτικού Σχολείου.²⁵¹ Τα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου, στην αρχή αριθμούσαν περίπου τα τριάντα, όμως σε λιγότερο από ένα χρόνο έφτασαν τα εξακόσια. Ανάμεσά τους λαμπρές προσωπικότητες της εποχής όπως: Ν. Καζαντζάκης, Π. Μαβίλης, Α. Παπαναστασίου, Π. Δέλτα και Α. Καρκαβίτσας.²⁵² Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος στάθηκε δίπλα στον Ελευθέριο Βενιζέλο, και ήταν αυτός που καθοδηγούσε το εκπαιδευτικό του πρόγραμμα. Πολλές φορές μάλιστα, τα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου επηρέαζαν τις αποφάσεις των Υπουργών

²⁴⁹Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας, σ.124.

²⁵⁰Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα: Gutenberg, σ.74.

²⁵¹Στο ίδιο, σ.87.

²⁵²Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, ό.π., σ.74.

Παιδείας. Οι κυριότεροι εκπρόσωποί του που διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στην εκπαιδευτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου υπήρξαν οι: Δ. Γληνός, Α. Δελμούζος, Μ. Τριανταφυλλίδης, Ε. Κακούρος, Μ. Κουντουράς και Μ. Παπαμαύρος. Αυτοί υπήρξαν οι εκσυγχρονιστές της εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα. Ωστόσο, ο Εκπαιδευτικός Όμιλος εκτός από την επίτευξή της γλωσσικής μεταρρύθμισης, βοήθησε το κόμμα των Φιλελευθέρων στο εκπαιδευτικό του πρόγραμμα με τη συγγραφή πολλών βιβλίων όπως: «Τα ψηλά βουνά» και την έκδοση της εφημερίδας «Δελτίον». Από τους βασικότερους στόχους του, ήταν να βοηθήσει στον κοινωνικό διαφωτισμό, στην ανάπτυξη της εκπαίδευσης με τη χρήση της Νέας Αγωγής και στην επικράτηση της δημοτικής γλώσσας σύμφωνα με το νόμο 827/1917.²⁵³ Άλλωστε, στο άρθρο 1 του καταστατικού του αναφέρεται η ίδρυση Πρότυπου Δημοτικού Σχολείου και η αξιοποίηση της δημοτικής γλώσσας για την ανάπτυξη της παιδείας. Τα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου έπαιξαν σπουδαίο ρόλο δίπλα στους Υπουργούς Παιδείας και στάθηκαν αρωγοί στο έργο τους. Αυτοί όμως που ξεχώρισαν περισσότερο ήταν ο Α. Δελμούζος, ο Δ. Γληνός και ο Μ. Τριανταφυλλίδης. Για αρκετά χρόνια προσπάθησαν δίπλα στον Ελευθέριο Βενιζέλο να θεσμοθετήσουν τις ιδέες τους για αλλαγές στην εκπαίδευση και ήταν αυτοί, οι οποίοι οργάνωσαν όλο το εκπαιδευτικό σύστημα και την εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου.²⁵⁴ Παρόλα αυτά, το 1927, οι θέσεις του Δ. Γληνού ήρθαν σε σύγκρουση με αυτές του Α. Δελμούζου.²⁵⁵ Πιο συγκεκριμένα, οι δύο άνδρες ήρθαν σε ρήξη με αφορμή το ζήτημα των θρησκευτικών στα σχολεία, το πρόβλημα της εθνικής διαπαιδαγώγησης και τη σχέση των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων με την κοινωνία. Ο Δ. Γληνός θεωρούσε, όντας αριστερός, πως δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθούν αλλαγές στην εκπαίδευση αν δεν αλλάξει πρώτα η κοινωνία. Παρόλα αυτά ο Α. Δελμούζος παρέμεινε πιστός στις πρωταρχικές ιδέες του Εκπαιδευτικού Ομίλου με αποτέλεσμα να έρθει η διάλυσή του.²⁵⁶ Εκτός όμως από τον Εκπαιδευτικό Όμιλο την περίοδο εκείνη ιδρύθηκαν και άλλες σπουδαίες εκπαιδευτικές κινήσεις όπως: η Φοιτητική Συντροφιά (1910)²⁵⁷ και η Πανεπιστημιακή Ένωσις (1909).²⁵⁸ Οι σημαντικότερες προσωπικότητες που στήριξαν την εκπαιδευτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου και έθεσαν να θεμέλια για την σύγχρονη εκπαίδευση ήταν:

²⁵³ Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*, ό.π., σ.185.

²⁵⁴ Στο ίδιο, σ.181.

²⁵⁵ Στο ίδιο, σ.187.

²⁵⁶ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π., σ.145.

²⁵⁷ Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, ό.π., σ.75.

²⁵⁸ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, ό.π., σ.125.

12.1 Δημήτριος Γληνός (1882-1943)

Ο Δημήτριος Γληνός καταγόταν από τη Σμύρνη και υπήρξε ένας από του σπουδαιότερους Έλληνες εκπαιδευτικούς του εικοστού αιώνα. Ο ίδιος σπούδασε σε αρκετές σχολές και επηρεάστηκε από τα εκπαιδευτικά συστήματα του εξωτερικού. Αρχικά, σπούδασε στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, στη συνέχεια στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και μετά επέκτεινε τις σπουδές του στη Γερμανία, στη Σχολή Παιδαγωγικής, Ψυχολογίας, Κοινωνιολογίας και Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Jena.²⁵⁹ Όταν ολοκλήρωσε τις σπουδές του, επέστρεψε στην Ελλάδα και αμέσως τάχθηκε στο πλευρό του Ελευθερίου Βενιζέλου και το κόμμα των Φιλελευθέρων. Ως στενός συνεργάτης του Ελευθερίου Βενιζέλου μαζί με τους Α. Δελμούζο και Μ. Τριανταφυλλίδη, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του 1913 και 1917.²⁶⁰ Πιο αναλυτικά, ο Δ. Γληνός ήταν αυτός ο οποίος συνέταξε τα νομοσχέδια του 1913, τα οποία προσπάθησε να νομοθετήσει ο Ι. Τσιριμώκος.²⁶¹ Το όραμα του Δ. Γληνού ήταν η σύνδεση του σχολείου με την κοινωνία. Επεδίωκε οι μαθητές να γίνονται άξια μέλη της κοινωνίας. Επίσης, αφοσιώθηκε πολύ στο έργο του για την εκπαιδευτική αλλαγή στην Ελλάδα και τη διαμόρφωση ενός σύγχρονου σχολικού δικτύου. Με το λαμπρό του έργο δίπλα στον Ελευθέριο Βενιζέλο έλαβε σημαντικούς τίτλους όπως: να γίνει διευθυντής της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Αθηνών, Διευθυντής του Διδασκαλείου Μέσης Εκπαίδευσης (1912),²⁶² Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας (1917-1920) και Πρόεδρος του Διδασκαλείου.²⁶³ Ο Δημήτριος Γληνός αποτέλεσε μια από τις σημαντικότερες φιγούρες της εκπαίδευσης και σε αυτόν οφείλονται πολλές αλλαγές της που υφίστανται στις μέρες μας. Η προσήλωσή του στο έργο του αρκετές στιγμές επισκίαζε ακόμη και τους Υπουργούς Παιδείας.²⁶⁴ Ακόμη, θεωρούσε ότι η παιδεία στην Ελλάδα είχε αρκετά προβλήματα, πως δεν υπήρχε αγωγή για τους μαθητές και σωστή κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Πίστευε επίσης, πως για να αλλάξει το εκπαιδευτικό σύστημα έπρεπε πρώτα να αλλάξει ο προσανατολισμός και να στραφεί προς τις ανάγκες του σήμερα.²⁶⁵ Ο ίδιος εξέδιδε περιοδικό με τίτλο «Νέος Δρόμος» όπου αναφερόταν σε όλα αυτά.²⁶⁶ Άλλωστε, η εκπαιδευτική διαδικασία για τον Δ. Γληνό έπρεπε να χωρίζεται σε δύο μέρη: το πρώτο, έπρεπε

²⁵⁹Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*,ό.π.,σ.155.

²⁶⁰Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*,ό.π.,σ.79.

²⁶¹Στο ίδιο, σ.76.

²⁶²Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*,ό.π.,σ.156.

²⁶³Στο ίδιο, σ.106.

²⁶⁴Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση, Από την Κρητική Πολιτεία (1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg,σ.64.

²⁶⁵Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*,ό.π.,σ.156.

²⁶⁶Στο ίδιο, σ.156.

να επικεντρώνεται στη μόρφωση του παιδιού και το δεύτερο, στο ανθρώπινο ιδεώδες. Για τον Δ. Γληνό ο στόχος της παιδείας όφειλε να υπηρετεί τα ιδεώδη και όχι την εξουσία, να διαμορφώνεται μέσα από το σχολείο η προσωπικότητα των ανθρώπων.²⁶⁷ Ήταν φανερό ότι η αριστερή του ιδεολογία επηρέαζε τις απόψεις του για την εκπαίδευση. Παρόλα αυτά, το 1927, με αφορμή τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο ίδιος αποχώρησε απογοητευμένος από τις προσπάθειες για αλλαγές στην παιδεία.²⁶⁸ Τα επόμενα χρόνια άσκησε σφοδρή κριτική στις προσπάθειες της κυβέρνησης για εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, μέσα από τα καυστικά του άρθρα. Γιατί ωστόσο, ο ίδιος σήμερα θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους εκπαιδευτικούς για τη συμβολή του στην εκπαίδευση και το έργο του.²⁶⁹

12.2 Αλέξανδρος Δελμούζος (1880-1956)

Ο Αλέξανδρος Δελμούζος γεννήθηκε στην Άμφισσα, όπου και ολοκλήρωσε το γυμνάσιο. Στη συνέχεια, ακολούθησαν οι σπουδές του στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και από εκεί έφυγε για μεταπτυχιακές σπουδές στη Γερμανία, στη Λειψία και στην Jena.²⁷⁰ Με το τέλος των σπουδών του επέστρεψε στην Ελλάδα, όπου ίδρυσε το Παρθεναγωγείο του Βόλου το (1908). Επηρεασμένος από τις καινοτομίες της εκπαίδευσης του εξωτερικού, προσπάθησε να τις εφαρμόσει και στην Ελλάδα. Με τραγικά για τον ίδιο αποτελέσματα, καθώς οι πρακτικές που εφάρμοσε στο Παρθεναγωγείο του Βόλου, τον οδήγησαν στη δίκη του Ναυπλίου (Αθεϊκά του Βόλου). Ο ίδιος χαρακτηρίστηκε υπέρμαχος του δημοτικισμού και της Νέας Αγωγής. Σε όλη τη διάρκεια της ζωής του έμεινε πιστός στις ιδέες του και στον αγώνα του για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας και της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.²⁷¹ Μαζί με τους Δ. Γληνό και Μ. Τριανταφυλλίδη πάλεψαν για αλλαγές στην εκπαίδευση. Ακόμη, υπήρξε στενός συνεργάτης και φίλος του Ελευθερίου Βενιζέλου και κατά τη διάρκεια των κυβερνήσεων του, έλαβε και αυτός σπουδαίους τίτλους όπως τη θέση του Ανώτερου Επόπτη της Δημοτικής Εκπαίδευσης. Η εκπαιδευτική του πολιτική ήταν επηρεασμένη από τις ιδέες του Rousseau και του Pestalozzi του οποίους θαύμαζε και μελετούσε.²⁷² Οι ιδέες του αυτές φανερώνονται στο συγγραφικό του έργο, όπως και οι προσπάθειές του για τη δημιουργία του Σχολείου Εργασίας

²⁶⁷ Στο ίδιο, σ.165.

²⁶⁸ Στο ίδιο, σ.167.

²⁶⁹ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*,ό.π., σ.131.

²⁷⁰ Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*,ό.π.,σ.144.

²⁷¹ Στο ίδιο, σ.144.

²⁷² Στο ίδιο, σ.149.

και την εθνική και κοινωνική υπόσταση του σχολείου.²⁷³ Για τον Αλ. Δελμούζο, το σχολείο έπρεπε να παρέχει τα απαραίτητα προσόντα στους μαθητές, εξειδίκευση και μόρφωση. Ο άνθρωπος μέσα από αυτό όφειλε να γίνει αυθύπαρκτος όπως έγγραφε στα έργα του. Σε όλη του την πορεία παρέμεινε πιστός στις απόψεις του παρά τις δυσκολίες, αποτυχίες και διώξεις που δέχθηκε.²⁷⁴ Η συνεισφορά του στην εκπαίδευση του έδωσε τον τίτλο του «Οδηγητή δασκάλου» και τον ανέβασε στο βάθρο των σημαντικότερων Ελλήνων εκπαιδευτικών.²⁷⁵

12.3 Μανώλης Τριανταφυλλίδης (1883-1959)

Ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης, υπήρξε ο τρίτος κατά σειρά εκπαιδευτικός που στήριξε την εκπαιδευτική πολιτική του Ελευθερίου Βενιζέλου. Γεννήθηκε στην Αθήνα το 1883, και καταγόταν από εύπορη οικογένεια. Τα πρώτα του σπουδαία βήματα στην εκπαίδευση τα έκανε στο Βαρβάκειο Γυμνάσιο και στη συνέχεια στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης από νωρίς ανέπτυξε ενδιαφέρον για τη γλωσσολογία. Αυτός ήταν και ο λόγος για τον οποίο συνέχισε τις σπουδές του στη Γερμανία. Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα, εντάχθηκε στον Εκπαιδευτικό Όμιλο μαζί με άλλους δημοτικιστές.²⁷⁶ Άλλωστε, ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης, όντας διακεκριμένος γλωσσολόγος, θεωρούσε πως η δημοτική γλώσσα, ήταν η γλώσσα του λαού και πως μόνο μέσω αυτής θα μπορούσε να έρθει η εξέλιξη στην εκπαίδευση.²⁷⁷ Δίπλα στον Ελευθέριο Βενιζέλο απέκτησε και αυτός τον τίτλο του Ανώτερου Επόπτη της Δημοτικής Εκπαίδευσης.²⁷⁸ Όμως, το σπουδαιότερο επίτευγμά του ήταν η σύνταξη της γραμματικής και ορθογραφίας της νέας ελληνικής γλώσσας. Πάνω σε αυτό του το έργο στηρίχθηκε η σύγχρονη γραμματική που διδάσκεται στα σχολεία σήμερα. Τέλος, ο Μανώλης Τριανταφυλλίδης, υπήρξε σπουδαίος εκπαιδευτικός και αγωνιστής για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία. Χάρη στη δική του συνδρομή στην εκπαίδευση, η δημοτική επικράτησε τα επόμενα χρόνια.²⁷⁹

²⁷³Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση. Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.64.

²⁷⁴Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*,ό.π.,σ.152.

²⁷⁵Στο ίδιο, σ.153.

²⁷⁶Στο ίδιο, σ.168.

²⁷⁷Στο ίδιο, σ.168.

²⁷⁸Στο ίδιο, σ.169.

²⁷⁹Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*,ό.π., σ.145.

12.4 Ευάγγελος Κακούρος

Ο Ευάγγελος Κακούρος αποτελεί επίσης έναν σπουδαίο εκπαιδευτικό, μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο οποίος βοήθησε αρκετά στην εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησαν οι τελευταίες κυβερνήσεις του Ελευθερίου Βενιζέλου. Οι σπουδές του στην Ελλάδα και την Ελβετία τον επηρέασαν στο να ακολουθήσει καινοτόμες ιδέες για την εκπαίδευση το 1929, όταν αποτέλεσε τον εισηγητή των μεταρρυθμίσεων στην κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου. Πιο συγκεκριμένα, ο Ευάγγελος Κακούρος, μαζί με τον Μίλτο Κουντουρά, αντικατέστησαν τους τρεις προαναφερθέντες εκπαιδευτικούς μετά την απόσυρσή τους από τα εκπαιδευτικά πράγματα. Ο ίδιος μάλιστα υπήρξε στενός συνεργάτης του Κ. Γόντικα και του Γ. Παπανδρέου. Ήταν αυτός που βρισκόταν πίσω από το μεταρρυθμιστικό έργο του 1929.²⁸⁰ Βασικότερος στόχος του για την εκπαίδευση ήταν να θέσει τα θεμέλια για τη Νέα Αγωγή, της υποχρεωτικής παιδείας για όλους και του Σχολείου Εργασίας. Με αυτόν τον τρόπο επιδίωκε τον νεανθρωπισμό, όπως αναφέρει ο ίδιος μέσα στο συγγραφικό του έργο. Ο Ευάγγελος Κακούρος θεωρήθηκε από πολλούς εκπαιδευτικούς ως ένας από τους σημαντικότερους για τις καινοτόμες ιδέες που εισήγαγε στην εκπαίδευση.²⁸¹

12.5 Μίλτος Κουντουράς (1889-1940)

Ο Μίλτος Κουντουράς αποτελεί και αυτός μία ακόμη σημαντική προσωπικότητα της εποχής του στην Ελληνική εκπαίδευση. Η καταγωγή του ήταν από τη Λέσβο, εκεί όπου φοίτησε στο Γυμνάσιο Μυτιλήνης, ενώ ολοκλήρωσε τις σπουδές του στη Φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στη Γερμανία, για να σπουδάσει Παιδαγωγικά και Ψυχολογία. Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα και αυτός, όπως και οι προηγούμενοι εντάχθηκε στον Εκπαιδευτικό Όμιλο και έγινε ένας από τους ιδρυτές της Φοιτητικής Συντροφιάς.²⁸² Υπήρξε υποστηρικτής της δημοτικής γλώσσας και της Νέας Αγωγής στα σχολεία. Βασικότερο γνώρισμα στις ιδέες του Μ. Κουντουρά για την παιδεία ήταν η αυτενέργεια των μαθητών, η διάπλαση της ηθικής και η ψυχική γενναιότητα που θα έπρεπε να τους διακρίνει και να διαμορφώνεται μέσα από την εκπαίδευση. Πίστευε πως ο ρόλος του σχολείου δεν θα έπρεπε να είναι μονοδιάστατος, αλλά να δίνει τα απαραίτητα εφόδια στους νέους για την μετέπειτα πορεία τους στη ζωή. Ο Μίλτος Κουντουράς στήριξε το έργο των Φιλελευθέρων και μάλιστα,

²⁸⁰ Στο ίδιο, σ.148.

²⁸¹ Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση. Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.159.

²⁸² Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*,ό.π.,σ.220.

υπήρξε ένας από τους στενότερους φίλους και συνεργάτες του Γ. Παπανδρέου. Επίσης, μαζί με τον Ε. Κακούρο εργάστηκαν για τις μεταρρυθμίσεις του 1929–1932. Ενώ τέλος, ο ρόλος του και οι ιδέες του για την εκπαίδευση βοήθησαν αρκετά στη διαμόρφωση της σύγχρονης παιδείας στα ελληνικά σχολεία.²⁸³

12.6 Μιχάλης Παπαμαύρος (1893-1963)

Ο Μιχάλης Παπαμαύρος αποτελεί και αυτός με τη σειρά του μία εξέχουσα προσωπικότητα όσον αφορά την εκπαίδευση του εικοστού αιώνα. Γεννήθηκε το 1893, στο Βολισσό της Χίου, όπου και έζησε τα παιδικά του χρόνια.²⁸⁴ Είχε την ευκαιρία, παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η οικογένειά του, να παρακολουθήσει το Γυμνάσιο της Χίου και από εκεί με υποτροφία να συνεχίσει τις σπουδές του στη Γερμανία πάνω στα Παιδαγωγικά και στη Φιλοσοφική Σχολή της Jena και να εργαστεί στο Εξοχικό Παιδαγωγείο του Hermann Lietz. Οι απόψεις του για την εκπαίδευση που δημιούργησε ήταν κυρίως ανθρωποκεντρικές και προωθούσαν την συνεργατική μάθηση, τη μαθητοκεντρική διδασκαλία και το σχολείο εργασίας.²⁸⁵ Ο Μιχάλης Παπαμαύρος επιδίωξε με κάθε τρόπο να ανεβάσει το μορφωτικό επίπεδο των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων.²⁸⁶ Επίσης, από τα πρώτα κιόλας χρόνια που επέστρεψε στην Ελλάδα στάθηκε δίπλα στο πλευρό του Ελευθερίου Βενιζέλου και της εκπαιδευτικής του πολιτικής.²⁸⁷ Το 1922-1923, είχε τον τίτλο του Ανώτερου Επόπτη της Δημοτικής Εκπαίδευσης στην Ανατολική Θράκη, αλλά και του Υποδιευθυντή στο Μαράσλειο Διδασκαλείο. Το 1928, έλαβε και τη θέση του Γενικού Διευθυντή στο Διδασκαλείο της Λαμίας την οποία όμως έχασε σύντομα καθώς κατηγορήθηκε για κομμουνισμό και οδηγήθηκε σε δίκη το 1931 με αποτέλεσμα να απολυθεί το 1933 από το Διδασκαλείο Λαμίας.²⁸⁸ Ο Μιχάλης Παπαμαύρος, πέρα από τους πολλούς τίτλους που απέκτησε, άφησε πίσω του και ένα μεγάλο συγγραφικό έργο. Η προσφορά του στην εκπαίδευση δίπλα στους Υπουργούς Παιδείας των

²⁸³ Στο ίδιο, σ.221.

²⁸⁴ Στο ίδιο, σ.209.

²⁸⁵ Τριαντάφυλλος Β. Δούκας, *Μιχάλης Παπαμαύρος (1916-1963): από τον Lietz στον Μακαρένκο*, Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7^ο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014, σ.2.

²⁸⁶ Στο ίδιο, σ.210.

²⁸⁷ Στο ίδιο, σ.209.

²⁸⁸ Τριαντάφυλλος Β. Δούκας, *Μιχάλης Παπαμαύρος (1916-1963): από τον Lietz στον Μακαρένκο*, Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7^ο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014, σ.4.

κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου, υπήρξε καταλυτική για την εξέλιξη της παιδείας τα επόμενα χρόνια.²⁸⁹

12.7 Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή (1873-1950)

Η επόμενη προσωπικότητα δεν είχε σχέση με την Ελληνική εκπαίδευση, αλλά με την παγκόσμια επιστήμη. Ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρή υπήρξε σπουδαίος μαθηματικός στη Γερμανία και ένας από τους σημαντικότερους στην παγκόσμια ιστορία. Η φήμη του ήταν διαδεδομένη και ο ίδιος ο Ελευθέριος Βενιζέλος τον θαύμαζε. Όταν ανέβηκε στην εξουσία της Ελλάδας, ζήτησε τη βοήθειά του στην οργάνωση και δομή των Πανεπιστημίων. Ο Κ. Καραθεοδωρή, το 1919, με υπόμνημά του πρότεινε στον Ελευθέριο Βενιζέλο την ίδρυση ενός νέου Πανεπιστημίου στη Σμύρνη, το οποίο οργάνωσε ο ίδιος. Ωστόσο, παρά τις ενέργειες του Κ. Καραθεοδωρή, το Πανεπιστήμιο της Σμύρνης δεν πρόλαβε να λειτουργήσει λόγω της Μικρασιατικής καταστροφής.²⁹⁰ Το 1920 κλήθηκε για ακόμη μια φορά να αναλάβει την οργάνωση των Πανεπιστημίων, κυρίως της Θεσσαλονίκης το 1930.²⁹¹ Η συμβολή του Κ. Καραθεοδωρή ήταν πολύ σημαντική και έδινε άλλο κύρος στις ενέργειες των Υπουργών Παιδείας. Επίσης, το 1930-1932, του δόθηκε η θέση του Κυβερνητικού Επίτροπου στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών, με σκοπό τις μεταρρυθμίσεις στα Πανεπιστήμια.²⁹² Ο Κ. Καραθεοδωρή στάθηκε δίπλα στον Γ. Παπανδρέου και τον βοήθησε με την οργάνωση των Πανεπιστημίων, το πρόγραμμα σπουδών, τη λειτουργία και τις εγκαταστάσεις. Η συμβολή του στα ελληνικά Πανεπιστήμια θεωρείται ακόμη και σήμερα πολύ σημαντική.²⁹³

Αυτές οι σπουδαίες προσωπικότητες της εποχής, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της σύγχρονης εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Ο ρόλος τους υπήρξε καθοριστικός δίπλα στους Υπουργούς Παιδείας του Ελευθερίου Βενιζέλου και έδωσαν τα φώτα τους στην εκπαιδευτική πολιτική που ακολούθησε το κόμμα των Φιλελευθέρων. Η συνεισφορά τους αναγνωρίζεται στις μέρες μας και τιμάται. Το έργο τους πολλές φορές επισκίαζε ακόμη και τους ίδιους τους Υπουργούς Παιδείας αλλά και τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

²⁸⁹ Στο ίδιο, σ.212.

²⁹⁰ Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση. Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*,ό.π.,σ.93.

²⁹¹ Στο ίδιο, σ.97.

²⁹² Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (1821-1986)*,ό.π.,σ.149.

²⁹³ Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης. Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*,ό.π., σ.162.

Επίλογος – Συμπεράσματα - Συζήτηση

Από την εργασία προκύπτει το συμπέρασμα ότι κατά τη διάρκεια διακυβέρνησης των πρωθυπουργών του Ελ. Βενιζέλου έγιναν σπουδαία βήματα στην εκπαίδευση, τα οποία επηρέασαν και διαμόρφωσαν το εκπαιδευτικό μας σύστημα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σκοπός της εργασίας, ήταν να γίνει μια προσπάθεια σκιαγράφησης των Υπουργών Παιδείας του Ελ. Βενιζέλου, καθώς και του έργου τους. Αν και κατά πόσο αυτό επηρέασε την εκπαίδευση; Αν υπήρξε φιλελεύθερο και καινοτόμο την περίοδο που προσπάθησαν να το θεσμοθετήσουν. Και αν τελικά κατάφεραν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις και στο όραμα του Ελ. Βενιζέλου για την εκπαίδευση. Έτσι λοιπόν, την διατρέχουν τρεις βασικοί άξονες. Πρώτον, ποιοι ήταν οι Υπουργοί Παιδείας του Ελ. Βενιζέλου, δεύτερον αν μέσα από το έργο τους υλοποίησαν την εκπαιδευτική πολιτική των Φιλελευθέρων, και τρίτον αν τελικά άφησαν παρακαταθήκη με τη συμβολή τους στην εκπαίδευση. Φυσικά στη μελέτη μας προσπαθήσαμε να δούμε το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο έζησαν και έδρασαν. Η περίοδος διακυβέρνησης του Ελ. Βενιζέλου ήταν αρκετά πυκνή σε γεγονότα, αντιπαραθέσεις, υπήρξε η μικρασιατική καταστροφή, δημιουργήθηκε έντονο προσφυγικό ζήτημα και πολλές αναστατώσεις. Όμως μέσα σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες οι υπουργοί παιδείας κατάφεραν να διακριθούν και να δομήσουν μια νέα εκπαιδευτική πολιτική.²⁹⁴

Όσον αφορά τον Ελ. Βενιζέλο αρκετά χρόνια πριν, όταν ήταν ακόμη πολιτικός στην Κρητική Πολιτεία, είχε οραματιστεί το εκπαιδευτικό σύστημα που θα ταίριαζε στην Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια της θητείας του ως πρωθυπουργός, κατάφερε να πετύχει τη δωρεάν και υποχρεωτική εκπαίδευση, το διπλό εκπαιδευτικό σύστημα με την κλασική παιδεία για τους λίγους και την τεχνο-επαγγελματική εκπαίδευση για τους πολλούς, οι οποίοι θα κάλυπταν τις κοινωνικές ανάγκες της χώρας. Φυσικά, στον αγώνα αυτό στηρίχθηκε σε προσωπικότητες που διακρίθηκαν στην εκπαίδευση όπως: ο Α. Δελμούζος, Μ. Τριανταφυλλίδης, Α. Γληνός, Ε. Κακούρος και Μ. Κουντουράς, αλλά και στους υπουργούς παιδείας του, οι οποίοι υλοποίησαν το όραμά του μέσα από τις μεταρρυθμίσεις τους για την παιδεία. Ο Ελ. Βενιζέλος μάλιστα, υποστήριξε πως το σχολείο παίζει πρωταρχικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνίας, της

²⁹⁴Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg,σ.181.

οικονομικής ανάπτυξης και της λειτουργίας του κράτους. Το άτομο θα πρέπει να μορφώνεται και να εξειδικεύεται. Με αυτές τις φιλελεύθερες αντιλήψεις προώθησε το εκσυγχρονιστικό του έργο στα σχολεία. Παράλληλα, ως δημοτικιστής, ήρθε σε σύγκρουση με του συντηρητικούς κύκλους, και παρόλα αυτά κατόρθωσε να καθιερώσει τη δημοτική γλώσσα το 1918, στις πρώτες τάξεις του δημοτικού και το 1929 και στις υπόλοιπες. Επίσης, κατάφερε τη συγγραφή νέων σχολικών βιβλίων στη δημοτική. Στο σύστημα διοίκησης των σχολικών μονάδων ακολούθησε το συγκεντρωτικό μοντέλο οργάνωσης και διοίκησης. Ακόμη, έδωσε κατάρτιση στους εκπαιδευτικούς, εφάρμοσε υγειονομική μέριμνα, έχτισε νέα σχολεία, ίδρυσε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, θεσμοθέτησε την προσχολική αγωγή, ανέπτυξε την γυναικεία εκπαίδευση και εφάρμοσε πολιτική υποτροφιών για δασκάλους και μαθητές. Όλα αυτά χάρισαν ένα νέο πρόσωπο στο σχολείο. Ωστόσο, τα χρόνια που ακολούθησαν ανέτρεψαν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Ελ. Βενιζέλου, το οποίο όμως ποτέ δεν έφυγε από την εκπαίδευση, καθώς πολλές από τις μεταρρυθμίσεις τις οποίες είχε εισάγει επανήλθαν αργότερα με επόμενους νόμους του κράτους. Η δημοτική γλώσσα, τα βιβλία, το διπλό εκπαιδευτικό σύστημα θα ξανά εμφανιστούν στην ελληνική εκπαίδευση.²⁹⁵ Αυτό που προσπαθήσαμε να δείξουμε στην παρούσα διπλωματική εργασία είναι πως επηρέασαν το σύγχρονο σχολείο οι Υπουργοί Παιδείας, και πώς συνδέθηκε ο Ελ. Βενιζέλος με την εκπαίδευση του σήμερα.

Η περίοδος αναφοράς της εργασίας είναι το διάστημα 1910-1933, αλλά η έμφαση δίνεται κυρίως στις χρονιές που έγιναν σημαντικά βήματα στην εκπαίδευση. Το 1911,1913,1918-1920 και το 1929-1932. Τα χρονικά όρια επιλέχθηκαν με βάση την περίοδο που ο Ελ. Βενιζέλος κυριαρχεί στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας.

Στην εισαγωγή της διπλωματικής εργασίας, προσεγγίσαμε μεθοδολογικά το θέμα μας μέσω των ερωτήσεων: ποιοι ήταν οι Υπουργοί Παιδείας των κυβερνήσεων του Ελ. Βενιζέλου και ποια ήταν η συνεισφορά και το έργο τους στην εκπαίδευση; Σε αυτό το σημείο έχει μάλλον καταστεί σαφής η χρησιμότητα αυτών των ερωτήσεων. Ας δούμε λίγο πιο συγκεκριμένα το καθένα από τα ερωτήματα. Το ποιοι ήταν, αφορά την προσωπικότητα και το βίο τους, ενώ το ποια ήταν η συνεισφορά τους, απαντά στο έργο τους ως υπουργοί παιδείας κατά τη διάρκεια της θητείας τους. Επίσης, υπήρξαν και άλλα ερωτήματα τα οποία προσπαθήσαμε να απαντήσουμε:

²⁹⁵Στο ίδιο, σ.182-183.

Αν ήταν μεγάλη η συνεισφορά τους; Η απάντηση θα ήταν σίγουρα ναι. Πιο συγκεκριμένα, η συμβολή τους στην εκπαίδευση, ήταν σημαντική στη διαμόρφωση της σύγχρονης εκπαίδευσης. Οι εννέα υπουργοί παιδείας των κυβερνήσεων του Ελ. Βενιζέλου υπήρξαν πολύ σπουδαίοι, μορφωμένοι, πρόθυμοι και με πρωτοποριακές ιδέες άνθρωποι. Αποτέλεσαν όλοι τους στενοί συνεργάτες του Ελ. Βενιζέλου και υποστηρικτές της πολιτικής του. Κατά τη διάρκεια της θητείας τους, επιχείρησαν να θεσπίσουν τις φιλελεύθερες ιδέες τους στην εκπαίδευση και να δομήσουν ένα διττό εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα μορφώνει και θα εξειδικεύει τους μαθητές, θα προσφέρει ευκαιρίες για όλους και θα βοηθά στην ανάπτυξη της χώρας. Οι υπουργοί παιδείας σε συνεργασία με λαμπρές προσωπικότητες στην εκπαίδευση της εποχής όπως τα μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου, προσπάθησαν να ακολουθήσουν πιστά το όραμα του Ελ. Βενιζέλου για το νέο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα ήταν πιο κοντά στα Ευρωπαϊκά πρότυπα και θα δομούσε ένα αποτελεσματικό εκπαιδευτικό σύστημα. Με τις μεταρρυθμίσεις του 1911, 1913, 1917-1920 και 1929-1932, κατόρθωσαν τελικά να πετύχουν σημαντικές αλλαγές, οι οποίες επικρατούν ακόμη και σήμερα στα σχολεία. Αξίζει επίσης, να σημειώσουμε ότι οι υπουργοί παιδείας στη διάρκεια της θητείας τους, αλληλοσυμπληρώνονται, χωρίς να αναιρεί κάτι κάποιος από τον προηγούμενο. Όλοι τους πρόσφεραν στην παιδεία, αλλά οι κύριοι άξονες της εκπαιδευτικής πολιτικής του Ελ. Βενιζέλου περιστρέφονται γύρω από τέσσερις μεγάλες προσωπικότητες. Ήταν αυτοί οι οποίοι παρέμειναν περισσότερο χρόνο στο υπουργείο και επιχείρησαν πρωτοπόρα βήματα. Αυτοί οι τέσσερις υπουργοί ήταν: ο Ιωάννης Τσιριμώκος που με τα νομοσχέδια του 1913 προσπάθησε να δομήσει ένα διττό σύστημα εκπαίδευσης, ο Δημήτριος Δίγκας που επιχείρησε να θεσπίσει στα σχολεία την ελληνική γλώσσα, ο Κωνσταντίνος Γόντικας, ο οποίος επικεντρώθηκε κυρίως στη τεχνική εκπαίδευση και τέλος, ο Γεώργιος Παπανδρέου που ολοκλήρωσε τις προσπάθειες των προηγούμενων υπουργών παιδείας και αύξησε ραγδαία τον αριθμό των σχολείων στη χώρα. Αυτοί οι υπουργοί παιδείας έδειξαν ζήλο, υπομονή και προθυμία για την αναβάθμιση της εκπαίδευσης. Επικεντρώθηκαν και έμειναν σταθεροί στην προσπάθειά τους για μεταρρυθμίσεις και αλλαγές. Οι τέσσερις αυτοί αποτέλεσαν τον βασικό πυλώνα εδραίωσης της πολιτικής του Ελ. Βενιζέλου, ενώ οι υπόλοιποι, ακολούθησαν ή συνέχισαν το έργο των προκατόχων τους. Ωστόσο, όλοι έπαιξαν το ρόλο τους στην εκπαίδευση. Άλλωστε, το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα για χρόνια παρέμενε στάσιμο και μη λειτουργικό, με αποτέλεσμα να υπάρχουν σοβαρά προβλήματα, αποχή των μαθητών και αναλφαβητισμός. Οι προσπάθειες των υπουργών παιδείας του Ελ. Βενιζέλου, άλλαξαν το πρόσωπο της εκπαίδευσης με τη συμβολή τους κέρδισαν την εμπιστοσύνη του λαού. Η πρόσβαση των μαθητών στα σχολεία αυξήθηκε και ο αναλφαβητισμός μειώθηκε αρκετά κατά τα έτη 1910-1933. Το

δύσκολο έργο που κλήθηκαν να αναλάβουν μέσα σε ένα ταραγμένο περιβάλλον, το οποίο άλλαζε συνεχώς με πολέμους, πρόσφυγες και οικονομική αστάθεια. Απέδειξαν τελικά με αποτελεσματικότητα ότι μπορούν να πετύχουν αρκετές αλλαγές στην εκπαίδευση και να κάνουν το εκπαιδευτικό σύστημα ευκολότερο και πιο οικείο σε όλους. Έδωσαν δωρεάν και υποχρεωτική εκπαίδευση, δομή στο εκπαιδευτικό σύστημα, τεχνολογική εκπαίδευση, καλύτερη κατάρτιση εκπαιδευτικών, περισσότερα σχολεία ενώ επίσης, αναβαθμίστηκαν τα βιβλία και τα μαθήματα. Επιπλέον, δόθηκαν καλύτερες απολαβές στους δασκάλους και ιδρύθηκαν σχολές, νηπιαγωγεία και πανεπιστήμια. Το σχολικό περιβάλλον άλλαξε πρόσωπο και έγινε προσιτό σε όλους τους μαθητές. Το βασικότερο όμως, είναι πως κάλυψε τα έξοδα των μαθητών και δίνοντας έτσι την ευκαιρία σε περισσότερα παιδιά να μορφωθούν. Από την άλλη το γλωσσικό ζήτημα δεν κατάφεραν να το λύσουν, λόγω των συντηρητικών κύκλων της εποχής, οι οποίοι επιθυμούσαν την καθαρεύουσα ως γλώσσα διδασκαλίας. Στον αντίποδα αυτών των υπουργών υπήρξαν και οι αντιβενιζελικοί υπουργοί παιδείας (Θ. Ζαΐμης, Ι. Σιώτης) αλλά και εκπαιδευτικοί της εποχής όπως ο Ν. Εξαρχόπουλος, οι οποίοι συνεχώς αναιρούσαν τις προσπάθειες των παραπάνω υπουργών με αποτέλεσμα να καθυστερεί ή να μην ολοκληρώνεται η εκπαιδευτική τους πολιτική τους.

Κατάφεραν άραγε να ολοκληρώσουν το πρωταρχικό όραμα του Ελ. Βενιζέλου για την εκπαίδευση; Οι συνθήκες της εποχής, η οικονομική κρίση, οι εσωτερικές διαμάχες και οι διαφωνίες στην εκπαίδευση, έκαναν το έργο τους δυσκολότερο. Άλλοτε κατάφεραν να θεσμοθετήσουν την πολιτική τους και άλλοτε η επόμενη κυβέρνηση αναιρούσε αυτές τις προσπάθειες, με αποτέλεσμα να επιστρέφει η εκπαίδευση στη πρωταρχική της μορφή της. Από τα πρώτα κιόλας πολιτικά βήματα του Ελευθερίου Βενιζέλου, το εκπαιδευτικό ζήτημα βρισκόταν πάντα στη σκέψη του και το όραμά του για ένα νέο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα μπορούσε να βοηθήσει στον εκσυγχρονισμό της χώρας. Ο Ελ. Βενιζέλος είχε αντιληφθεί πως το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα επιζητούσε άμεσα μεταρρυθμίσεις και πως παρέμενε στάσιμο για χρόνια. Τα γεγονότα που είχαν προηγηθεί πριν από το Γουδί αλλά και το γλωσσικό ζήτημα, δημιουργούσαν αναταραχές στα σχολεία. Ο Ελ. Βενιζέλος εντόπισε γρήγορα το κενό στην εκπαίδευση, τη μονολιθικότητα, την έλλειψη λαϊκής παιδείας, σχολικού δικτύου και προετοίμαζε μια εκπαιδευτική πολιτική για την επίλυση των θεμάτων αυτών. Άλλωστε, η εκπαίδευση είναι αυτή, η οποία διαμορφώνει το επίπεδο της κοινωνίας και βελτιώνει τη ζωή των πολιτών της. Για αυτό το λόγο, ο βασικότερος στόχος του Ελ. Βενιζέλου για την εκπαίδευση ήταν να δημιουργήσει ένα νέο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα μπορούσε αρχικά να μορφώσει και στη συνέχεια να εξειδικεύσει το εργατικό δυναμικό της

χώρας.²⁹⁶ Οι φιλελεύθερες ιδέες που προσπάθησε να εισάγει στην εκπαίδευση βρήκαν πολλούς αρνητές, με αποτέλεσμα να μην μπορέσουν ή να καθυστερούν αρκετά να θεσμοθετηθούν. Οι αντιβενιζελικοί κύκλοι, προσπαθούσαν συνεχώς να ανατρέψουν τις μεταρρυθμίσεις του και να επαναφέρουν το παλαιό σύστημα εκπαίδευσης. Ο Ελ. Βενιζέλος, ως οραματιστής ηγέτης, φανταζόταν ένα σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα κάλυπτε τις ανάγκες της κοινωνίας και θα έδινε πρόσβαση σε όλους. Επίσης, θα ήταν δωρεάν και υποχρεωτικό. Οι εκπαιδευτικοί θα ήταν άριστα καταρτισμένοι και τα βιβλία σωστά διατυπωμένα και κατανοητά. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, και μέσα από την εκπαίδευση θα έβγαζε επιστημονικό και εργατικό δυναμικό που θα μπορούσε να βοηθήσει στην πνευματική και οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας. Ο ανταγωνισμός του Ελ. Βενιζέλου με τους συντηρητικούς κύκλους στην εκπαίδευση της εποχής δυσκόλευαν το έργο του στην εκπαίδευση. Παρόλα αυτά κάθε φορά που ανέβαινε στην εξουσία συνέχιζε το έργο του και την προσπάθειά του να δώσει ευκαιρίες σε όλους. Είναι φανερό πως αρκετές από τις καινοτομίες που θέσπισε στην εκπαίδευση ισχύουν έως τις μέρες μας χάρη στους υπουργούς παιδείας του. Η δωρεάν και υποχρεωτική εκπαίδευση, το διττό εκπαιδευτικό σύστημα, η ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, η ίδρυση σχολείων, η κατάρτιση των εκπαιδευτικών, η τεχνο-επαγγελματική εκπαίδευση, η διδασκαλία των γυναικών και η χρήση της δημοτικής γλώσσας στα σχολεία είναι κάποια επιτεύγματα που κατάφεραν αυτοί και ισχύουν έως σήμερα. Ο Ελ. Βενιζέλος και οι υπουργοί του, άφησαν το στίγμα τους στην ελληνική εκπαίδευση του 20^{ου} αιώνα, φέρνοντάς την ένα βήμα πιο κοντά στο σήμερα. Μέσα από μέτρα και μεταρρυθμίσεις που έλαβαν και ήταν πρωτοποριακές για την εποχή τους. Παρόλα αυτά, οι πρωταρχικοί στόχοι του Ελ. Βενιζέλου δεν επιτεύχθηκαν, όπως ήλπιζε, αλλά κατάφεραν σε μεγάλο βαθμό να δημιουργήσουν ένα νέο εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο έλειπε. Οι υπουργοί του κατάφεραν μέσα από την πολιτική που ακολούθησαν να αυξήσουν τον αριθμό των μαθητών, των δασκάλων και παράλληλα να μειώσουν τον αναλφαβητισμό, μέσα σε ένα δύσκολο περιβάλλον, στο οποίο έπρεπε να αντιμετωπίσουν πολέμους, οικονομική κρίση, πολιτική αστάθεια και ένα ταραγμένο και επίφοβο περιβάλλον που δύσκολα θα δεχόταν αλλαγές. Ωστόσο, με την προσωπικότητά τους, απέδειξαν ακόμη και μέσα σε αυτές τις δύσκολες συνθήκες πως μπορούσαν να ανταπεξέλθουν και να επιτύχουν τους στόχους τους στην εκπαίδευση.

²⁹⁶Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα: Gutenberg, σ.79.

Πώς θα τους χαρακτήριζε κανείς; Πιστοί και πρόθυμοι να συνεισφέρουν με κάθε τρόπο στο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα έδινε ευκαιρίες στο λαό. Υπήρξαν στην πλειονότητά τους αγαπητοί, και αυτό φάνηκε και μέσα από την πολιτική τους πορεία, εκτός από τη θέση τους στο υπουργείο παιδείας. Επίσης, υπήρξαν βαθιά φιλελεύθεροι, δημοτικιστές και έμπιστοι συνεργάτες του Ελ. Βενιζέλου. Συμπεραίνουμε πως οι υπουργοί παιδείας του Ελ. Βενιζέλου χαρακτηρίστηκαν για την επιμονή τους, τις ριζοσπαστικές και φιλελεύθερες ιδέες τους και ευθύνονται και αυτοί για τη δόμηση του εκπαιδευτικού συστήματος. Αυτός είναι και ένας από τους βασικότερους λόγους που αξίζει να μελετήσουμε το έργο τους και να προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε την πολιτική ζωή τους. Η συμβολή τους στην εκπαίδευση αποτέλεσε σταθμό για το σύγχρονο εκπαιδευτικό σύστημα και οι ιδέες τους και το έργο τους έδωσαν κίνητρο για αλλαγές που επήλθαν αργότερα. Η συνεισφορά τους στην εκπαίδευση είναι σημαντική και αποτελεί σπουδαίο κίνητρο για κάποιον που επιθυμεί να μελετήσει την ιστορία της ελληνικής εκπαίδευσης, να παρακολουθήσει την πορεία και το έργο τους στην παιδεία. Ειδικότερα προσωπικότητες όπως ο Γ. Παπανδρέου, ο οποίος ως πρωθυπουργός έδωσε επίσης μεγάλη βάση στην εκπαίδευση και τη μόρφωση των πολιτών. Θεωρείται ίσως ο βασικότερος και ο γνωστότερος υπουργός παιδείας του Ελ. Βενιζέλου. Ο Γ. Παπανδρέου στην ουσία ήταν αυτός που ολοκλήρωσε αυτό το δύσκολο εκσυγχρονιστικό έργο αρκετών χρόνων που προσπαθούσαν οι προκάτοχοί του και έδωσε λύση στο γλωσσικό ζήτημα.

Ήταν άραγε φιλελεύθερη η πολιτική τους; Παρά τις φιλελεύθερες ιδέες του, ο Ελ. Βενιζέλος πάντα προσπαθούσε να ακολουθεί φιλελεύθερη πολιτική. Πολλές φορές όμως, η εκπαιδευτική του πολιτική γινόταν λίγο πιο αυταρχική. Οι συγκρούσεις του με τους αντιπάλους του τον έκαναν να επιβάλλει αυστηρές νομοθεσίες και να ασκεί αυταρχική πολιτική. Η πολιτική που ακολούθησε ο Ελ. Βενιζέλος και οι υπουργοί του κατά επέκταση, ευνοούσε σε μεγάλο βαθμό την αστική τάξη της εποχής, την οποία στήριζαν. Επίσης, το διττό εκπαιδευτικό σύστημα και ο στόχος του να αναπτύξει τα τεχνικά επαγγέλματα, είχαν απώτερο σκοπό, όχι μόνο να στηρίζουν την ελληνική κοινωνία τα άτομα αυτά, αλλά και να βοηθήσουν και στη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας. Άλλωστε, ο Ελ. Βενιζέλος και οι υπουργοί παιδείας, είχαν ως πρότυπο να δημιουργήσουν στην Ελλάδα ένα πολιτικό σύστημα, όπως αυτά που κυριαρχούσαν στο εξωτερικό και να κάνουν την Ελλάδα να γίνει μια ισχυρή βιομηχανική και εμπορική δύναμη. Έδωσαν μεγάλη σημασία στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας σύμφωνα με τα καπιταλιστικά πρότυπα της δύσης και προσπάθησαν μέσα από την εκπαίδευση να δώσουν κίνητρα, ώστε να ασχοληθεί και να εργαστεί ο κόσμος εκεί.²⁹⁷ Κυρίως όμως, στον τομέα της εκπαίδευσης τα

²⁹⁷Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, ό.π., σ.81-84.

μέτρα που έλαβαν, παρά τον φιλελεύθερο χαρακτήρα τους σε μερικές περιπτώσεις έγιναν πιο αυταρχικά. Πιο συγκεκριμένα, το εξεταστικό σύστημα που επέβαλαν για τη συνέχεια των μαθητών στην εκπαίδευση, ανέκοπτε την πορεία αρκετών να συνεχίσουν τις σπουδές τους σε ανώτερες βαθμίδες.²⁹⁸ Επιπλέον, με το νόμο 4229/1929 για το «Ιδιώνυμο» η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου εξέταζε και απέρριπτε καθηγητές και μαθητές για την ιδεολογία τους. Έκρινε με βάση το φρόνημα, και όχι τις επιδόσεις στο σχολείο. Ακόμη, οι επιθεωρητές και επόπτες στην εκπαίδευση, οι οποίοι ορίστηκαν για να ελέγχουν την εύρυθμη λειτουργία των σχολικών μονάδων, αποδείχθηκαν αρκετά αυταρχικοί, με αποτέλεσμα να μην ακολουθούν και τόσο φιλελεύθερη πολιτική στα σχολεία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, εκπαιδευτικοί και μαθητές να αξιολογούνται με βάση την εμφάνισή τους, την ιδεολογία τους, τις απόψεις τους, την καταγωγή τους, και όχι την απόδοσή τους. Ενώ, από την άλλη, το διττό εκπαιδευτικό σύστημα που δημιούργησαν οι κυβερνήσεις των φιλελευθέρων, δεν υπήρξε και τόσο ευνοϊκό για όλους τους μαθητές.²⁹⁹ Για την ακρίβεια το Γυμνάσιο υπήρξε σχολείο για λίγους, οι οποίοι διέθεταν την οικονομική δυνατότητα να συνεχίσουν σε πανεπιστημιακές σπουδές που απαιτούσαν έξοδα φοίτησης. Οι μαθητές των κατώτερων λαϊκών στομάτων, είχαν την επιλογή να ακολουθήσουν μόνο τις τεχνικές σχολές, οι οποίες τους παρείχαν άμεσα εργασία για να μπορούν να βγάζουν τα προς το ζην. Το κόστος των σπουδών στο πανεπιστήμιο ήταν δύσκολο για κάποιον που δεν διέθετε την οικονομική δυνατότητα εκείνη την εποχή. Τέλος, ο Ελ. Βενιζέλος έδωσε αρκετά προνόμια στην ιδιωτική εκπαίδευση με αποτέλεσμα κατά τα έτη 1910-1933, να αυξηθούν σε μεγάλο βαθμό τα ιδιωτικά σχολεία σε όλη τη χώρα.³⁰⁰ Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η πολιτική γραμμή στην εκπαίδευση που ακολούθησε ο Ελ. Βενιζέλος και οι υπουργοί παιδείας, παρά τις φιλελεύθερες ιδέες και νομοθεσίες που θέσπισαν, σε μερικές περιπτώσεις γινόταν λίγο πιο αυταρχικές, και δεν παρείχαν ίσες ευκαιρίες σε όλους. Φυσικά οι καινοτομίες και τα μέτρα που έλαβαν έδωσαν τη δυνατότητα στους μαθητές να λάβουν μια στοιχειώδη μόρφωση και εκπαίδευση, ώστε να αντιμετωπίσουν τον αναλφαβητισμό στην Ελλάδα, αλλά η ανώτερη εκπαίδευση συνέχισε να είναι προνόμιο αυτών που διέθεταν την οικονομική δυνατότητα. Φυσικά, υπήρξαν και οι υποτροφίες, όμως δεν ήταν αρκετές για να μπορέσουν όλοι όσοι ήθελαν να σπουδάσουν στο πανεπιστήμιο. Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα, πως παρά το γεγονός πως ο Ελ. Βενιζέλος ακολουθούσε μια φιλελεύθερη πολιτική κατά βάση στην εκπαίδευση και κατάφερε να δώσει ευκαιρίες σε όλους τους μαθητές και να ενισχύσει θετικά

²⁹⁸Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας, σ.135-136.

²⁹⁹Στο ίδιο, σ.158.

³⁰⁰Στο ίδιο, σ.149.

την εκπαίδευση με τις μεταρρυθμίσεις του. Υπήρξαν στιγμές που τα μέτρα που έλαβε θεωρήθηκαν αυταρχικά. Κυρίως απέναντι στις αριστερές απόψεις μαθητών και εκπαιδευτικών.

Συνοψίζοντας, αξίζει να τονιστεί, ότι η παρούσα εργασία, ενημερώνει τον αναγνώστη για τους Υπουργούς Παιδείας των κυβερνήσεων του Ελ. Βενιζέλου, το βίο, το έργο τους καθώς και τη συμβολή τους στη σύγχρονη εκπαίδευση, Όλα αυτά μέσα στο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής που συνεχώς διαμορφώνεται. Η μελέτη τους αποτελεί έναν χρήσιμο οδηγό για την ιστορία της εκπαίδευσης στην Ελλάδα και απαντάει σε ερωτήματα όπως, αν ήταν σημαντική και καθοριστική για την εξέλιξη της εκπαίδευσης στην Ελλάδα η Βενιζελική περίοδος. Αν οι υπουργοί παιδείας είχαν πάντα τον πρώτο λόγο και αν ο φιλελευθερισμός αποτέλεσε κίνητρο για ανάπτυξη στην εκπαίδευση. Επιπλέον, η παρούσα εργασία θα έδινε κίνητρο σε κάποιον που ενδιαφέρεται να εξετάσει την περίοδο εκείνη τις αλλαγές που γίνονται στην εκπαίδευση από τις διάφορες παρατάξεις, όταν αυτές αναλαμβάνουν την εξουσία. Την εκπαιδευτική πολιτική που ακολουθεί η εκάστοτε κυβέρνηση, σε μία περίοδο που επικρατεί πολιτική αστάθεια και αλλάζουν διαδοχικά. Ακόμη, τη στάση των εκπαιδευτικών σε αυτές τις απότομες αλλαγές και τις επιρροές που δέχονται ανάλογα με την ιδεολογία που ακολουθούν. Ενώ επίσης, θέμα προς συζήτηση θα ήταν και οι διαστάσεις που πήρε το γλωσσικό ζήτημα εκείνη την περίοδο. Η παρούσα εργασία θα αποτελούσε χρήσιμο σύμβουλο για κάποιον, ο οποίος επιθυμεί να μελετήσει την εκπαιδευτική πολιτική που προσπάθησαν να θεσπίσουν οι υπουργοί παιδείας του Ελ. Βενιζέλου.

Βιβλιογραφία – Δικτυογραφία

- Θάνος Βερέμης (2017), *Ελευθέριος Βενιζέλος ο οραματιστής του εφικτού*, πρώτη έκδοση, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Αλέξης Δημαράς (2019), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης Το “Ανακοπτόμενο Άλμα” Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση 1833-2000*, [επιμέλεια] Βάσω Βασιλού-Παπαγεωργίου, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Αλέξης Δημαράς (1978), «*Εκπαίδευση 1913-1941*»,στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμος ΙΕ΄, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Τριαντάφυλλος Β. Δούκας, *Μιχάλης Παπαμαύρος (1916-1963): από τον Lietz στον Μακαρένκο*, Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 7^ο Συνέδριο 10,11,12 Οκτωβρίου 2014.
- Χρήστος Κάτσικας-Κώστας Ν. Θεριανός (2007), *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2007*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Αντώνης Λιάκος (2019), *Ο Ελληνικός 20^{ος} αιώνας*, δεύτερη έκδοση, Αθήνα: εκδόσεις Πόλις.
- Αντώνης Μακρυδημήτρης (επιμ.) (2000), *Οι υπουργοί εξωτερικών της Ελλάδας 1829-2000, Απόστολος Αλεξανδρής (1879-1961)*, Αθήνα.
- Χάρης Ν. Μελετιάδης, Νικόλαος Εμμ. Παπαδάκης (επιμέλεια) (2014), *Ελευθέριος Βενιζέλος, Η διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του, Εκπαιδευτική πολιτική και ιδεολογία του Ελευθερίου Βενιζέλου: αναζητήσεις για μια αντικειμενική συστοιχία*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων.
- Σήφης Μπουζάκης (2006), *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα: Gutenberg.
- Σήφης Μπουζάκης (2016), *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα: Gutenberg.
- Σήφης Μπουζάκης (2011), *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης, Όψεις και Απόψεις*, Τόμος Β΄, Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010, Αθήνα:.
- Σήφης Μπουζάκης (2013), *Ιωάννης Τσιριμώκος-Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (1913), Τετράδια Κοινοβουλευτικού Λόγου II*, Αθήνα.

- Παυλίνας Νικολοπούλου, Παιδαγωγική μόρφωση των εκπαιδευτικών: πρώτες προσπάθειες και αντιστάσεις, εκπαιδευτική λέσχη, διαδικτυακό περιοδικό, 7 Νοέμβριου 2021.
- Άννα Φραγκουδάκη (2004), *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι*, Αθήνα.
- Θεοφάνης Δ. Χατζηστεφανίδης (2010), *Ιστορία της Νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*,(τέταρτη έκδοση), Αθήνα: Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα.
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* (1982), Τόμος ΙΕ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

Δικτυογραφία

- Hellenicaworld(2019), Απόστολος Αλεξανδρής,
<http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/ApostolosAlexandris.html> {πρόσβαση 4/11/2021}.
- In (2019) Ομάδα των Ιαπόνων, <https://www.in.gr/2019/03/26/plus/features/omada-ton-iaponon/> {πρόσβαση 4/11/2021}.
- Sansimera (2019), Βιογραφίες, <https://www.sansimera.gr/biographies/1737> {πρόσβαση 12/11/2021}.
- Wikiwand,
https://www.wikiwand.com/el/%CE%99%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%A4%CF%83%CE%B9%CF%81%CE%B9%CE%BC%CF%8E%CE%BA%CE%BF%CF%82 {πρόσβαση 12/11/2021}.
- Sansimera (2019), <https://www.sansimera.gr/articles/947> {πρόσβαση 12/11/2021}.
- El.unionpedia,
https://el.unionpedia.org/%CE%94%CE%84_%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%BA%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%BB%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7_1924 {πρόσβαση 12/11/2021}.

- Hellenicaworld (2019). Γεώργιος Αβέρωφ,
<http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/GeorgiosMAverof.html> {πρόσβαση 15/11/2021}.
- Wikiwand, Γεώργιος Αβέρωφ,
https://www.wikiwand.com/el/Γεώργιος_Αβέρωφ {πρόσβαση 15/11/2021}.
- Φιλόπτοχος αδελφότης ανδρών Θεσσαλονίκης,

<https://www.faath.org.gr/uploads/files/%CE%92%CE%99%CE%9F%CE%93%CE%A1%CE%91%CE%A6%CE%99%CE%9A%CE%91%20%CE%A3%CE%97%CE%9C%CE%95%CE%99%CE%A9%CE%9C%CE%91%CE%A4%CE%91%20%CE%A0%CE%A1%CE%9F%CE%95%CE%94%CE%A1%CE%A9%CE%9D%20%CE%91%CE%94%CE%95%CE%9B%CE%A6%CE%9F%CE%A4%CE%97%CE%A4%CE%91%CE%A3/%CE%94%CE%99%CE%93%CE%9A%CE%91%CE%A3%20%CE%94%CE%97%CE%9C%CE%97%CE%A4%CE%A1%CE%99%CE%9F%CE%A3.pdf> {πρόσβαση 23/11/2021}.

- Hellenicaworld (2019) Δημήτριος Δίγκας,
<http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/gr/DimitriosDigkas.html>
{πρόσβαση 23/11/2021}.
- Εφημερίδα Ολυμπία “Οργάνωση Κωνσταντινουπόλεως”: Η μυστική οργάνωση του Ελληνισμού της Ανατολής (1908-1912). 15/11/2018- 20:15μμ
<https://www.olympia.gr/975268/ellada/organosis-konstantinoupoleos-i-myst/>
{πρόσβαση 23/11/2021}.
- Μπάμπης Νούτσος, Εφημερίδα Αυγή, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1917*, Αθήνα, 27/2/2017 12:00, διαθέσιμο στο https://www.avgi.gr/koinonia/230634_h-ekpaideytiki-metarrythmisi-toy-1917. {προβλήθηκε 26/11/2021}.
- Κουλούρη Χριστίνα, Εφημερίδα το Βήμα, *1917: Το άξοδο τέλος ενός προοδευτικού οράματος*, 6/1/2017, 11:49. Διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2017/01/06/culture/1917-to-adokso-telos-enos-proodeytikoy-oramatos/> {προβλήθηκε 26/11/2021}.
- Μαριάνθη Μπέλλα, Κριτική Παιδαγωγική, *Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις των κυβερνήσεων Βενιζέλου (1910-1920)* 26/2/2013, διαθέσιμο στο <http://criticeduc.blogspot.com/2013/02/1910-1920.html> {προβλήθηκε 27/11/2021}.

- Το Βήμα, Σαν σήμερα (1924) Ο Ελευθέριος Βενιζέλος προαναγγέλλει δημοψήφισμα για το πολιτειακό, 20 Ιανουαρίου 2010, 16:02, Διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2010/01/20/politics/b-san-simera-1924-b-br-o-eleytherios-benizelos-proanaggellei-dimopsifisma-gia-to-politeiako/> {προβλήθηκε 26/11/2021}.
- Τζιομάκης Χρήστος, *Πολιτικοί Σχηματισμοί στη δεκαετία του 1910: Το κόμμα των Εθνικοφρόνων του Δημητρίου Γούναρη*, Μεταπτυχιακή εργασία, ΕΚΠΑ, 2018, διαθέσιμη στο https://www.openarchives.gr/aggregator-openarchives/edm/pergamos/000005-uoa_dl_object_uoadl%3A2698057 {προβλήθηκε 26/11/2021}.
- Digitalglyptothèque, Ιωάννης Βαλαλάς Καστοριά, https://www.digitalglyptothèque.gr/greece_exhibits/%CE%B9%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82-%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%AC/. {προβλήθηκε 26/11/2021}.
- Γιάννη Γκλαρνέτατζη, Αφιέρωμα 2012: Ο Ιωάννης Βαλαλάς γενικός διοικητής Μακεδονίας(1924), 8 Απριλίου, 2012, 12:00, Διαθέσιμο στο <https://alterthess.gr/afieroma-2012-o-ioannis-valalalas-genikos-dioikitis-makedonias-1924/> {προβλήθηκε 26/11/2021}.
- Iellada, Στις 10 Απριλίου 1924 γίνεται η πρώτη ληστεία τρένου στην Ελλάδα, <https://www.iellada.gr/istoria/stis-10-apriliouy-1924-ginetai-i-proti-listeia-trenoy-stin-ellada> {προβλήθηκε 26/11/2021}.
- Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς <https://www.piop.gr/el/istoriko-arxeio/~media/Files/IA/arxeiakes-sylloges/%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF%20%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BD%CE%BF%CF%85%20%CE%92%20%CE%93%CF%8C%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B1.pdf> {πρόσβαση 1/12/2021}.
- Δέσποινα Τσίντζα, *Ο Υπουργός Παιδείας Κωνσταντίνος Β. Γόντικας και οι μεταρρυθμιστικές του προσπάθειες: Από τα νομοσχέδια του 1923 στη μεταρρύθμιση του 1929*, Μεταπτυχιακή εργασία, Φιλοσοφική σχολή Απθ, Θεσσαλονίκη, 2019, σ.31-32.

Διαθέσιμο στο <http://ikee.lib.auth.gr/record/306031/files/GRI-2019-24880.pdf> {πρόσβαση 1/12/2021}.

- Το Βήμα, Γιάννης Μαρίνος, 24 Νοεμβρίου 2008, 23:36, διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/enas-agnwstos-politikos/> {πρόσβαση 1/12/2021}.
- Σπύρος Κάντας, *Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 και το ημιγυμνάσιο Λεύκιμης. Λόγοι που οδήγησαν στη μεταρρύθμιση του 1929*, Διαθέσιμο στο <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ieim/article/viewFile/24853/20651> {πρόσβαση 21/12/2021}.
- Σαν Σήμερα, <https://www.sansimera.gr/biographies/15> {προβλήθηκε 14/12/2021}.
- Συλλογικό έργο, *Οι Αχαιοί Πρωθυπουργοί, Γεώργιος Παπανδρέου (1888-1968), ο Γέρος της Δημοκρατίας*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2008, σ.12. Διαθέσιμο στο <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/papandreou.pdf>. {προβλήθηκε 14/12/2021}.
- Πνευματικό Ίδρυμα Γεωργίου Παπανδρέου, <https://www.gpfoundation.gr/bio> {προβλήθηκε 14/12/2021}.
- Καραγεώργος Δημήτριος, *Η διαδρομή του Ελληνικού Συναγερμού από την ίδρυσή του ως την αδρανοποίησή του, 1951-1956*, Διδακτορική εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, Αθήνα, 2015,

Διαθέσιμο στο <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/35590> {προβλήθηκε 14/12/2021}.

- Γιώργος Ρωμαίος, Εφημερίδα, Το ΒΗΜΑ, Σελίδες Ιστορίας από το 1932, 4 Μαρτίου 2012, 05:45 Διαθέσιμο στο <https://www.tovima.gr/2012/03/04/opinions/selides-istorias-apo-to-1932/> {προβλήθηκε 21/12/2021}.
- Στέφανος Μακελάρης, Εφημερίδα Μακελειό 26/06/2019 22:06 διαθέσιμη στο <https://www.makeleio.gr//επικαιροτητα/Νικ-Κουρκουλάκος-Ο-ταγματσαφάλης-τ/> {προβλήθηκε 11/12/2021}.
- Λιλίκα Δημητριάδου, Εφημερίδα Ριζοσπάστης, Παρασκευή 20 Μάρτη 1998, σ.12, Διαθέσιμο στο

<https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3719380> {προβλήθηκε 11/12/2021}.

- Timesnews, 4 Μαρτίου 1917, Διαθέσιμο στο <https://www.timesnews.gr/668995-2/> {προβλήθηκε 11/12/2021}.
- Askiweb, *Αρχείο Αλέξανδρου Μυλωνά*, Διαθέσιμο στο http://www.askiweb.eu/images/prosopika%20arxeia%20kai%20sylloges/Mylonas_Alexandros.pdf {προβλήθηκε 11/12/2021}.

ΦΕΚ

- Εφημερίς της Κυβερνήσεως τεύχος Α', αριθμ.178, 12-7-1911 και ο νόμος ΓΩΚΕ (αριθμ. 3825) «Περί Καποδιστριακού Πανεπιστημίου», Εφημερίς της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος.
- Εφημερίς της Κυβερνήσεως τεύχος Α', αριθμ 183, 17/7/1911, Νόμος ΓΩΚΕ' (3825) «Περί Καποδιστριακού Πανεπιστημίου». Εφημερίς της Κυβερνήσεως, του Βασιλείου της Ελλάδος.
- Νόμος ΓΩΚΗ (3828) «Περί Κεντρικού Εποπτικού Συμβουλίου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως» της 18 Ιουλίου 1911 (Φ.Ε.Κ. 185/18-7-1911).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικ. 1: Πορτραίτο του Απόστολου Αλεξανδρή, (Απόστολος Αλεξανδρής, ο πρώτος Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης του Ελευθερίου Βενιζέλου (19/10/1910-13/6/1912), Η εικόνα στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών). Από:

https://www.omnia.ie/index.php?navigation_function=2&navigation_item=%2F12%2Fhttps_www_searchculture_gr_aggregator_edm_pandektis_prosopa_000085_10442_61083&repid=1.

Εικ. 2: Ανώτατο Παρθεναγωγείο Θεσσαλονίκης, Νικόλαος Μητσάκης Φωτογραφία, Όψη αυλής 1933 ANA_14_37_23. Πηγή: Μουσείο Μπενάκη, Από :

https://www.benaki.org/index.php?option=com_collectionitems&view=collectionitem&id=144191&Itemid=&lang=el.

Εικ. 3: Πορτραίτο του Νικόλαου Εξαρχόπουλου, Έλληνας Παιδαγωγός και υπέρμαχος της καθαρεύουσας. Η εικόνα στο Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Gutenberg, 2016, σ.63.

Εικ. 4: Πορτραίτο του Ιωάννη Τσιριμώκου, (Ιωάννης Τσιριμώκος, Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης (13/06/1912-25/02/1915), Η εικόνα στο hellenicaworld). Από:

<http://www.hellenicaworld.com/Greece/Person/en/IoannisTsirimokos01.html>.

Εικ. 5: Τα ιδρυτικά μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου, από αριστερά Μανόλης Τριανταφυλλίδης, Δημήτριος Γληνός, Αλέξανδρος Δελμούζος. Η εικόνα στο Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Gutenberg, 2016, σ.65.

Εικ. 6: Μαρασλείο Διδασκαλείο, Η εικόνα στο Maxmag, 4 Μαρτίου 2018, Ναυσικά Τσουνή, Από: <https://www.maxmag.gr/agnosti-ellada/maraslio-didaskalio/>.

Εικ. 7: Πορτραίτο του Δημητρίου Δίγκα (Δημήτριος Δίγκας, Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης (14/06/1917-04/11/1920) Η εικόνα στο Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Gutenberg, 2016, σ.90.

Εικ 8: Πορτραίτο του Κωνσταντίνου Καραθεοδωρή, Ενάς από του σημαντικότερους Έλληνες επιστήμονες του 20^{ου} αιώνα. Η εικόνα στο Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών. (1937). Εκατονταετηρίς 1837-1937 Αθήνα: «Πυρσός» Α.Ε.

Εικ. 9: Πορτραίτο του Ιωάννη Βαλαλά, Υπουργός Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαίδευσης (11/01/1924-06/02/1924). Η εικόνα στο Ιστορικά Καστοριάς: Λόγοι και επιστήμονες της Τουρκοκρατίας (μέρος 4). Από:

<http://istorikakastorias.blogspot.com/2014/06/4.html>.

Εικ. 10: Μαρμάρινο γλυπτό με την προτομή του Ιωάννη Βαλαλά, από κεντρική πλατεία στη Καστοριά, Η εικόνα στο Δημόσια Γλυπτά Ελλάδας, Από:

https://www.digitalglyptotheque.gr/greece_exhibits/%CE%B9%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82-%CE%B2%CE%B1%CE%BB%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%AC/.

Εικ. 11: Πορτραίτο του Κωνσταντίνος Γόντικας, (Κωνσταντίνος Γόντικας ,Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας (4/6/1928-2/1/1930), Εικόνα στο Μηχανή του Χρόνου Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, που έκανε υποχρεωτική την εξάχρονη εκπαίδευση, την εποχή που οι Έλληνες, σε μεγάλο ποσοστό, δεν ήξεραν να διαβάζουν), Από: <https://www.mixanitouxronou.gr/h-ekpaideytiki-metarrythmisi-poy-ekane-yPOCHREOTIKI-tin-exachroni-ekpaideysi-tin-epochi-poy-oi-ellines-se-megalo-pososto-den-ixeran-kan-na-diavazoun/>.

Εικ. 12: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Κωνσταντίνος Γόντικας με τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εικόνα στο *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Gutenberg, 2016, σ.149.

Εικ. 13: Πορτραίτο του Ευάγγελου Κακούρου, Με την ιδιότητα του Διευθυντή του Υπουργείου Παιδείας και μέλος του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου. Εικόνα στο *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Gutenberg, 2016, σ.158.

Εικ. 14: Πορτραίτο του Μίλτου Κουντουρά, Μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Εικόνα στο Σήφης Μπουζάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1998)*, Πέμπτη Έκδοση, Αθήνα, Gutenberg, 2006, σ.208.

Εικ. 15: Το εξώφυλλο της Γενικής Εισηγητικής Έκθεσης των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων του Κωνσταντίνου Γόντικα που υποβλήθηκαν στη Βουλή το 1929. Η εικόνα στο Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Gutenberg, 2016, σ.128.

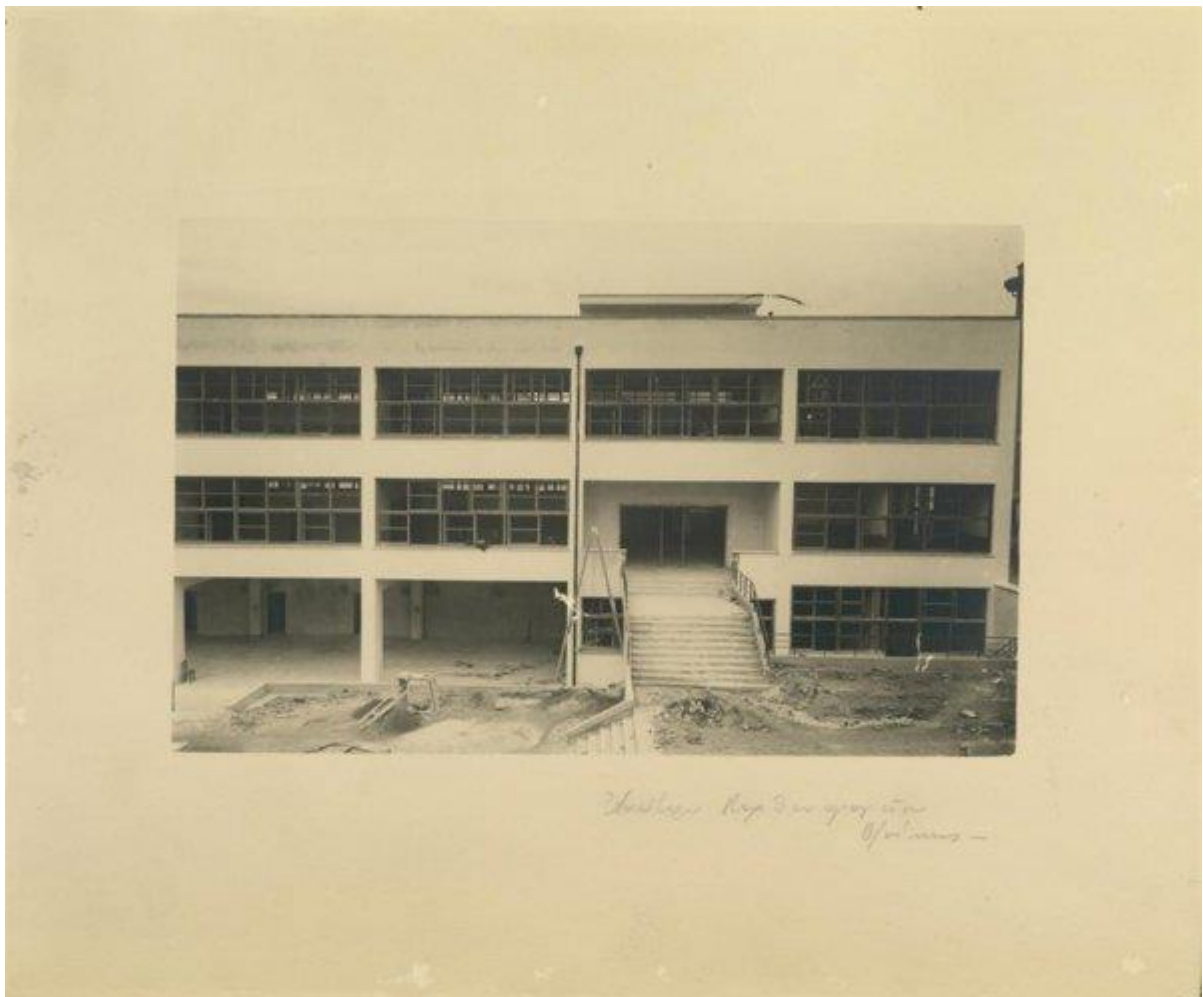
Εικ. 16: Πορτραίτο του Γεωργίου Παπανδρέου, (Γεώργιος Παπανδρέου Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας (Από 2/1/1930 έως 26/5/1932). Πηγή: Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα, Gutenberg, 2016, σ.133.

Εικ. 17: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τον Γεώργιο Παπανδρέου. Πηγή: Σήφης Μπουζάκης, *Ο Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος & Η Ελληνική Εκπαίδευση Από την Κρητική Πολιτεία(1898-1913) στις κυβερνητικές περιόδους στην Ελλάδα (1910-1920 και 1928-1932)*, Αθήνα, Gutenberg, 2016, σ.132.

Εικ. 18: Πορτραίτο του Αλέξανδρου Μυλωνά, (Αλέξανδρος Μυλωνάς, ο τελευταίο Υπουργός Θρησκευμάτων και Παιδείας των κυβερνήσεων του Ελευθερίου Βενιζέλου ,(Από 16/1 /1933 έως 6/5/1933), Πηγή: Timesnews, 4 Μαρτίου 2017). Από: <https://www.timesnews.gr/668995-2/>.

Εικόνες

Εικόνα: 2

Εικόνα: 3

Εικόνα: 5

Εικόνα: 6

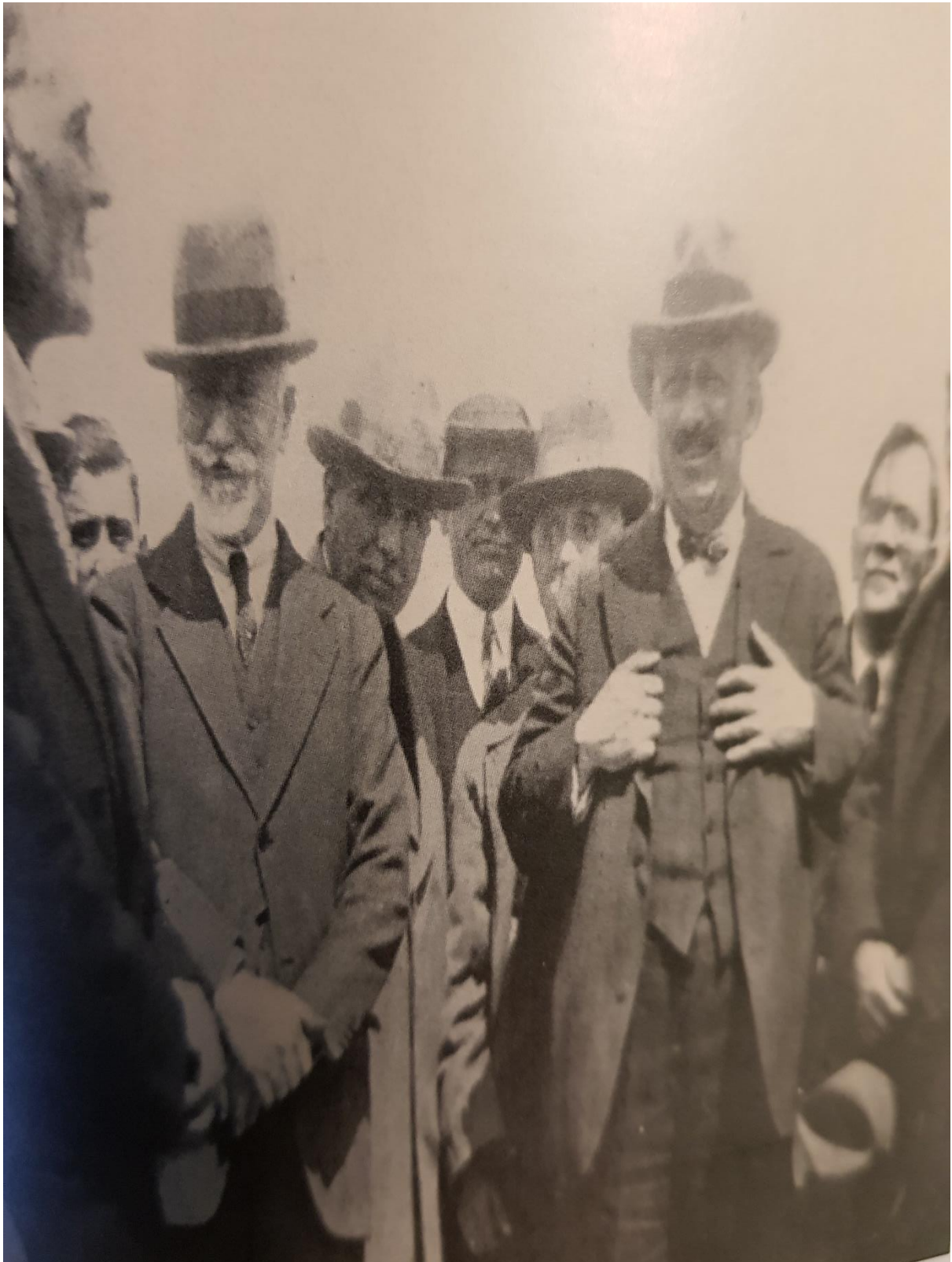
Εικόνα: 8

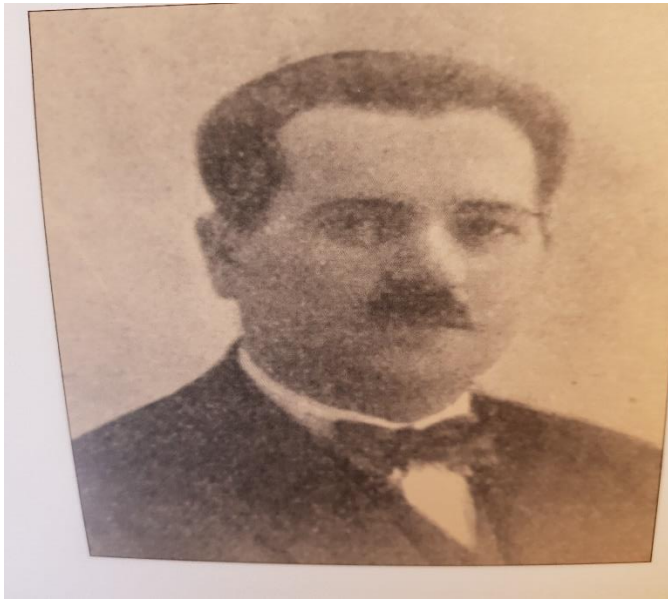
Εικόνα: 10

Εικόνα: 12

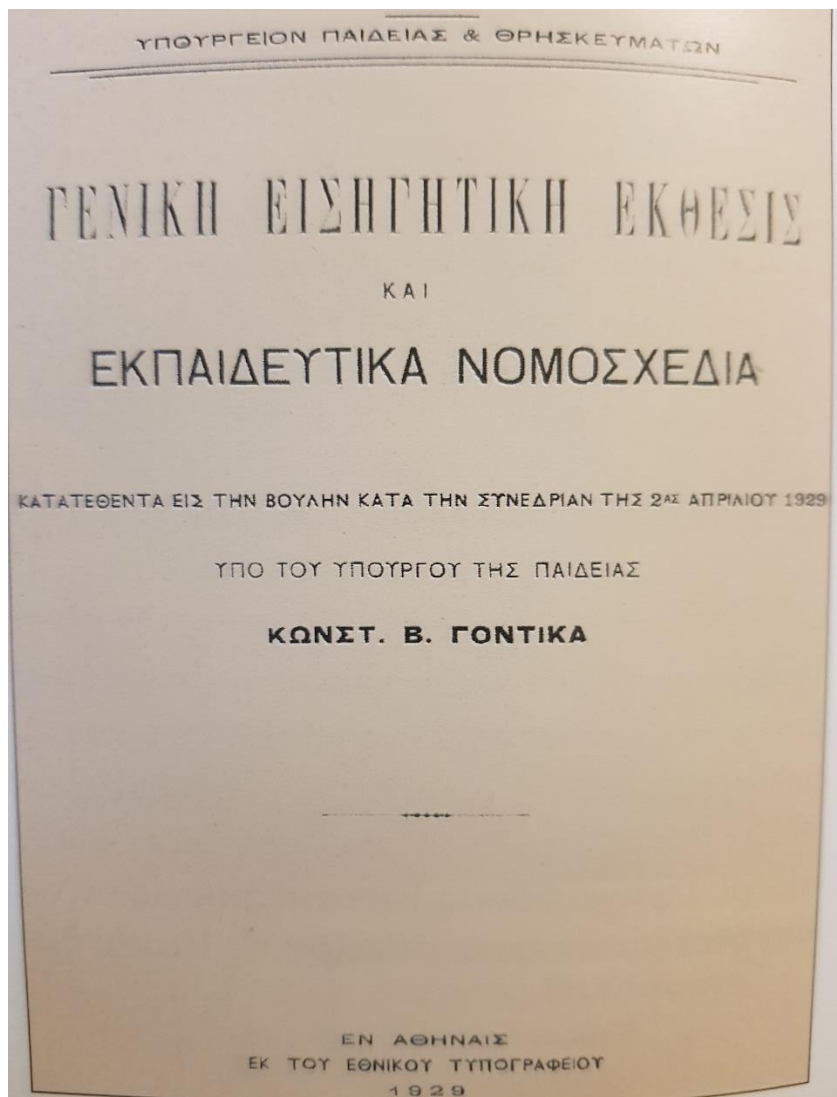
Εικόνα: 13

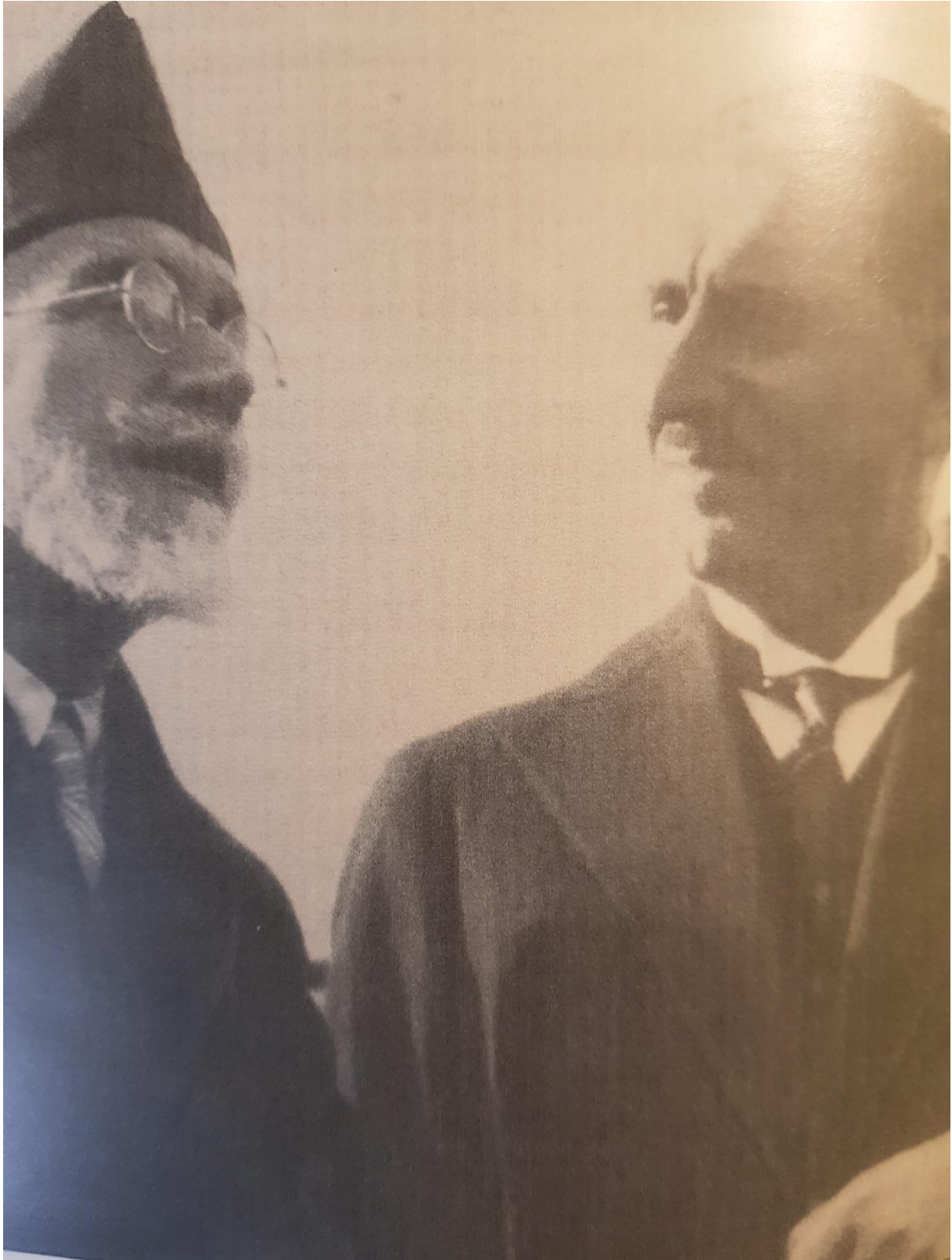
Εικόνα: 14

Εικόνα: 15

Εικόνα: 17

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών

Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

**Επιστήμες της αγωγής: Ζητήματα Ιστορίας, Ιστορικής
Εκπαίδευσης και Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

Τέλος Εργασίας